

čeština doma a ve světě

ROČNÍK VII

ÚSTAV
ČESKÉHO
JAZYKA
A TEORIE
KOMUNIKACE
FILOSOFICKÉ
FAKULTY
UNIVERZITY
KARLOVY

Vydává čtyřikrát ročně
Filosofická fakulta UK v Praze, centrum pro Desktop publishing
(technické zpracování Drahomíra Marešová)
v nákladu 400 výtisků

Redakční rada:
Jaroslav Bartošek, Naďa Bayerová, František Fröhlich,
Milan Jelínek, Zdena Palková, Vladimír Smetáček,
Alexandr Stich, Dušan Šlosar, Ivan Vyskočil, Jiří Žáček

Redigují členové Ústavu českého jazyka a teorie komunikace FF UK:
Robert Adam (výkonný redaktor), Ivana Bozděchová,
Dagmar Čapková, Jiří Homoláč, Eva Hošnová,
Hana Hrdličková, Karel Kučera, Alena Macurová, Petr Mareš,
Iva Nebeská, Jiří Rejzek, Lucie Římalová, Jasiňa Šlédrová,
Jaroslav Švagr, Oldřich Uličný (vedoucí redaktor), Irena Vaňková

Redaktor čísla MARTIN VALÁŠEK

Grafické zpracování Peter Balhar

Adresa redakce:
Ústav českého jazyka a teorie komunikace FF UK
nám. J. Palacha 2, 116 38 Praha 1
Telefon: 216 19 210

Vychází s podporou Českého literárního fondu

Zpracováno ve spolupráci s Institutem pro neslyšící v Berouně
a za finanční pomoci projektu MŠMT č. RF 97-126

ISSN 1210-9339

Cena tohoto dvojčíslí je 60 Kč

Objednávky vyřizuje
ediční oddělení FF UK, nám. J. Palacha 2, 116 38 Praha 1,
tel. 216 19 298
Objednávku lze rovněž zaslat faxem na zahraniční oddělení FF UK
(2481 2166)
nebo pomocí e-mailu (cesky.jazyk @ ff.cuni.cz)

Podávání novinových zásilek
povolila Česká pošta, s. p., odštěpný závod Praha,
čj. nov. 5423/95 ze dne 26. 9. 1995

TÉMA ČÍSLA: Slovesná kultura doby střední

České baroko není sice dosud všestranně prostudováno, ale jistě je již plně rehabilitováno. Dnes tedy bude už stěží někdo tvrdit, že baroko je souznačné s „temnotou“ českého ducha, málokdo se odváží pochybovat, že se barokem češství vyjádřilo naopak mohutně a velkolepě: obecně vzato, je u nás baroko dobou, kdy česká tvořivost přináší na dlouhé časy naposled náš vlastní a originální příspěvek do obecného a společného fondu evropské kultury; umělecky vzato se naše baroko svou vsutku tvůrčí povahou velmi kladně odráží od obou epoch, které je historicky rámcují, jak od naší renesance, tak i od osvícenského pseudoklasicismu.

Václav Černý

AKADEMIE

Vavřinec Benedikt Nudožerinus o adverbii

S Vavřincem Benediktem Nudožerským jsme se již na stránkách Čestiny doma a ve světě setkali (ČDS 1/1998). Po biografickém portrétu máme nyní příležitost podívat se podrobněji na jedno zajímavé místo jeho opus magnum, Dvou knih české gramatiky – *Grammaticae bohemicae libri duo* z roku 1603.

Kapitolu O adverbii nalezneme v závěru první, rozsáhlejší z obou knih, totiž *Etymologie* – Tvarosloví. Spolu s následujícím oddílem, věnovaným konjunkci, je v ní soustředěna veškerá pozornost, již gramatik věnoval neohebným slovům. Kontrast s předcházejícími, mimořádně rozsáhlými a rozlehlými kapitolami, v nichž se zabývá slovesem a které jsou doslova nabitý paradigmaty, je obrovský. Proč tato diskrepance?

Jak se dozvíme z textu samotného, Nudožerský ze své gramatické teorie důsledně vylučuje (sémantický) význam – *significatio*: ten do gramatiky nepatří, je příliš libovolný, neuchopitelný, neuzavřený (*infinitum*). Co naopak v jeho výkladu své místo má, je význam gramatický či „strukturní“: zde nás zmate množství poněkud synonymních termínů *adsignificatio*, (*generalis*) *affectio*, *notatio*, *potestas* – všechny se vztahují k fonologickým, morfologickým a syntaktickým kvalitám, jakostem, potencím slov. Výkladu o gramatických kategoriích Nudožerský věnuje celou pátou kapitolku *Etymologie* – *De notatione*.

Připomeňme, že vedle kategorií nám dnes dobře známých – (rod, číslo, pád) – figurují u Nudožerského i kategorie obecné, *species* a *figura*, jež překládám „původ“ a „složení“. První z nich člení slova na prvotní (*primitiva*) a odvozená (*derivativa* – *vidění* od *vidím*), druhá na slova jednoduchá (*simplex*) a složená (*composita* – *nehodný* proti *hodný*).

Ovšem ani náš dobrý známý (jmenný) rod není bez exotičnosti: Nudožerský vyčleňuje v první řadě rod jednoduchý (*simplex* – mužský, ženský a střední) a složený (*compositum* – „bezrodá“ slova s jednotnými koncovkami typu *člověčí*,

chová, činí), rod je pak (spolu s číslem) společný substantivu i slovesu. V kapitole o konjunkci se navíc ukazuje, že blízké (a některými soudobými gramatiky zřejmě zaměňované) jsou i pojmy (strukturní) *potestas* a (sémantické) *significatio*...

Adverbium neznamená u Nudožerského „příslowce“ v dnešním pojetí, ale celý soubor neohebných slov s výjimkou konjunkcí – spojek. Patří sem tedy i interjekce – citoslovce a prepozice – předložky. Částice Nudožerský nezná. Typické pro čistokrevného formalistu Nudožerina je to, že zdaleka největší prostor dává předložkám, členě je na odlučitelné (*separabiles*) a neodlučitelné (*inseparabiles*). Mezi předložky mu, jak vidíme, spadají (velice logicky) i předpony. Dozvíme se i něco málo o tvoření adverbii – ze substantiv, stupňů adjektiv a číslovek. Velkou pozornost naopak Nudožerský věnuje hláskovým změnám.

Po tomto vstupním výkladu je doufám jasné, že při převedení jakékoli části Nudožerského textu do češtiny vlastně nemůže jít o překlad, nýbrž spíše o pokus o výklad. V paralelně přetisknutém původním textu se snad čtenář bude moci zorientovat sám, a čerpat tak přímo „z pramene“. Za povšimnutí stojí také grafické členění Nudožerského textu, důvtipně odlišující strohé body vlastního výkladu a k nim připojené komentáře osobnější, případně problematizující povahy. Přes stručnost i neujasněnost pojetí „adverbii“ nebude, věřím, setkání s poněkud odlehlym způsobem traktování jazyka bez užitku.

Kapitola XXVII. O adverbii

1. Pojednali jsme o slovech ohebných. Nyní promluvíme o slovech neohebných, tj. o těch, jež se neohýbají žádnou zvláštní koncovkou.
2. Tato jsou **adverbia a konjunkce**.
3. Adverbium je slovo neohebné, jež se pojí k slovům jiným.
4. Přirozená adverbia jsou vzácná, jako *hned, již, juž, snad, sotva, ledva, až, nyní, ne, teprv, teprva* atd.
5. Také [sem patří] interjekce *ach, ej, ouvej, ó, běda*.
6. Dále pak prepozice, a to jednak neodlučitelné, jako *roz, ob* (již najdeme též jako dvouslabičnou *obe*), *vy, pře, zů*; jednak odlučitelné, z nichž je osmnáct jednoslabičných.
7. Z těchto pak jsou dvě jednohláskové, a to *o* a *v*.
8. Ze zbývajících jednoslabičných tvoří první skupinu ty, jež jsou častěji psány pouze jednou konsonantou, při vyslovení se pak spojují s první slabikou

torum incerta diversitas occurrit : quam si quis ad certas analogia leges revocare poterit, optatissima observationis autorem eum esse fatebor.

CAPUT XXVII. De Adverbio.

1. Vox flexibilis exposita est: Vox inflexibilis sequitur, quæ nulla speciei aliora ad significatione flexitur.
2. Ea est Adverbium aut Coniunctio.
3. Adverbium est vox inflexibilis, quæ alii voci adiungitur.
4. Adverbia nativa pauca sunt, ut, hned gij/guj/snad, forma, scdwa, aj, ngj, net cepro, reprwa etc.
5. Item Interjectiones, Ach, eg, aume, o, bida.
6. Deniq; præpositiones cum Inseparabiles, ut roj/ob, quod interdum dissyllabum est obj/owj/pe, yu: cum Separabiles: è quibus monosyllabæ sunt octodecim.
7. Et ex his duæ unius literæ o/ v.
8. Et reliquis monosyllabis primum genus

genus est eorum, pro quibus sæpius tantum consona scribitur, sono juncta cum sequenti vocis prima syllaba, ut s/ij/wj/te: quæ cum vocali e, postrema etiam cum u/ suam quoq; syllabam constituunt, ut se/ je, we, te & tu.

9. Posterioris generis aut perpetuo sunt monosyllabæ, aut interdum dissyllabæ.
10. Perpetuo monosyllabæ sunt ja/na/ pti/bo/ro/pro: Ex his posteriores tres in compositione o interdum in u mutant, ut dūwod/pūwod/prūwod.
11. Monosyllabæ, quæ interdum sunt dissyllabæ, sunt: ob/nad/bej/pod/pjéd/ addito e sunt obe/nade/beje/pode/pjédbé.
12. Præpositiones monosyllabæ (Exceptis te/ tu/ bej) compositæ cum thematicæ præsentis primitivo efficiunt thema futurum, ut à .obu fit iawebu/rojwedu/přiwedu/wywedu/přewedu.
13. Reliquæ præpositiones sunt polysyllabæ, ut mejn/mimo/steje/troméaw tof/otof. Ex his steje & troméaw coppen patiuntur, ut stře/strom.
14. Octo adverbia sunt primò è sub.
L stantia

stantivis, ut à Dumdomazá den dneš/ à gito pyra, à weter wicera/à noc noine.

15. Ex adjectivis verò longè maxima copia oritur, ut à masculinis in sty/ij mutato in y breve, ut à mujský/šidšký/žurecký/nic mujský/šidšký/žurecký.
  16. Nec minor copia oritur à Gradibus. Ex absoluto Adverbia fiunt conversá non istimá vocali in e/ ut à štjdmj/ dohry/mjly/dohry: wyšoty/tuhý rchý hč štjdmé/dobře/mjle/wyšoce/ tuje/ rjše.
- A comparativis & superlativis fiunt verso éssj in égr/ ut à slynéšs/ nesyšlénéšs/ sic slynégi/ nesyšlnéu. A contractis gradibus secus ferè fiunt, ut bljšs/ bjšje/ niššj/nišje/ wyššj/ wyš/ širšš/ širše, lepšš/ lepje/ & šipeš/ horešš/ huč/ & hučé/ wčej/ mce/ menšš/ méné.
17. A numeralibus etiam fiunt qednau dnawráté/ wéwráté. sic castotráté/mnoho fraté/ mnoššwjtáté.

1. Generales omnium vocum adsignificationes erant species & figura: Nominis & Verbi communes numerus & genus: propria nominis Casus: Verbi persona & tempus: Adverbium & Coniunctio generali Etymologia

logia sunt contenta, nisi quæ eorum genera distinguuntur: in Adverbio secundum speciem, ad quam primitiva à derivativa sunt distincta: in Coniunctio autem ad genera vinculorum, quibus variè aliquid enunclatur.

1. Adverbium servit singulis vocibus: Coniunctio coniunctis, unde partitio & partium definitiones sunt peccata.
2. Adverbia ex significatione non distinguuntur: quia iradere significationes in Grammatica non solum est artis alienum, sed etiam infinitum.
3. Mutua literarum affectio hic etiam notanda est ex e/ štjdmj štjdmj/krášny krášné čistý čistě, tvrdý tvrdě/ hrubý hrubě, šlepy šlepe/ hic stigma in antecedente litteram rejicitur: štjdmj štjdmj/ hie tollitur, mollitè antecedente consona: at in tuhý tuze, tuhý tjšš/prudý prudce & stigma tollitur, & antecedens consona mutatur, ut capite 5. distum est.

CAPUT XXVIII.
De Coniunctione,

- následujícího slova, jako *s*, *z*, *v*, *k*. S připojeným vokálem *e* (u poslední z nich též s *u*) tvoří jakousi slabiku vlastní, jako *se*, *ze*, *ve*, *ke* a *ku*.
9. Ve druhé skupině jsou [prepozice] buď vždy jednoslabičné, nebo [jednoslabičné] i dvouslabičné.
  10. Vždy jednoslabičné jsou *za*, *na*, *při*, *po*, *do*, *pro*. V posledních třech z nich se při spojování někdy *o* mění v *ů*, jako *důvod*, *původ*, *průvod*.
  11. Jednoslabičné, někdy se stávající dvouslabičnými, jsou *od*, *nad*, *bez*, *pod*, *před*, jež připojením *e* tvoří *ode*, *nade*, *beze*, *pode*, *přede*.
  12. Jednoslabičné prepozice (s výjimkou *ke*, *ku*, *bez*) spojením s jednoduchým kmenem přítomným tvoří kmen budoucí, jako z *vedu* je *zavedu*, *rozvedu*, *přivedu*, *vyvedu*, *převeďu*.
  13. Zbývající prepozice jsou víceslabičné, jako *mezi*, *mimo*, *skrze*, *kromě*, *vůkol*, *okolo*. Z nich se *skrze* a *kromě* stahují v *skrz*, *krom*.
  14. [Vlastní] adverbia vznikají v první řadě ze substantiv, jako z *dům* – *doma*, *den* – *dnes*, *jitro* – *zítra*, *večer* – *včera*, *noc* – *nočně*.
  15. Zdaleka největší počet [adverbií] pochází z adjektiv, jako např. z maskulin [zakončených] na *ský*, *ý* zkrácením [ý] v *y*: tak z *mužský*, *lidský*, *turecký* je *mužsky*, *lidsky*, *turecky*.
  16. Nemenší počet [adverbií] pochází ze stupňů. Z pozitivu se adverbia tvoří změnou koncového vokálu v *ě*, jako *střídmý*, *dobrý*, *milý*, *vysoký*, *tuhý*, *tichý* je *střídmě*, *dobře*, *míle*, *vysoce*, *tuze*, *tíše*. Z komparativu a superlativu se [adverbia] tvoří změnou *ější* v *ěji*, tak ze *silnější*, *nejsilnější* je *silněji*, *nejsilněji*. Méně časté je tvoření stažením ze stupňovaného adjektiva, jako *blíže* – *blíže*, *nižší* – *nižší*, *vyšší* – *vyšší*, *širší* – *širší*, *lepší* – *lépe* i *lípe*, *horší* – *hůře* i *hůř*, *věcí* – *více*, *menší* – *méně*.
  17. Také se [adverbia] tvoří z numeralí: *jednou*, *dvakrát*, *třikrát* atd. Také *častokrát*, *mnohokrát*, *množstvíkrát*.

1. *Obecnými kategoriemi všech slov jsou původ a složenost. Jména a slovesa jsou společné číslo a rod, pouze jménům je vlastní pád, slovesům osoba a čas. Adverbiím a konjunkcím přísluší pouze kategorie obecné všem slovům, nepřehlédneme-li k jejich členění do skupin, a to u adverbií podle původu, jenž vyčleňuje prvotní a odvozená, u konjunkcí však podle druhu spojení, jež jsou pak vyslovována různým způsobem.*

2. *Adverbium se [pouze] připojuje k jednotlivým slovům, konjunkce [různé] slova spojuje: z toho vychází jeho dělení i názvy tříd.*

4. *Adverbia se [zde] nerozlišují podle významu, rozlišování významu totiž pro svou neurčitost vůbec do systému gramatiky nepatří.*

16. *Vzájemné působení hlásek se projevuje také před ě: [V případech jako] střídmý – střídmě, krásný – krásně, čistý – čistě, tvrdý – tvrdě, hrubý – hrubě, slepý – slepě je zachován háček nad e; [V případě] štědrý – štědře se háček přesunuje na předcházející konsonantu, také [v případě] stálý – stále [háček] odpadá a změkčuje se předcházející konsonanta; konečně v [případech jako] tuhý – tuze, tichý – tiše, prudký – prudce háček odpadá a předcházející konsonanta se mění, jak jsme již uvedli v kapitole páté.*

Filip Outrata

Jiří Konstanc: De Orthographia, To jest: O dobrém Českém Psání a Tištění¹

V Ortografii se skůro nejvíce Zubů, Brusu potřebujících, dělá kladením velikých neb malých liter, kde by neměly býti: též opouštěním neb přidáváním, proměňováním neb převracováním sylab, liter, přestávek, puntíčku a čárek neb *accentu*. A o *Accentích* se sice dosti nedávno v *Prosodii* jednalo: o přidávání pak, ujímání etc. nahoře *in Metaplasmo &c.*, o ostatních tedy tuto tato naučení měj.

I. Pište se [sic!] a klad'te jednostejné neb jednoho dru[hu] a registrum litery v celých slovích neb částkách řeči; aniž se versálních (od začínání veršův tak nazvaných) užívej, krom při počínání některého psání a po hrubým punktu a z počátku jmen vlastních neb ouřad vyznamenávajících neb pro poctivost těmi jmény miněných osob: jako Jan, Uředník, Nejvyšší: a když se cituje ňaká Svatopisemská neb od jiných slavných mužů pronešená přípovídka; jakož se takové dokonce rozdílným písmem kladou pro patrnost; ač toho staří, málo register mívající, nečinili.

A jistě nesluší, ano jaksi proti rozumu jest tak dobře blechu jako Boha velkým B ctíti: tak veš jako Velebnou Svátost velkým V slaviti: rovně lejno a červíčka jako Leopolda Císaře hrubým L i C psáti: a toho tuto příčinu dávatí, že rovně blecha, veš, lejno, červík jsou *Substantiva nomina* jako Bůh, Velebná Svátost a Leopold Císař. Ať mlčím, že často *Positores* nevědí, které by jméno bylo *Substativum* a které *Adjectivum*: ba ani které by slovíčko *cujus partis* bylo: trefit' se jim tedy hrozně chybovati a všechno zpřevraceti a zmasti; když se nedrží Regul od dobré Ortografie předepsaných.

II. Nezatemňuj se čítedlnost Písma protahováním neb jinak misterným stavením některých liter dlé zlého obyčeje některých Písařů.

III. *Accentus* se píše [!] nad vokálemi dlé předeepsání v Regulích in *Prosodia* obšírně daných.

IV. Když se dvě [ ] neb [ ] neb jedno [ ] a druhé [ ] v prostřed některého *vocabulum* trefují, tehdy přednější z nich buď točené: jako Tovaryš[tvo, vys] [ ]: což rozuměj i spočátku slova jako s[tihám]: na konci pak [ ] se píše jediným s s dvěma body neb s dlouhým a točeným, jakž tuto vidíš: slyš, ko[s. Jediného točeného s zpočátku slovců se neužívá, mimo versálních, jakž sme nedávno v I. Reguli pravili: a když nesnadno může státi dlouhé [ ] jako před literou h shlídám, shledávám etc. Ač u nejlepších Autorů nacházím spečeřuji, skupuji, skřivený, slepení, srozumívám, sbíhám se, sformovaný, stemperovaný, schovaný etc. Což jestli dobře jest, ptám se na příčinu toho a laskavých Čtenářů žádám, aby mi ji vymysleti pomahali.

V. Nad d, n, p, s, t, z když se v potřebě z tenička pronášejí: jako děkuji, němý, přip'al etc. píše se, jak tu viděl, půl kolečka místo i podlé nich někdy stávajícího: nepak nad a, e, o, u po nich stávajícími: nejinač než jako nad č, ř, ž, když se ostře vyslovují, jako čas, řek, žák. Příčina toho aspoň tato se býti zdá, že nad *vocalem* v. g. nad a, u často *accent* stává, jako d'ábel, šňůra etc., a takt' by jedno druhému překáželo: ať mlčím, že začasty takové litery sylabu skonávají, a předce to polokolče mívají, jako vid', chvť, drž. Nikdy se pak po těch půlkolečkových *consonancích* ani po ř, [ ], ž nepíše velikého neb točeného y; jakkoliv se nachází u Hájka i u jiných již obstarožních Auktorův. Jest tu zajisté zbytečné velké y, kde se může a má přestati na malým: jak všichni nyní nejlepší Čechové činí a kdosi dí, *quod ř, [ ], ž hic liquescant*.

VI. Také po b, f, m, když se ztenka vyslovují, byť se nepůkolečkovaly, malé neb obdýlné j se klásti má: jako bjda, fjšek, mi[!]hadla: když pak zhruba hrubé: byl, myl.

VII. A ačkoliv ř, č neméně *consonantes* dvojnásobné jsou než ff, [ ] a x a u starých se cž a rž psávaly, však od let 60. lépeji se tisknou bez z s půlkolečkem posvrchu, byť třeba versální byly: *quia quae possunt fieri per pauciora, cur facias per plura?*

VIII. Literu g v jedné a též sylabě vždycky nasleduje malé i, nebť se vždycky z tenka pronáší, samý Egypt a jsouli která jiná Cizonárodská vlastní jména vymíň: litery pak h a k vždycky hrubé, nemohouc se ony z tenka mluvit.

IX. I po litéře l v jedné sylabě pronešené, že ani z tenka ani z tlusta neb zhruba dlé svého přirození nezní, má býti malé, jakožto všech národů abecedám přirozené, *primum & per seipsum in numerum literarum ascitum; non vero per accidens & ex necessitate, propter differentiam mollioris & durioris pronuntiationis*. Pročež toliko v nasledujících přiběžích hrubé y po l se klasti má.

1. Když sylaba ly stojí za ley: jako v *Adjectivích* jediného počtu milý, bílý, milýho, bílýho, za miley, bíley etc., v celým jedině osoby počtu Mužského i *Neutrius* pohlaví. V mnohém pak počtu (ač 2. Reg. 5. 2. stojí předešlých časů) však nicméně tenké i místo má: snad *pro differentia singularis numeri a numero plurali*. Viz toho příklad v *Declinaci* bílý na straně 46 a znameněj, že se teház to y zdá zníti jako j, jakž se to na straně 27 pravilo. Což také rozuměj o *Imperatývích První Conjugaci*: jako zastávevy, zastávevte, a o některých *Třetí*, jako sázey, vcházey.
2. Když sylaba ly jmen samostatných na l *in themate* skonaných, jako přítel, cymbál, přival, rumpál, jest *numeri pluralis*: jako Kazately, Přátely, concionatores, amicos &c. Ovšemť zase pro rozdíl od *Singulari numero*, *in quo scribimus* tomuto kazateli concionatori, dobrému příteli bono amico.
3. Když sylaba ly pochází od jmen samostatných ženských na la *in Nominativo* skonaných: jako Lidmily od Lidmila, modly od modla, regula, ferula/ly, nepak když se *Nominativi* ženští jinak skonávají, jako mysl myslí, vůle vůli. *Ratio iterum est differentia*.
4. Když ly mnohopočetní pochází od jednopočetních samostatných *Neutrius Generis* na lo skonaných: jako v těchto udidlých, těmito udidly, istis frenis: v těchto řemeslých *in his artibus*, těmito řemesly *his mechanis*. Taková *Neutra sunt* máslo, sádlo, rádlo, tělo, oko, ucho: oči viděly, uši slyšely etc. *Pro ratione hujus est auctoritas Bibliorum*.
5. Ly v jménu lysý a lysina a v slovu plynu, blyštím, slyším neb slýchám. *Ratio mera auctoritas*.
6. Když *themata* slov na ly a lym skonaných jsou Ženského pokolení, jako já žena kašly, myslým a přátelym se etc. A to proto, aby byl rozdíl mezi ženským a mužským pokolením. *Neutrum* Mužského následuje.
7. Když slova *in Praeterito Plurali* na ly se skonávající jsou ženského pokolení: jako nesly slepice, praly pradli, ženy předly, jeptišky zpívaly etc. Ač když se k tomu ženskému ly *encliticum* li přikládá, to bývá s malým i, jako pralyli sou, předlyli sou etc.

X. Zavřený l dlé zdání některých Ortografu se klade v sylabách al, el, il, ol, ul; otevřený pak v sylabách la, le, li, ly, lo, lu.

XI. Zavřeny v z počátku slovců: otevřeny v prostředku i na konci.

XII. Když se v jednom *vocabulum* ze dvou učiněném pohodlně mohou zachovati litery obouch, mají se zachovati; a to proto, aby se Čtenář domyslí, z čeho se to *compositum* udělalo: odkudž tiskni raději poběrky a pomlsky než paběrky a pamlsky: Item křivonoska a světlonos než noška a noš. A když se také od jiných narodu píše a mluví Kladsko od kladení, Mohuč od mohu, Pomoří *Pomerania* od po a moře, jako Poříčí od po a řeka, Roztok od roztečení, Stetin, Vídeň etc., věděl by každý těch derivací povědomí, kdo těm místům jména dali a nepochybně nimi vládli a snad je i vystavěli.

Více, jak by se některá slova měla psáti a tisknouti, najdeš v tomto Brusu onde i onde, jako v přípravě jeho na straně 4, 5, v *Praeposicích* na straně 121 etc., v *Pronominu* náš 71, její 73, v *Comparatývích* 56., v *Adverbíich* 125, 126, v *Metaplasmu* od 134 do 149. O skládání 163, 164. A nejvíce *in Prosodia* od strany 241 až do *Ortografie*.

V mnohých *Regulích* této *Ortografie* i v jiných třech *Kusích* tohoto Brusu jsou některé věci z prvopoč[á]tku nesnadné a skůro tak dobře vykladače potřebují jako *Latinské Grammatické Regulae*. Ale vložili se do toho dobrý Čech, jak náleží a co *in Classicis Auctoribus*, *Hageko*, *Postillis Scipionis*, *Caelibatu & Dialogis ejusdem*,² *in Labirintho*, *Weleslavinae Herbario &c. & maxime in Biblijs postremae editionis* znamenal: co i v Českém *Roderycyusovi*³ a v *Ludovikovi de Ponte*,⁴ v *Škole S^o milování*⁵ a v jiných mých knížkách⁶ čísti bude, s tím, co tu najde, srovná, bude moci brzy *Magistrem* a *Professorem* v tom k zachování *Češtiny* potřebném umění býti, a co se nesnadného zdá, snadno vykládati, nětco mého napraviti, nětco přidati, nětco v lepší pořadek uvesti. Čehož jedině žádám, Amen.

De punctis, commatibus, periodis &c. vide Aptonium & alios: & secundum illos Boemica dirige.

Poznámky

1) Jde o čtvrtou, závěrečnou část *Konstancovy mluvnice* *Lima linguae bohemicae*. To jest *Brus Jazyka Českého*. Neb *Spis O poopravení a naostření Řeči České*. Vydaný *K líbosti Milovníkův čistoty a dokonalosti Češtiny i K užítku a nevyhnutelné potřebě Impressorův a Písařův Českých*. Od Ctihodného *Kněze Jiljího Konstancia z Tovaryšstva Ježíšova*. S povolením *Vrchnosti Vytištěný v Praze v Impressi Akademické* 1667.

2) Odkaz na dvě původní díla a jeden překlad *Šebestiána Vojtěcha Scipiona* (*Berličky*): 1. *POST ILLA*,

To jest: Potom toho, co se z Evagelium každou Neděli přes celej Rok čte, Krátké Však důvodné a jadrné v Otázkách Rozvedení a Vyrožení. [...] Vytlačeno [...] v Starém Městě Praském u Pavla Sessya. Léta Božího MDCXVIII. 2. Bezženství Kněské [!]. Starodávnotí Důvody, jako i příklady provedené. A Proti Nedůvodné Ženitbě Kohosi Adama Klementa Aujezdeckého, Hlasatele u Svatého Václava nad Zderazem v Novém Městě Praském [!] postavené: Od Poctivého Kněze a Mistra Šebestiána Vojtěcha Scipiona Pizenského, SOCIETATIS IESU Teologa ec. (...) Vytlačeno S dovolením a schválením Vrchnosti v Holomouci u Dědicův Jiřka Handle. Léta 1617; 3. Rozmlouvání Svatého Řehoře Papeže O Životech a Zazracích Svatých: před tisící Léty Latinské sepsané: Nyní pak k lepšimu a hojnějšimu všech jak Světských, tak i Duchovních užitku a pohodlí z Latiny na Česko přeložené A Schválením Osvíceného Knížete a Pána Pana Františka Kardinála Z Dietrichštejna, Biskupa Holomouckého etc. na Světlo vydané. V Holomouci u Jiřka Handle 1602.

3) Cvičení v Dokonalosti a Ctnostech Křesťanských vydané Od Ctihodného Kněze Patera Alphonsa Rodericia z Tovaryšstva Pána Ježíše A na Tři díly rozvržené. Nyní pak na Česko přeložené Od Kněze Jiřího Constantia z téhož Tovaryšstva. Vytiskněné v Staro-Pražské Kolleji blíž Mostu. Létha Páně 1663. V roce 1664 a pravděpodobně 1665 vyšly další dva díly.

4) Ctihodného Patera LUDVÍKA de Ponte z Tovaryšstva Pána Ježíše. Rozjímaní Neb Myslí-Modliteb O nejpřednějších Tajemstvích Víry naší, Života a Umučení Pána našeho Ježíše Krista a Nejsvětější Panny Marie i některých s nimi spoluvěckých Svatých a Evangelium přes celý Rok v Církví se čítajících Částka První [...]. Vytiskněno v Praze v Impresi Universitatis Carolo-Ferdinandae, v Kolleji S. Klimenta blíž Mostu Léta Páně 1669. V roce 1669, 1671, 1668 [!], 1675 vyšly částky druhá, třetí, čtvrtá, pátá.

5) Seraffin Neb Škola svatého Milování. Otevřená Od mnoho Velebného Patera Vincencia Karafy, Generála Tovaryšstva Pána Ježíše. A K učení se v ní Českého Národu z Latinska Českým jazykem opatřená příčiněním Novo-Pražské Colleeje téhož Tovaryšstva. Vytiskněno v Praze u Urbana Goliáše 1666.

6) Uvádíme další tři Konstancovy překlady, jež mohl mít touto poznámkou na mysli: 1. Spis O Povinnosti Bratří Řeholních. Vydaný Od Ctihodného Otce Mikuláše Lancicia Societatis IESV. A na Česko přeložený Od Kněze Jiřího Constantia z téhož Tovaryšstva. Vytiskněný v Staro-Pražské Kolleji blíž Mostu 1665. 2. Pohromy Hříchu smrtedlného. Jakožto Zlýho stromu zlé Ovoce A Vojny s Bohem svedené hrozné Pokuty a nenabytné Škody. V Latinském Jazyku vydané: Od Ctihodného Kněze Václava Schwertffer z Tovaryšstva Pána Ježíše. A na Česko přeložené Od Kněze Jiřího Constantia z téhož Tovaryšstva. Vytiskněné v Praze u Urbana Goliáše. 1664. 3. Nový zákon tzv. Svatováclavské Bible (Bibli Česká, to jest Svaté Písmo) z roku 1677; přeložil spolu s Václavem Matějem Štajerem a Janem Barnerem.

Ediční poznámka

V edici čtvrté, závěrečné části Konstancova Brusu jazyka českého se snažíme zprostředkovat takovou podobu textu, která by se co možná nejvíce přiblížila originálu.

Zachováváme původní kvantitu i způsob psaní majuskulí. Je to důležité například proto, že hned v bodu I. Konstanc nadměrné používání majuskulí kritizuje. Můžeme tedy porovnat, která slova jsou pro Konstanc hodna toho, aby se psala s velkým počátečním písmenem (samozřejmě u vědomí, že některé omyly mohly vzniknout ve fázi sazečko-tiskařské).

Původní frakturní text přepisujeme obyčejně. *Kurzívou* přepisujeme slova, která jsou v originále tištěna latinkou. Důležité je to hlavně u slov cizího původu, kdy je v tisku graficky odlišen slovní základ (latinkou) a česká přípona (frakturou). Podtržené přepisujeme slova, která jsou původně tištěna staženou frakturou. Nejčastěji se jedná o příklady gramatických jevů.

Kondicionálové *by* rozdělujeme, u spojky *-li* nedoplňujeme spojovník. Znak **l** = L tvrdé (zavřené), s klíčkou.

Martin Valášek

AUTORITA

Václav Jan Rosa o českém slovese

17. století obohatilo českou lingvistickou tradici významnými díly, gramatikami. Nejobsažnější z nich byla *Čechořečnost* Václava Jana Rosy, vydaná r. 1672 a uzavírající jakousi diskusi či zápolení českých gramatiků, které začalo posthumním vydáním gramatiky jezuity Drachovského v r. 1660. Za největší přínos Rosova díla bývá pokládán jeho podrobný vhled do morfologie a sémantiky českého slovesa. Považujeme tedy za vhodné vybrat na tomto místě právě úvod k rozsáhlé partii 2. dílu *Čechořečnosti* o slovese, kapitolu 21.

V transliteraci příkladů zachováváme dvojí *b*, *l* a *s*, jak je rozlišuje sám Rosa v 1. části *Čechořečnosti*, pojednávající o pravopise. Tam, kde předpokládáme, že příklad je vysázen chybně (odporuje některému explicitně vyjádřenému ortografickému pravidlu nebo grafice okolních příkladů), odvažujeme se jeho podobu emendovat, dokumentující to v poznámkovém aparátu. Tamtéž situujeme přesnější odkazy na ta místa v *Čechořečnosti*, na něž se odkazuje v přeloženém textu (v podobě „R číslo strany“). V hranatých závorkách uvádíme číslo strany původního vydání Rosovy gramatiky; v překladu je samozřejmě lze umístit jen přibližně přesně.

Rozlišení grafických znaků v prepise:

b = B měkké

b = B tvrdé, s kličkou

l = L tvrdé, s kličkou

l = L měkké

s = S dlouhé

s = S koncové

[131] Kapitola XXI

O slovese (Słowo)

Sloveso je slovo, které označuje nějakou činnost: např. *widěti*, *słisseti*, *mluwiti*, *běžeti*, *ležeti* atd. (pasiva totiž nemáme, ale pouze je opisujeme). Protože se tato činnost připisuje věcem různým způsobem, tedy i slovesa se konjugují a tvoří tím nebo oním způsobem, totiž podle rozdílnosti osob, čísla, rodu, času, druhu participia atd.

Pro plnější pochopení slovesa chceme napsat širší a podrobnější výklad, protože všechna svrchovaná síla jazyka spočívá v tom, znát konjugaci a význam českých sloves – a právě zde je práce, zde je úkol.

Jazyk český má totiž v mluvení jedinečný způsob a také jedinečné časy, jež jiné jazyky postrádají.

Ačkoliv gramatiky českého jazyka sepsali a vydali mnozí, s tímto obtížným balvanem přece žádný nepohnul, a když pohnul, přece věc opustil nedokončenou a přirozenost [132] českých sloves nevypátral ani nepronikl. Količkoli bylo českých mluvnic, všechny tuto obtížnou věc – i když právě zde spočívá jádro věci, moc, jasnost a jadrnost jazyka – přešly mlčením.

Mládeži, která studuje tento jazyk, jsme v této zamotané věci chtěli pomoci a mnoho let jsme pátrali, jak tento zamotaný uzel rozvázat. Objevili jsme snadnou, lehkou a přímou cestu, kterou zde ukážeme. Kdokoli tedy zamýšlíš přiučit se tomuto jazyku, dávej pozor a vštěp si v mysl, co se zde o slovesech bude vykládat.

O osobě (Osoba)

Osoba je trojí: první, když osoba, která mluví, připisuje práci nebo činnost sama sobě: např. *mluwjm*, *běžím*; druhá, když se činnost připisuje té osobě, kterou někdo oslovuje: např. *mluwjsz* atd.; třetí, když se jednání nebo konání připisuje někomu třetímu: např. *mluwj* atd.

Poznámka: Ke všem osobám všech časů lze přidat *li* nebo *t'*; *li* značí otázku, již Latínci vyjadřují pomocí „ne“: např. *dělámli?*, *dělášli?*, *děláli?*.

Někteří vynechávají v druhé osobě singuláru přezenta a futura *l* a říkají: *mássi*, *dělássi?*. Ale vybraněji se to vyjadřuje pomocí *li*. [133]

t' značí jakýsi důraz: např. *dělámť*, *dělát'* a *gestit'* (zde se kvůli výslovnosti přikládá *i*, jinak nikde).

O čísle (Počet)

Číslo je dvojí: singulár, když se činnost připisuje jenom jednomu: např. *mluwjm*; plurál, když většímu počtu: např. *mluwjme* atd.

O rodě (Pokolenj)

Rod je trojí: maskulinum, femininum a neutrum. Je to vidět v indikativu přezenta: *l* je maskulinum, přidáním *a* vzniká femininum, *o* neutrum; v plurálu je *li* maskulinum, *ly* femininum, *la* neutrum. V moderní době však vyslovují plurál neuter také na *i* nebo *y*: např. singulár *hrál*, *a*, *o*, plurál *hráli*, *y*, *la*, *i*.

Poznámka 1: Pomocnými neboli kompletivními partikulemi je sloveso *gsem*, *gsy*, *gest* atd., jak bude vidět níže, ale třetí osoba obou čísel se krásněji tvoří bez partikulí: např. *Pachole hrálo*, *Pacholata hrála* nebo *hráli*³ atd.

Poznámka 2: Je-li maskulinum v plurále životné, končí na *li*: např. *přissli sem Pánj*; je-li neživotné, na *ly*: např. *Slaupowe padly* atd.

Totéž srozuměj o neutru: je-li o živých, [134] např. *Pacholata hráli*, má končit na *li*; je-li o neživotných, např. *slowa pronikly*, má končit na *ly*. Více se o tom dočteš níže.⁴

O způsobu transgresivním

Způsob transgresivní neboli gerundivní (*Přestupugicý* neboli *přestupliwý* neboli *přestupugičný Způsob*) má rovněž tři rody: totiž v přítomnosti na *e*, *a*, např. *wolage*, *čině*,⁵ *miluge*, *weda*, jsou maskulina; *ecy* a *ucy* nebo *aucy* feminina, např. *wolagecy*,⁶ *činěcy*, *milugecy*,⁷ *weducy* nebo *wedaucy* (koncové *y* lze také odstranit: např. *wolagec*⁸ atd.); *ic*, *uc* je neutrum, např. *wolagic*, *činic*,⁹ *milugic*, *weduc* atd. Plurál končí na *jce*, *auce* nebo *jc* a *auc*. Je pro všechny rody: např. *wolagjce*, *činjce*, *milugjce*, *wedauce*, po odstranění *e* zůstává *wolagjc*, *činjc*,¹⁰ *milugjc*, *wedauc* atd.

Poznámka 1: *wolagicý*, *činicý*, *milugicý*, *wedaucý* jsou participia a mají *y* dlouhé. A proto bloudí ti, kteří takové participium připisují ženským osobám způsobu transgresivního, času přítomného. Toto participium je přece pro všechny rody, skloňuje se jako adjektivum a přidává se k substantivům podle jejich rodu a normy pro ostatní adjektiva: např. *wolagicý Pán*, *Pani*, *Pachole* – *wolagicýho Pána*, *Pacholete*, *wolagicý Pani*.¹¹ [135]

Poznámka 2: Femininum IV. konjugace¹² lze říkat s *u* nebo s *au*: např. *weducy* nebo *wedaucy*. Důvod pro to uvidíš v Prozódii.¹³ V tomto významu je *y* krátké, příklady máš v Městském právu E 3, F 46. To druhé zakončení se mi zdá užívanější.

Poznámka 3: Někteří učí, že kromě tohoto trojího rodu je ještě rod společný, a tvoří ho pomocí zakončení, která má neutrum, mimo to zakončení, jež v IV. konjugaci končí na *auc*: např. *wolagic*, *činic*,¹⁴ *milugic*, *wedauc*, kde má poslední sylaba mít *i* krátké, a nikoliv dlouhé. Odtud se přidáním akcentovaného *y* tvoří participium, jak bylo ukázáno výše. Proto

(Poznámka 4:) má toto participium v předposlední sylabě *i* krátké, a ačkoliv se v tiscích vždycky nachází *j* dlouhé, moderní úzus je přesto vyslovuje krátce.

Budeš-li to přece jen říkat nebo psát s dlouhým *j* – to dělá nejvíce básník –, neuděláš chybu.

Poznámka 5: Rodu společného se nemá užívat bez potřeby. Je zvláště pro maskulinum, tam ho používáme nejspíše, kdyby došlo k nejasnosti osoby: např. *miluge* je také třetí osoba indikativu III. konjugace; v tomto pádě použijí lépe společného rodu *milugic*.

Příklad k femininu viz v Městském právu C 59, F 49. [136]

Poznámka 6: Maskulinum prézenta se nemá klást místo neutra, jak se někteří domnívají na základě Písma svatého (Jan 12,24), kde stojí: *Semeno padna v Zem dobrau* atd. Tady je totiž maskulinum položeno místo neutra mylně, má se říkat: *Semeno padnauc v zem dobrau* atd.; *padna* je maskulinum, *semeno* je však neutrum. A tak nemohou stát vedle sebe správně.

Préteritum způsobu transgresivního má rovněž tři rody: *w* je maskulinum, *ssi* feminium a neutrum, např. *wolaw*, *činiw*, *milowaw*, feminium a neutrum *wolawssi*, *činiwssi*, *milowawssi*, *wedssi* atd. V plurále je jediné zakončení *sse* pro všechny rody: např. *wolawsse*, *činiwsse*, *milowawsse*, *wedsse* atd.

Pluskvamperfektum¹⁵ má zakončení *ssi* a v plurále *sse* pro všechny rody: např. *wolawssi*, *wolawsse* atd.

Staří měli ve zvyku dodávat *byl*, *byla*, *bylo* atd.: např. *wolawssi byl*, *byla* atd. Ale toto přidávání už vyšlo z užívání. Futurální transgresiv (pouze u perfektních sloves) má tatáž zakončení jako přítomní: např. *dage*, *chytě*, *trhna* atd.

O čase (Czas)

U českých sloves máme čtyřetí čas: přezens, préteritum, futurum a infinitum. [137]

Přezens je ten, jímž se označuje, že činnost se koná nyní: např. *chytám*.

Préteritum je čtvéřé:

Imperfektum, jímž se označuje, že se činnost koná dříve a že není završena a dokončena, nebo jímž se označuje dlouhé trvání činnosti nebo věc složená z více úkonů: např. *chytal*.

Pluskvamimperfektum označuje činnost nedokončenou, která minula už dávno: *chytal byl*.

Perfektum označuje činnost minulou a završenou.

Pluskvamperfektum označuje činnost dokončenou, která minula už dříve: např. *chytil byl*.

Futurum je dvojí, imperfektní a perfektní.

Futurum imperfektní je to, jež označuje věc, která se bude konat v neukončené budoucnosti, obsahující více úkonů nebo z jednoho delšího úkonu: např. *budu chytati*. Nebo abych to řekl jasněji: označuje věc, jež se bude konat v budoucnosti, ale nedokoná se nebo nebude dovedena k závěru, anebo o níž nemůžeme vědět, zda bude dovedena k závěru. Slovem, označuje dílo budoucí nedokončené.

Futurum perfektní označuje věc, která se bude konat v budoucnosti ukončené; nebo jinak: označuje věc, která se stane jistě nebo bude ukončena, to jest, označuje dílo budoucí dokončené: např. *chyťm*. [138]

Infinitum je ten čas, kterým se neoznačuje žádný čas ani žádná osoba: např. *dělati*.

Poznámka: Žádné sloveso nemá tyto časy všechny. Mezi českými slovesy je ten rozdíl, že jedno je imperfektní, druhé perfektní, jiné iterativní a frekventativní. Slovesa imperfektní, iterativní a frekventativní tak mají časy imperfektní, kdežto perfekta mají časy perfektní. Perfektní slovesa nemají u Čechů jednoduché přezens z toho důvodu, že každá přezentní činnost je imperfektní. Zde jsme ti pověděli něco jedinečného. Poznamenej si to a více řekneme o významu sloves níže.¹⁶

O způsobech (Způsob)

Způsoby mluvení jsou u Čechů tři: indikativ, např. *dělám*, imperativ, např. *děle*, transgresiv neboli gerundiv, např. *dělage*.

Poznámka: Řekové a Latiníci mají navíc konjunktiv a optativ, ale my tolik forem a zakončení slovesa nemáme. A ani nám nescházejí. Infinitní způsob pak klademe mezi časy. Řekové a Latiníci mají jiný infinitiv v přezentu, jiný v přezentitu, jiný ve futuru, a tak ho musejí počítat mezi způsoby. My však máme jen jeden infinitiv a ten nám označuje neurčitost nikoliv způsobu, ale času, [139] a proto ho budeme vhodněji počítat mezi časy.

Způsob transgresivní máme jako zvláštnost. Němcům úplně chybí, a kde se scházejí dvě slovesa, vždy je musejí svazovat spojkou *vnd*: *er aber antwortet vnd sprach* – *on pak odpověděl / a řekl*.¹⁷ Česky řeknu krásněji způsobem transgresivním: *on pak odpowjdage / řekl*. Podobně nemají transgresiv Latiníci

a užívají místo něj participií: Ille autem respondens dixit, to jest: *on pak opowjdagicý / řekl*. Rovněž používají gerundií: např. *respondendo dixit*. Proto lze tento způsob latinsky nazývat gerundiv.

Transgresiv (přechodník) se nazývá proto, že označuje přechod (transgres) z jedné činnosti do druhé: např. *napsaw List / poslal geg, poraučege prosyl, stoge wolal* atd.

Takový přechod je trojí: přítomný, který označuje konání dvou činností zároveň (např. *poraučege prosyl*), přeteritní, který označuje začátek konání druhé činnosti poté, co byla skončena první (např. *poručiw prosyl*),¹⁸ a futurální, který označuje začátek jiné činnosti, až se jedna skončí (např. *poruče / ged' domu*).¹⁹ Všechny rozlišují osoby, jak jsme řekli výše o rodě.²⁰ [140]

O participiích (Aučastonce)

Participium je trojí: přezenta, přeterita, futura.

Participium přezenta a futura je to, kterým se rozumí činnost zároveň s konajícím: např. *trhagicý, trhnaucý*.²¹ Říká se mu participium aktivní a označuje osobu nebo věc, jež něco koná nebo nějak pracuje.

Participium přeterita pak označuje (pasivně) osobu nebo věc, vůči níž se to konání nebo ta práce udály. Pravidelně končí na *ný, á, é*, někdy v 3. konjugaci na *tý, tá, té*: např. *trhaný, trhnutý*.²²

Poznámka: Slovesa neutrální (jež označují činnost zůstávající v samotném subjektu neboli v operantu a agentu) mají participium také trojí. Všecka jsou aktivní: např. *přicházegicý, přigdoucý*;²³ participia přeterita končí na *lý, á, é*: např. *stálý, bylý, býwalý, přisslý, zasslý*²⁴ atd. Těchto participií přeterita Češi velmi často používají. Rozdíl mezi českými a latinskými aktivními slovesy můžeš vidět níže, v kapitole 24, Upozornění II.²⁵

O významu slovesa

Existují tři rozdílné významy slovesa:

1. Sloveso totiž označuje buď činnost vně subjektu [141] či ze subjektu či agentu vyvěrající: např. *sladjm, studjm, hřegi, kladu, stawjm, kazým* atd., nebo imanentní a zůstávající v subjektu či v agentu samotném: např. *sladnu, stydnu, hřegi se, ležjm, stogjm, hynu* atd. Těm prvním se říká aktivní, těm druhým neutrální.

2. Sloveso označuje buď jednu činnost: např. *sladjm, kladu* atd., nebo činnost

častou: např. *sładjwám, kládawám* atd. To první se nazývá singulární, to druhé frekventativní.

3. Sloveso označuje konání věci buď tak, že se koná, např. *osłazował, pokładal*, nebo tak, že je vykonána, např. *osładil, položil*. Tomu prvnímu se říká imperfektní, tomu druhému perfektní. Více o tom bude ukázáno níže, v kapitole 25.²⁶

Poznámky

- 1) *temendováno* na *ł*.
- 2) *temendováno* na *ł*.
- 3) *hrałi* emendováno na *hráłi*.
- 4) O préteritu R155–164.
- 5) *čině* emendováno na *čině*.
- 6) *wolagécy* emendováno na *wolagecy*.
- 7) Srov. R149: *milugecy, milugjcy*.
- 8) *wolalec* emendováno na *wolagec*.
- 9) *cinic* emendováno na *činic*.
- 10) *cinjc* emendováno na *činjc*.
- 11) *Páni* emendováno na *Pani*.
- 12) R150–151.
- 13) R472–473. Tam však jen o *-au-*.
- 14) *cinic* emendováno na *činic*.
- 15) *Tempus ante perfectum*. Ale R137 *plusquamperfectum*.
- 16) R 140–141, 196–232.
- 17) Chybí latinský ekvivalent.
- 18) Chybí latinský ekvivalent.
- 19) Chybí latinský ekvivalent.
- 20) R133.
- 21) *Lacerans, laceraturus*.
- 22) Chybí latinský ekvivalent.
- 23) *Adveniens, adventurus*.
- 24) *přisslý, zasslý* emendováno na *přisslý, zasslý*.
- 25) R186–189.
- 26) R196–232.

Z 21. kapitoly 2. části Čechořečnosti vybral a přeložil Ondřej Koupil

Využití přechodníků v česky psaných textech

1. polovina 18. století

Často můžeme slyšet, že přechodníky jsou v současné češtině na ústupu. Je sice pravda, že se jich užívá ve výrazně menší míře než v minulosti, ale přesto jsou texty (patřící zejména do oblasti odborné komunikace), v nichž se vyskytují.

Přechodníkové tvary a konstrukce se hojně objevovaly již ve staré češtině; jejich výskyt byl běžný i v češtině doby střední. Byly užívány v textech literárních, avšak najdeme je i v projevech primárně mluvených.

V této stati se budeme nejprve zabývat užitím přechodníků především v mluveném jazyce první poloviny 18. století a poté pro srovnání uvedeme i některá svědectví soudobé knižní produkce severovýchodočeské proveniencce.

Přibývá – ve shodě s jasně prokázanou tendencí – případů nekongruentních participií; pro období 17. a 18. stol. je typická tvarová promiskuita přechodníků. Je to výrazné především v textech blízkých mluvenému jazyku.¹ Emil Dvořák uvádí: „Příčinou ústupu, případně i zániku kongruence je uvolňování vztahu přechodníkové konstrukce k podmětu věty v souvislosti s jejím těsnějším začleňováním do části přísudkové.“²

Tohoto jevu si všímá již mluvnická teorie barokního období. Jiří Konstanc připomíná, že se při vytváření participií (sám je nazývá *participalia*)³ závažně chybuje, např. záměnou rodu – místo maskulina se klade femininum či naopak, příp. čísla – namísto singuláru se uvádí plurálová forma. Výslovně poukazuje na případy chyb, jestliže se o maskulinu říká: *Pijíc španělské víno, podroušil sem se; slyšící (má být spíš slyšící – pozn. V. K.) hromobití, ulekl sem se. Vždyť podoby zakončené –cí (spr. –ci) nebo –c jsou feminina nebo neutra. Konstanc zdůrazňuje správné maskulinní podoby: *pije, slyše*. Současně poznamenává, že se objevují i chybné tvary v rodě ženském, např. *maje* muže zlého, nemohu dobrou zůstatí; *lehna*, hned usnu. Správné femininní podoby jsou: *mající* nebo *majíc; lehnoucí* nebo *lehnouc*.⁴*

Přechodníky se vyskytují i v záznamech výsledků poddaných, kteří byli examinováni v souvislosti s nařčením z hereze. Jde zejména o oblast Náchodska, Opočenska a Hradecka, jíž se týká zesílené protireformační úsilí v prvních desetiletích 18. století. Poměrně frekventovaný je výskyt přechodníkových tvarů v záznamech výsledků účastníků tzv. opočenské rebelie;⁵ jejich opětovné examinování se událo na konci r. 1734. Z těchto zápisů se dovídáme, že často

šlo o poddané velmi sečtělé, kteří sami čítávali v Písmu, a to hlavně ve chvílích nedělních a svátečních. Je otázka, zda jejich vlastní mluvené vyjadřování ne bylo ovlivněno bezprostřední čtenářskou zkušeností s textem, v němž se přechodníkových vazeb vyskytovalo hodně.

Uvedme některé příklady participiálních forem zaznamenaných příslušnou komisí: „Já když šel do Opočna, *chtíc* se vyptati vrchnosti. Nato jsem já utekl, jiné *vidíce* bráti a vázati. A po dvou nedělích jsem tam *chodíce*, a ačkoliv nás přemluvit chtěli... *Vidíce* tolik stát, bláznovskou věc jsem soudil, že to není spověď náležitá. Nato jsem šel domů a *povídajice* to manželce nato plačící, poslal jsem hned pro hajného Matěje Hlaváčka. Já ale *navrátivše se* (v tomto případě jde sice o formu přechodníku minulého, ale princip zůstává stejný: jde o nekongruentní užití participia – pozn. V. K.) z Opočna, přišel jsem tam. A když jsem šel spátkem, *chtěje* to spívání slyšet, zastavil jsem se u Javůrka. Protože já, *jsouce* rychtářem, takové schůzky jsem nepřetrhl... Knihy jsem měl – Kancionál pražskej, *nevědouce*, že by zlý byl. A tam jsem tejděn dělal řemeslo u toho ševce, *čekajice* na Jana France, až by se navrátil z Čech. A já *jdouce* na louku, zastavil jsem se v hospodě na pálený, a *vidíce* tam Piksu, poznal jsem ho, protože byl taky můj švagr, *maje* za manželku můj ženy sestru... V outerej šel jsem k Matějovi Taucovi do Rohenic, *stavíce se* u něho od handlíře. Ve štvrtek šel jsem do Král. Lhoty, pár loket *chtíc* koupiti pod spodky...“

Lze uvést několik jiných příkladů z dalších archivních dokumentů: „Nařknut *jsouc*, již od 13. febr. léta běžícího 1731 těžkým arestem obtížený se vynacházím... (z dopisu Jana Horáka královéhradecké konzistoři z r. 1731). *Nemohouce* dýle jeho praedicantování poslouchati, vstával a bití jej i taky do žaláře vsaditi chtěl... (ze záznamu výslechu Jiřího Plichty z Libštátu na jičinském děkanství z 25. 4. 1737).“

Naznačenou tendenci výskytu nekongruentních participií dosvědčují i tvary přechodníku přítomného sg. mask. užívané ve spisu Ferdinanda Částky Čest a sláva vysoko-mejtská z r. 1739.⁶ Je to nejpatrnější v záznamech o pacientech (či dokonce jejich doslovných výpovědích), kteří nabyli ztraceného zdraví díky Svatomikulášské lázni ve Vraclavi u Vysokého Mýta; velmi často to byli lidé prostého, venkovského původu.

Např.: „R. 1712 jistý mlynářský... pak v jednom týhodni zase k svatému Mikuláši přišel a *vznajice* své uzdravení... (s. 50). I *jsouce* již předešlé moci a oučinkův vody sv. Mikuláše dobře povědom... (s. 55). Urozený a statečný rytíř pan Václav Raus z Lipna *poznávajice* sebe u sv. Mikuláše uzdraveného býti... (ss. 58–59). Vojtěch Václav Čapek, toho času student v Královém Hradci,

seminarista, *jsouce* těžkou zimnicí navštívený... tam své outočiště k vodě svatomikulášské *vzavše*... (s. 59). Matěj Pětivokej *byvši* zateklej, uzdraven jest. (s. 61). Pan Jindřich Abstorvský z města Litomyšle... naproti tomu rozličné lékařství *užívajice* (jemu platno nic nebylo), až posledně *vzavše* oumysl do lázně sv. Mikuláše jíti, to vykonal a k předešlému zdraví *přijdouce*... (s. 67). Urozený pan Václav Kašpar Tesánek... *majice* svou nohu 11 neděl otekrou a otevřenou a *nemohouce* od žádného zhojen býti, k lázni sv. Mikuláše se utekl, kdežto nejaký čas lázně *užívajice*, noha mu oplaskla... (ss. 67–70).“

Zajímavé je sledování novotvarů vzniklých z původ. sg. fem. *-ci* a formy plurálové (omni generis) *-ce*; jde o podobu zakončenou na *-c*. Podle Dvořákova tvrzení tato forma zcela převládla v sg. fem. a v textech blízkých mluvenému jazyku se vůbec neobjevuje podoba zakončená na *-ci*, a to od 17. stol. Uvedené zakončení v plurálu není jediné, neboť vedle podoby *-c* se vyskytuje i *-ce*.⁷

Ukazuje se však, že také formy přechodníku sg. fem. jsou variabilní: jednak vykazují tendenci k promiskuitě, jednak se vedle sebe objevují obě podoby, zakončené na *-ci* i *-c*. Příklady z archivních dokumentů: Ona pak tu poslední žitavskou zlou knížku ze škatuly chtěla mně vytrhnout, *řkouc*, co mně to bere- te!⁸ Ona jí *hledaje*, taky tam zvonala. Sice byste bloudila, kdybyste s pochybnýma věcma a knihama spasení vyhledávala, *mohouce* míti skrze duchovního otce jistotu?⁹

V Částečce textu balneologicko-medicinské povahy najdeme i jiné případy nekongruentního přechodníku přítomného užívaného pro sg. mask. V podstatě jde o novotvar zakončený na *-c*, jenž se vytvářel od přechodníkové formy sg. fem. a pl. omni generis, zde ovšem použitý ve funkci jakéhosi „univerzálního“ tvaru. Např.: Václav Černý, někdy souseď a sládek města Vysokého Mýta, *jsouc* červenou nemocí velice obklíčeny... Jan Hubálek, vlastní syn Samuele Hubálka z Kyšperka... v tom zlém příběhu skrze 4 léta na posteli *ležic*, dnem nocí s bolestí trápen byl... (s. 72). Jakub Potůček z Vejvanovic, *jsouc* neštovicemi po těle obklíčeny... (s. 86). R. 1700 pan Ignacius Šebestián z Častolovic *jsouc* nemocný... (s. 89).

Dále můžeme uvést – opět z Částečkovy spisu – příklady týkající se užití participií v sg. fem. Ty jednoznačně svědčí o tendenci k promiskuitě, poněvadž se tu ve funkci singulárových forem femininních objevují podoby plurálové: Justýna Frydrycha Albla manželka... *majice* maličké dítě na oči nemocné... pročez *zaslíbice* dítě sv. Mikuláši... (s. 53). Lidmila... *slyšice* o zdravo-hojitělné vodě... kdežto celou svou nádeji k sv. Mikuláši *majice*, lázeň sobě vyprosila,

a když podruhé se myla, ve vaně *sedíce*... v tom modlení maličko *zezdrímnouce*... načež *leknouce se* procejtila... (ss. 53–54). Paní Alžběta Barbora... *jsouce* všechna nemocná, ani mluvíti nemohla, z Prahy do lázně sv. Mikuláše přijela a tam lázně *užívající*, polepšení svého zdraví nabyla... (s. 56). Kateřina, manželka Bartoloměje ze Ždánic, *majice* nohu nádhrou prolezlou, v třech nedělích u sv. Mikuláše uzdravená... (s. 67). Veronika Zahradková z města Čáslavě, *byvši* vnitřně nemocná, u sv. Mikuláše k svému zdraví přišla (s. 71). Kateřina Šafránková z Sáhova, *jsouce* vnitřním pícháním trápená, uzdravená jest (s. 71). Roku 1707 Kateřina... ze vsi Klešic šafářka, *byvše* na dvě léta všelikou nemocí soužená tak, že žádný lékař jí pomoci nemohl... *uposlechnouce* radu jednoho duchovního... (s. 83).

Závěry plynoucí z dosavadního zkoumání přechodníků lze potvrdit, někdy i mírně upřesnit. Pokud vezmeme v úvahu strukturu zmíněného Částkova spisu, je zjevné, že se skládá z částí výkladových, v nichž autor využívá svých znalostí medicínských, chemických i botanických, dále z partií, v nichž se projevují vlivy tehdejšího jazyka mluveného, a potom z oddílů obsahujícího modlitby a písně. V této posledně uvedené části se přechodníky vyskytují dosti hojně; tvarová promiskuita (tedy nekongruentnost) není v tomto oddílu tak zjevná, jako je tomu v partiích obsahujících výpovědi o pacientech (či přímo výpovědi nemocných), kteří byli v svatomikulášské lázni uzdraveni. Příklady: Choval se hned jak v hrdinství, když začal od svaté ctivosti, *nechajíc* světa marnosti... (s. 100). Třech k smrti již odsouzených nevinnost *zjevic* chránil (s. 109). *Jsa* biskupem proti peklu... (s. 110). I já potřebu mou, v které vězím, tobě ponížene přednáším, pokorně *žádaje*, abys laskavým průvodcem mým před Bohem byl... (s. 112). Ať tvé přimluvy očíněk *shledaje*, od tebe s potěšením se navrátím (s. 113). Ať zde živ *jsa*, tobě vděčně, s Bohem tebe chválím věčně (s. 114).

V této části je otištěna i Píseň o sv. Mikuláši složená od Adama Michny z Otradovic. Zde najdeme také přechodníky: ...dokázal v štědrosti své, chudým dobře činil, odplatu za to vzal, do nebe se dostal, kdež se raduje věčně, s Kristem *jsa* bezpečně (s. 116). ...abychom zde časně, *slavice* jméno tvé, po smrti s tebou byli... (s. 116). Navštěvujem tvou kapli, svatý Mikuláši, *skládajíc* s důvěrností vši potřebu naší. Jakož oné tři panny z tvé pouhé štědrosti, *majic* chudého otce, obdařils v hojnosti... (s. 116).

V Písničce poutnické o sv. Mikuláši biskupu se objevují participia, proti jejichž formě nelze nic namítat; ta je v souladu s ustanoveními barokních gramatik: Rodu *jsa* znamenitého, měl otce velmi mocného... Toho splodili v mladosti, *jsouce* v manželské milosti... (s. 120). A vtom jeden souseď jeho

nedaleko bydlel něho, *jsa* urozený v tu dobu, upadl v velkou chudobu. *Nevěda* se jak živiti, co má v své nouzi počíti, usmyslil sobě nedobře, ach, nastojte, jaké hoře. Tři dcery panenky *maje*, hříchu a studu *nedbaje*, chtěl je k smilstvu propůjčiti a jejich těly kupčiti... *Zvěděv* to Mikuláš svatý, předešel ten hřích proklatý... Na ráno *vstav*, šel svou cestou, nalez v domě hrudu zlatou, *jsouc* vděčen Bohu, díky vzdal... (s. 122). Vtom se probudil člověk ten, schopil se, vyběh rychle ven, pospíšil po něm, *chvátaje* a takto za nim *volaje*... (s. 123).

Pokud vezmeme v úvahu spis P. Antonína Koniáše Klíč (1729) – jde o jeho úvodní část –, uvědomíme si, že zde užívané přechodníky jsou ve shodě s názory autorů barokních mluvníc českého jazyka.¹⁰ Nekongruentní participia zde v podstatě nelze najít. To nesporně svědčí o tom, že pisatel se projevuje jako jistý znalec češtiny, ačkoliv se na jiném místě vyznává z malého povědomí o české gramatice. Uvedme aspoň několik příkladů z jeho knihy: *Jsa* tehdy slovem tvým ubezpečený, že dobrý pastýř duši svou dává za ovce své... (s. 37). Pročež sv. Jan Zlatoustý *vzývaje* svatého Petra, takto k němu mluví... (s. 38). Neb ona v té záповědi právě apoštolskou se býti prokazuje, *následujic* oumysl knížete apoštolského sv. Petra... (s. 45). Pročež velmi zlé a nebezpečně činí, kdo *maje* Bibli v příbytku svém, pyšně se domejšlí, že schopný jest sám sobě i domácím slovo Boží čísti... (s. 46). Kdežto sv. Pavel napomíná ty, kteří dobrovolně v stav manželský vstoupili, aby v něm poctivě *obcujice*, smilstva se vystříhali... (s. 78). Ten text Lutherovi a všem kališníkům velice jest odporný, poněvadž oni patrně Ježíše dělí, bludně *vnučujice*, že v drahé svátosti večere Páně... (s. 81). Luther a bludná přeložení jinačí celý smysl, *kladouce*, že sv. Jan sám o sobě řekl...(s. 82). ...to jest, že již žádný mrtvý, *jsa* již extra viam, *dokonav* běh vezdejšího života, není schopný... (s. 83). ...křížem svatým se žehnají, *řikajice* tato přemocná slova... (s. 86). Nato *vstanouce*, matem kníhu, o které pochybnost mají, otvírají... (s. 86). Neb se někdy vynachází kniha authora katolického, kterou však kacíř na jinou řeč *překládaje*, s mnohými bludy porušil... (s. 86).

Uvedená fakta o výskytu přechodníků v česky psaných textech první poloviny 18. století svědčí o jisté rozpornosti: na jedné straně se výrazně projevuje užívání nekongruentních přechodníků (zejména v sg. mask.), na druhé straně se v textech patřících do vyššího, literárního stylu objevují tvary gramaticky náležité, v nichž je kongruence naprosto zachována. Tvarová promiskuita výrazně ovlivňuje tehdejší jazyk mluvený; zajímavé je, že právě v oblasti mluvené komunikace vznikají jakési „univerzální“ či „unifikované“ formy – to se projevuje užitím podoby zakončené na *-c* v sg. mask. (např. *jsouc*, *ležíc*). Jde o tendenci, která se výrazně promítá i v současném českém jazyce.

Poznámky

- 1) Dvořák, E.: Vývoj přechodníkových konstrukcí ve starší češtině. AUC, Philologica – Monographia 31, Praha 1970, s. 70.
- 2) Dvořák, E.: op. cit., s. 67–68.
- 3) Konstanc, J.: Lima linguae Bohemicae, to jest Brus jazyka českého. Praha 1667, s. 92: „Participialia jsou vocabula, to jest slova verbi partis, jako bys řek případnosti jmén a slov spolu oučastná: ačkoliv ze jmén neparticipují více než nominativum casum a numerum singularem vel pluralem: odkudž snad proto se nazývají participialia, ne pak participia. Ze slov pak participují čas přítomný, pominulý a budoucí.“
- 4) Konstanc, J.: op. cit., s. 175–176.
- 5) Státní oblastní archiv Zámrsk, fond Biskupská konsistoř Hradec Králové II (1664–1775), karton č. 53.
- 6) Částka z Šternšteina, F.: Čest a sláva vysoko-mejtská z rozhlášené studně vyprejštěná. Hradec Králové 1739.
- 7) Dvořák, E.: op. cit., s. 70.
- 8) Státní oblastní archiv Zámrsk, fond Velkostatek Opočno, sign. 1/5/22 I.
- 9) Státní oblastní archiv Zámrsk, fond Biskupská konsistoř Hradec Králové II (1664–1775), karton č. 28.
- 10) Koniáš, A.: Klíč kacířské bludy k rozeznání otvírající, k vykořenění zamykající. Hradec Králové 1729.

Vladimír Koblížek

VĚDA

Z minulosti české filologie na Moravě

1. Jezuitská gramatika z Olomouce

Nejstarší z barokních gramatik češtiny je latinsky psaná *Grammatica Boemica in V Libros divisa (Česká mluvnice rozdělená do pěti knih)*. Jejím autorem je jezuita Jan Drachovský (1577–1644). Po jeho smrti tuto gramatiku vydal v roce 1660 jezuita Matěj Václav Šteyer (rovněž autor české gramatiky zvané *Žáček*, 1668) u tiskaře Víta Ettela v Olomouci. O Drachovském víme, že působil jako učitel a misionář na jihu Moravy, roku 1624 byl jmenován rektorem nově založené jezuitské koleje ve Znojmě a od roku 1638 žil v Brně. Drachovský se horlivě podílel na rekatolizaci pobělohorské Moravy – Jan Amos Komenský v *Historii o těžkých protivenstvích církve české* (1648, 1655) svědčí, že „v Holešově na Moravě Drachovius jezuita (hned v létu 1617, kdy Ferdinand za krále přijat byl) dal udělati dubové sruby (jimž kabáty říkají) na ten způsob, aby kdo tam byl vstrčen, ani ležeti, ani seděti, ani státi nemohl pro uzkost, ale sehnut a zkřivený, k odpolu ležícímu podobný, s přihrbeným hřbetem, jako by napoly visel, takže sotvá bylo možné na dvě nebo tři hodiny to sevření trpěti, když žily zkřehly, oudové všickni se třásli, mysl pak teskností a strachem mdlela. Přicházeli mezi tím, kteří se doptávali, chtěl-li by dobrovolně katolické náboženství přijíti. Mnozí vidouc, že ti klamem spokojeni býti chtějí, odpovídali, že: Tak ano. Prostější aneb horlivější odpíral: a zas do té mučírny musili, dokud by, že již dobrovolně přestupují, neselhali.“

Potřebám rekatolizační kazatelské praxe mělo sloužit i Drachovského zpracování české mluvnice. Jeho knižní podoba má 180 stran kapesního formátu. Nejprve se autor věnuje české abecedě, hláskovým změnám (mj. uvádí vokativ *zajíče*) a tvoření slov – některé výrazy přejímá Drachovský z dialektů (např. *strejna* – otcova sestra nebo strýcova žena, *kurviště* – prodejné děvče). U substantiv rozlišuje Drachovský pět deklinací (*pán – káně – král – ryba – čeled – kočí – prst*). U adjektiv připouští tvary *silnej, milýho*, v 1. sg. stř. rodu *silný* (dítě), u přivlastňovacích adjektiv tvary *Petrového, Petrovému*, stupňuje *hladkej – hladčejší – nejhladčejší*. Slovesa dělí na jednoduchá (nedokonavá) a složená (dokonavá), předpony ztotožňuje s předložkami. V přítomku 1. os. sg. uvádí tvary *štípi, kašli, vázi, hniji, tresci* (ale podotýká, že u *Moravanů* se říká *hniju, trescu*), rozlišuje trojí časování (např. slovesa *za/věšívám – o/blahoslavuji – za/bíjím*). Infinitiv s *-t* považuje za *elegantní*. U přechodníků má podle staršího úzu shodné tvary pro maskulinum a neutrum (*foukna, fouknouc, foukna*). Ve

shodě s latinskou mluvnicí uvádí u sloves optativ (*o bych foukal*) a konjunktiv (*když foukám*). Příslovce dělí na vlastní (např. *brzo*), odvozená ze substantiv (*blaze*) a z adjektiv (*hrubě*). Předložky třídí podle pádů, s nimiž se pojí. Zná citoslovce bolesti (např. *ouve*), pobízení (*hola*), smutku (*veta*), odporu (*pfi*), řadí k nim i některá příslovce (např. *vesele*). Skladbě se Drachovský příliš nevěnuje – povoluje shodu podmětu s přísudkem podle přirozeného rodu (*hráli knížata, pacholata*). V poslední knize své gramatiky se Drachovský zabývá pravopisem, výslovností a rytmem.

2. Moravský jazykový separatismus

Roku 1997 byla v Nitě vydána obsáhlá publikace (742 stran) nesoucí název *Moravští panovníci*, kterou její autor Jiří L. Bílý připsal „Spolku Moravanů na Slovensku a jejímu (sic!) předsedovi MVDr. Antonínu Špačkovi, CSc. (sic!) s vděčností za to, že nám v zemi tak blízké rozžehli světlo pro moravský národ“. Jiří L. Bílý bohužel *moravský národ* nijak nedefinuje, takže netušíme, zda jej chápe teritoriálně (Moravan je každý, kdo se trvale zdržuje na Moravě), nebo jazykově. A tu vzniká problém. Českou etnicitu garantuje především spisovná čeština, tedy jazyk s reprezentativní funkcí, určený pro vědu, publicistiku, administrativu, vzdělávání a z velké části pro uměleckou literaturu (existují i literární díla psaná dialektem, např. hanácká poezie Ondřeje Přikryla). Spisovná „moravština“ však neexistuje, pouze některé výslovnostní dublety jsou uznány za spisovné (např. výslovnost *zhoda* vedle české výslovnosti *schoda*).

Snahy o vytvoření spisovné „moravštiny“ se ovšem na Moravě vyskytly, a to během národního obrození; uplatňovaly se v Brně i v Olomouci. Je paradoxní, že šířitelé moravského jazykového separatismu se narodili v Čechách a že jejich oponentem byl František Palacký, narozený na Moravě. U zrodu moravského jazykového separatismu stály argumenty emocionální a estetické – nezřídka se setkáváme s tvrzením o libozvučnosti a starobylosti moravských dialektů a s názorem, že čeština v Čechách je kontaktem s němčinou pokazena.

Polemiku o spisovné „moravštině“ podnítili svými publikacemi František Dobromysl Trnka (1798–1837), od roku 1831 úředník olomoucké Studijní knihovny (dnešní Státní vědecké knihovny), a brněnský kněz Vincenc Pavel Žák (psal se Ziak, 1797–1867). Trnka ve spisku *O českém jazyku spisovném v prospěch mladým spisovatelům i na výstrahu nedozrálým recenzentům* (1831) prosazoval staročeské a východomoravské tvary (např. *s otcmi* m. s otci, *do slovnjej původnosti* m. do slovní původnosti, časoval *váliém, váliěš* apod.). Josef Jungmann byl proto nucen ve stati *O různění českého písemního jazyka*

konstatovat, že „někteří z pánů“ píší jednak „nitranštinou“, jednak „jakousi valašsko-hanácko-českou míchaninou“, a poukázal na jiné národy, zejména na Němce, které svůj spisovný jazyk dokázaly sjednotit. K Jungmannovi se připojil Palacký argumentem, že spisovná řeč se vždy vyvíjí z dialektu, jímž jsou psány nejstarší spisy národa, a nelze ji libovolně měnit.

Pokusy prosazovat moravismy do spisovné češtiny se dály i v letech 40. minulého století, bránila jim však autorita Aloise Vojtěcha Šembery, profesora češtiny na olomoucké a brněnské stavovské akademii, jenž byl rozhodným odpůrcem moravského jazykového separatismu. Když pak roku 1844 vystoupili štúrovci se spisovnou slovenštinou, založenou na středoslovenském nářečí (do té doby užívali slovenští katolíci tzv. bernoláčtiny a slovenští evangelíci tzv. bibličtiny, tj. jazyka Kralické bible), česká a moravská opozice vůči slovenské jazykové odluce moravské jazykově separatistické snahy utlumila – nebylo dost dobře možné brojit proti štúrovcům a současně propagovat spisovnou „moravštinu“.

3. Alois Vojtěch Šembera

Ve srovnání s Čechami mělo národní obrození na Moravě v mnoha ohledech situaci ztíženou – zejména faktem, že v největších moravských městech, Brně a Olomouci, převažovalo německé obyvatelstvo. Zatímco na olomoucké Františkově univerzitě byly přednášky o českém jazyce a literatuře zahájeny až během revolučního roku 1848, stolice české řeči a literatury byla na olomoucké stavovské akademii (ústavu vzdělávajícím syny moravské šlechty a měšťanstva pro působení v armádě, technických oborech a státním úřednictvu) zřízena v roce 1831. Prvním profesorem této stolice byl Antonín Boček (1802–1847), jenž se však po svém jmenování moravským zemským archivářem roku 1839 profesury vzdal.

Bočkovým nástupcem na stoličce české řeči a literatury při stavovské akademii v Olomouci se stal Alois Vojtěch Šembera, „hybný duch“ moravského národního obrození před revolucí roku 1848. Šembera pocházel z Vysokého Mýta, kde se 21. března 1807 narodil jako syn řemenáře. Vystudoval piaristické gymnázium v Litomyšli, roku 1826 přešel na pražskou filozofii (tehdy dvouletou a povinnou pro všechny uchazeče o další vysokoškolské studium) a roku 1830 absolvoval pražskou právnickou fakultu. Během studií v Praze se Šembera stýkal s předními českými obrozenci, zejména s Václavem Hankou a Františkem Palackým, roku 1830 se účastnil vydávání časopisu *Čechoslav* (redigovaného Josefem Jaroslavem Langrem), přispíval do *Časopisu Českého muzea* a do *Jindy a nyní*

(roku 1834 přejmenovaného Josefem Kajetánem Tylem na *Květy české*, nato na *Květy*) – nezfídka pod pseudonymem Mudromil Mýtský (podle rodiště). V *Čechoslavu* Šembera publikoval svoje první odborné stati, např. *Stav jazyka slovanského v Němcích před třemi sty lety*, *Český zpěv v cizině* a *Všimání moravčiny*.

Na Moravě nejprve Šembera působil jako úředník brněnského magistrátu, obrozenskou činnost rozvinul po příchodu do Olomouce roku 1839. Jako profesor české řeči a literatury propagoval obrozenské ideje nejen mezi studenty stavovské akademie, ale také Františkovy univerzity. V Šemberově olomouckém bytě se pořádaly vlastenecké besedy, Šembera šířil české knihy (pro tento účel přispěl k založení Matičky moravské v Brně), vybízel moravskou inteligenci k české literární tvorbě (vydal tak poezii Vincence Furcha, skladby Ludvíka rytíře z Dietrichů aj).

Šembera se však především věnoval studiu českých dějin, jazyka a literatury. K 600. výročí údajné porážky Tatarů u Olomouce vydal roku 1841 spisek *Vpád Mongolů do Moravy* (kam přispěl také Antonín Boček a oslavnými básněmi Vincenc Furch a František Matouš Klácel), a oživil tak kult Hostýna. Šemberova učebnice *Böhmische Rechtschreibung (Český pravopis)* z roku 1841, jež se o tři léta později dočkala druhého vydání, nebyla pouhou pravopisnou příručkou, nýbrž komplexní českou mluvnicí i čítankou s ukázkami staré i novodobé české literární produkce. Šembera sbíral v Olomouci rovněž materiál pro své fundamentální dílo *Základové dialektologie československé*, dokončené a vydané ve Vídni roku 1864 (dialektologický materiál pro toto dílo Šemberovi zasílali i četní spolupracovníci, mj. Božena Němcová). Šembera se projevoval jako odpůrce moravského jazykového a kulturního separatismu, prosazovaného zejména skriptorem olomoucké Studijní knihovny Františkem Dobromyslem Trnkou (1798–1837).

Neméně záslužné je Šemberovo působení na poli historie města Olomouce. Alois Vojtěch Šembera je autorem prvních úředních českých názvů olomouckých ulic z roku 1841; pro německý název *Juliusberg* (Juliův vrch – podle bájného zakladatele Olomouce Gaia Julia Caesara) navrhl Šembera český ekvivalent *Na hradě*, neboť soudil, že zde stával druhý zeměpanský hrad – třebaže svůj omyl Šembera později uznal, pojmenování se již vžilo. Inicioval rovněž zřízení pamětní desky krále Václava III. na „krvavé pavlači“ olomouckého kapitulního děkanství. Především je však A. V. Šembera autorem prvních českých psaných dějin Olomouce, *Paměti a znamenitosti města Olomouce*, vydaných ve Vídni roku 1861.

Roku 1847 se A. V. Šembera stal profesorem české řeči a literatury na univerzitě ve Vídni – jeho olomoucké a vídeňské přednášky z bohemistických disciplín zde pak vyšly ve třech dílech pod titulem *Dějiny řeči a literatury československé* (1858, 1868). Se svou rodinou bydlel Šembera ve stejném domě jako Jan Kollár, od roku 1849 profesor slovanské archeologie na Vídeňské univerzitě. Kollárovými názory na slovanský dávnověk byl Šembera ovlivněn zejména ve svém spise *Západní Slované v pravěku* (Vídeň 1868). V *Dějinách řeči a literatury československé* ještě Šembera pokládal obrozené rukopisné padělky za pravé, ale později se přiklonil na stranu odpůrců *Rukopisů královédvorského a zelenohorského*. V polemikách s jejich obránci (Martinem Hattalou, Vincencem Brandlem, Josefem Jirečkem aj.) navazoval Šembera na kriticismus Josefa Dobrovského, vysloužil si ale zároveň útoky a opovržení českých nacionalistů. Alois Vojtěch Šembera zemřel ve Vídni 23. března 1882.

Jiří Fiala

Alois Lisický: O Pobožovi a Vlčánkovi

(Úryvek z povídky, kterou sestavil Alois Lisický ze slov utvořených Janem Václavem Pohlem)

V rozkazstvi západo-pulnočním jest podácké město H. Byl traven. Dvujli cestvířu, Pobož a Vlčánek, cestvilo bělotně do H. po snidánli. Větrli vřelo již před předpolednem, foukal vřelý východo-poledni vítr. Cestou šli raženou a třelou. Pobož bázil se, byl bezsrđý, štítlivý, pohodlný, podtutelný, spozdilý, šemný a podkluzný, zlozralý, nevarný a stonlivý, ale chápný, trochu uchatý; Vlčánek byl dryčný a rekný, srđý a vzbujný, ctidychtný, švárný a svárný, svomislný, šplechtivý, tlamočný a žmetný, řidmo nezřestěný, ale šlechtily. Vahli měl každý jinači. Proto ale nezaluščili na sebe, nepřestřebovali se, náviděli se jak soukrevčani a srodnici. Pobož byl oblečený ve zvratkách, koupil si je u nejakýho zsvlečkaře, Vlčánek měl klezový šaty, dal za ně v klezni zbožně dva zlatochy, pětňáct pětiku a desítik. Oba nosili nosovočku, skla na nich dělal sklorobír v český sklodělně. Zračka Pobožová byla dražši než zřelice Vlčánková. Pobož měl ručnínku, Vlčánek težpodobně.

Pobožuv otec byl znamotnosta, brazír (obrazník) a ryjír umělírnik, znátel umělosti, muž umělečný i umělíčný, umělostá ctidychtný, chápný, všětýčný,

dobropověstný, ne rušlík nebo muchlík. V umělostně učil učence a cvičence uměnlivosti znamot a brazvu. Brázil on i jeho učitedlnici jenom uměnlivě. Stonal na pškání v bokách, umřel krvostánem; střevovlaž mu již rozvečně nic nebyl platný, nic mu neprospěval. Počistli nepřišlo. Vlčánkový otec byl bradýř, vlasoplet a zubotr. Robil také umělivé hubatce a huboskřipy. S tím vzbohatil.

Obá chozíři, myslivíři Pobož a Vlčánek, měli vejkratni den. Byli dobří pěšáci. Cestou měli veselý myslinky, střídme (střídanlivě) vztipnali, mudrali, trečkovali, tintěřili a žmetali, skačili a skokotali, pak zas chozvíli pomalu a ký-žili si, byl pro zbyčas pořad se tak dobře vynacházeli.

Mírožíl ukazoval horko, větrožíl větrnost škaredou, zslotu. Choznici nedbali, že ve větrli visali černé mračna. Najednou povstal prudký vítr, zahřmělo a pokračalo. Pobož vzkřikav řekl: „Měli jsme vzostat doma. Nepříjemno jest bouře podvrženu byti. Pospěchejme!“ „To nezabavuje!“ oprocoval Vlčánek ovrátiv se na Pobože, hojnili žmety pořad a káznil spolníka svojího. Běželi možně, z vejkratli se stalo poselství. Ukazounem (ředlíkem) nezabloudili.

Povztala duha. Pobož se již nebázil a nenevrtil, tak rozvor mezi přídruchy ulehl. Zhláza žádná nebyla z bouřky, ani zvodněni, ani příkrot, ale bylo zimma. Slunce zapadlo, na nebi nádheřila Žižlila i Zeloň. Soumrakalo se. „Nebezpečno jest v noci cestviti. Zvoněji v městě klekáni. Modli se sebou!“ vzbuzoval Pobož a vrcil se na souchozáka. Vlčánek se na modlitbu již neupamázil, ani když mu Pobož chtěl modlitbu vsnáziti. Ne nesvořili ale proto ani se nerozvrhnutí.

Měsíc šeril, když do města dochozili. Hledali bydli a na uhelném tržišti si našli zslzbyt v devětnácte počitce doma v hostinci Menglicského urozenína.

„Podomko, opatř nám hodný Pokog, ale nahoře w Srubi!“

„Teško bude gim Srubku opatriti, kdežto všechny kouty Hostmi plný gsou.“

„To nezabawuge, my pokog mjti musýme.“

„Tam by sobě w mé Pelessi spatne pohodlili.“

„Wezmi tehli nasse! Kde gest Hospozýn?“

„Zde gest.“

„Pane Hospozýne, opatrit nám byt a chystat nám Weceri!“

„Gsem k službům. Mjstli jiného nemám.“

Dostali srubku s přisrubkou v první srubli za dva zlatý.

„Spokognj gsme!“

Protože činili moc pohnutli, byli celí nedomrli, hladoví a žízniví.

„Vděme do hospody! Třeba nás dohání,“ nutil Vlčánek.

Šli tedy hned do hostovny, aby se líkočili a ochvěli.

[...]

Poznámka

Alois Lisický publikoval v rozmezí pěti let (1916–1920) v časopise *Osvěta* tři rozsáhlé studie věnované převážně dějinám jazyka osmnáctého století. Zaměřil se v nich hlavně na Jana Václava Pöhla a snažil se ho absolutně znemožnit. Na Pohlovi nenechává nit suchou. Nazývá ho například „gramatickým břídilem prvního řádu“ nebo „przritelem krásné řeči české“, jehož gramatika je „nejžhavější ostuda českého mluvnictví“. Ve studii první – Zřestěná češina Jána Václava Póla a Josef Dobrovský (*Osvěta* XLVI, 1916, s. 57n.) – se Lisický zabývá Pohlovým mluvnickým systémem, který konfrontuje s názory Dobrovského. Druhá studie – Z dějin zápasu o české slovo (*Osvěta* XLIX, 1919, s. 473n.) – pojednává o purifikačních tendencích české lexikografie od nejstarších slovníků 14. století až k Rosovu Thesauru. Ze třetí studie – Jan Václav Pól v zápase o české slovo (*Osvěta* L, 1920, s. 39n.) – pochází naše ukázka (s. 214–215). Jde o jakési stručné dějiny české lexikografie druhé poloviny osmnáctého století se zaměřením na Pöhla. Osm stran studie věnoval Lisický právě pseudopovídce, již sestavil z Pohlových novotvarů a které předeslal toto uvedení: „Ze slovníku samého nelze dokonale seznati zřestěné češiny Pólovy. Aby bylo zřetelněji viděti ohavnost spuštění, do jakého učitel češtiny na šlechtické akademii vídeňské jazyk český hříšnou svou lehkomyšlností snížil, sestavil jsem z pólovštin tuhle povídačku bezcennou.“

Povídku přepisujeme bez jakýchkoli zásahů; ı = T s tečkou, s = S s tečkou, n = N s tečkou.

Martin Valášek

STUDIUM

Disticha Catonis. Časoměrné překlady J. A. Komenského a V. J. Rosy a jejich vydání

Časoměrná poezie J. A. Komenského a V. J. Rosy, dvou hlavních představitelů tohoto žánru v 17. století, představuje v pobělohorských Čechách propojení dvou proudů literárního života (spíše domácího a exilového než katolického a evangelického), jehož výsledkem je i Rosovo pražské vydání Komenského překladu Catonových Distich. Protože se původní amsterodamské vydání Komenského překladu s největší pravděpodobností nedochovalo – ačkoli o něm máme zprávy ještě z 18. století – a protože známe Rosovy ambice v oblasti časoměrné poezie, zabývali jsme se touto pražskou edicí a porovnávali ji s dalšími vydáními i s Rosovým překladem Catonových Distich otištěným v Čechořečnosti.

* * *

Disticha Catonis (též *Catonis Disticha moralia*, *Catonis Disticha de moribus*, *Catonis dicta* atd.), latinská hexametrická dvojverší, pocházejí pravděpodobně ze 3. století po Kristu; soubor původně obsahoval 144 distich s předmluvami, v karolinské době byl rozšířen o krátké prozaické příkazy (*Praecepta*) a rozdělen do čtyř knih podle čtyř základních ctností – *iustitia* (spravedlnost), *prudentia* (rozumnost), *temperantia* (uměřenost) a *fortitudo* (statečnost).

Autora sbírky neznáme; v pozdní antice bylo dílo zřejmě pro svůj mravoučný ráz připisováno Catonovi Staršímu (234–149 př. n. l.), přísnému zastánci starořímské morálky. Ve středověku a v humanismu byl za autora nejčastěji považován jinak neznámý Dionysius Cato.

Dobu vzniku díla lze odhadovat jen přibližně. Při posuzování obsahu veršů, konkrétně faktu, zda se v nich odrážejí křesťanské myšlenky či nikoli, se názory různí (od označování výrazů *castigare* a *peccare* za jediné místo, v němž lze spatřovat křesťanského ducha, až po vedení paralel např. mezi veršem I. 5, 2: *Nemo sine crimine vivit* nebo IV. 46, 2: *Felices obeunt, quorum sine crimine vita est* a Evangeliem sv. Matouše 5, 8: Blahoslavení čistého srdce, nebo oni

Boha viděti budou, popř. mezi veršem IV. 46, 1: *Morte repentina noli gaudere malorum* a Ezechielem 33, 11: Rci k nim: Živť jsem já, dí Panovník Hospodin, žeť nemám libosti v smrti bezbožného, ale aby se odvrátil bezbožný od cesty své a živ byl). Shoda panuje v mínění, že některá místa jsou s křesťanskou morálkou v rozporu, např. názor na posmrtný život (dist. II. 2: *Mitte arcana dei caelumque inquirere, quid sit; cum sis mortalis, quae sunt mortalia, cura.*), doporučení odpovídat na lest lstí a další. V díle celkově převažuje snaha o účelnost a věcnost a zásady spíše individualistické, počínání vychází ze stoické morálky. Při přesnější dataci se obvykle přihlíží k dobovým zprávám, především ke zmínce Vindicianově (364–375 n. l. působil na dvoře císaře Valentiniana I.) z konce 4. století, kde se o sbírce mluví jako o díle známém a rozšířeném.

Catonova Disticha byla velmi oblíbena; svou přístupnou formou i obsahem se dobře hodila k memorování a rozšířila se jako učebnice ve středověkých klášterních školách, později i na latinských školách městských. Spolu s Ezo-povými bajkami se stala nejčtenější knihou středověku a už ve 12. století byla přeložena do staré francouzštiny, pak do staré angličtiny a němčiny (známe dokonce německou parodii), do češtiny a řečtiny. O velkém rozšíření svědčí značné množství dochovaných rukopisů (latinské rukopisy jsou dochovány od 9. stol., v dalších stoletích jejich počet v Evropě i u nás roste), s objevením knihtisku jsou od poloviny 15. století často tištěna (velmi oblíbené a rozšířené bylo např. vydání Erasma Rotterdamského z r. 1515 s poznámkami a komentáři). Mimo to byla Disticha u středověkých autorů hojně citována. Co se týče středověkého písemnictví českého, má např. Kosmas ve své České kronice (*Chronica Boemorum*, poč. 12. stol.) kromě velkého počtu citátů z římských klasiků také dva citáty z Distich (verše II 17, 2 a III 9, 1), dva citáty se objevují i ve Zbraslavské kronice (*Chronicon Aulae Regiae*) z 1. pol. 14. stol., v Betlémských kázáních užívá Pseudocatonova slova M. Jan Hus a dokladů bychom jistě našli více.

První převod Catonových Distich do češtiny – **Knížky mistra Katuna** – vznikl asi v polovině 14. století a je to současně první zachovaný „překlad“ (ve středověkém smyslu) z římské literatury u nás.

Druhý český překlad najdeme ve spisku **Moralissimus Catho, Boemo haud non Teutono vulgaribus sermonibus interpretatus** vytištěném v Norimberku roku 1518. Obsahuje text latinský s překladem do češtiny od Jana Mantuana Fencla (kolem 1485–asi 1544/45) a do němčiny od německého básníka Sebastiana Branta (1458–1521). Německý překlad byl vydán do té doby už několikrát a zdá se být pro českého překladatele mnohde větší autoritou než

samotný text latinský. Na závěr knížky je připojen latinský prozaický doslov nabádající mládež, aby odtud čerpala „nejvonnější růže“ ponaučení a podle toho se zdokonalovala. Tím se Mantuan hlásí k pedagogické tradici Catonových Distich. Nevíme sice, v jaké míře byla tato knížka užívána ve školách, pravděpodobně se ale (snad pro malý počet výtisků) příliš nerozšířila.

Třetí překlad Catona měl po stránce školního využití osud mnohem příznivější. Jeho autorem je tehdejší správce prostějovské školy Pavel Aquilinas (vl. jménem Vorličný, před 1520–asi 1569). Kromě jiných tří spisků využívajících antické autory pro školní potřebu vydává **Catonis Disticha moralia cum scholiis D. Erasmi Roterodami et enarratione Boiémica Pauli Aquilinatís Hradeceni**, poprvé r. 1558 v Olomouci, během následujících let vychází na dvacet dalších otisků v Olomouci a v Praze.

Následující překlad – **Moudrého Katona Mravná poučování** – má pro nás zvláštní význam, neboť v něm spojil své umělecké a pedagogické cíle Jan Amos Komenský. Jeho ambice umělecké spočívaly ve snaze o povýšení české poezie a vytvoření „vysokého“ básnického stylu nápodobou antických vzorů; Komenský proto zachovává formu originálu a překládá jako první časoměrným hexametrem. Cíle pedagogické se odrážejí v novém rozvržení látky Distich. Výše zmíněné rozdělení dvojverší do čtyř knih podle ctností neodpovídalo náplni veršů, Komenský je podle obsahu uspořádal do pěti knih nazvaných *I. Jak se chovati má člověk k Bohu, II. Jak k sobě sám, III. K bližním, IV. K čeledi, V. O smrtelnosti*. Úplně vypustil předmluvy a úvodní krátké sentence (s výjimkou předmluvy ke 4. knize, kterou postavil do čela celé sbírky), zato připojil latinský a český úvod – *Lectori Bohemo salutem / Čtenáři českému pozdravení* a závěrečné *Krátké o mravích mladenečka naučení*. Disticha pro větší přehlednost očísloval průběžně (dříve byla dvojverší číslována v každé knize zvlášť).

Komenského přebásnění Catona známe z několika vydání, bohužel nemáme možnost nahlédnout do vydání prvního, které vyšlo r. 1662 v Amsterdamu. Vytiskla ho pravděpodobně tiskárna Jana Paskovského (Paskovský tiskl pro Komenského v letech 1661–1663). Nezbývá nám, než se spokojit s textem vydání z roku 1670, které pořídil v Praze Václav Jan Rosa. Titul zní: **Dionyfij Catonis DISTICHA MORALIA, Latinó & Bohemicô metrô edita. Maudrého Katona Mravná Povčowánj / od něho Latin / skau / Pak Od J. A. Comenia Českau Zpewořečnostj Sepřaná / a w Amřterdámě wytiřřtěná: Nýni zaře S Powolenjm Duchownj Wrčnořti / Přetiřknutá w Praze / w Impřesřy Univerřitatis Carolo-Ferdinandee, w Kollegi Sřvatěh]o Klimenta S. J. 1670.** (V dalším rozboru ho budeme označovat jako K.) Tisk bohužel není příliš kvalitní, např. je poměrně

těžké rozeznat háček od čárky, což se odrazilo na pozdějších edicích, které si braly za základ právě toto vydání a jejichž pořadatelé už neznali časoměrná pravidla.

Druhé pražské vydání je rovněž od V. J. Rosy, zařazené do Čechořečnosti (r. 1672) s nadpisem *CATONIS MORALIA / Maudrého Katóna mrawná povčowánj*. (Pro nás dále jen R.) Toto vydání se stalo známějším než to z r. 1670, Rosa v něm ale provedl řadu změn; vynechal Komenského latinskou a českou předmluvu a převzal doslovně nebo s nepatrnými změnami jenom asi třetinu distich. Ostatní různou měrou upravil, od změny slovosledu nebo odlišného překladu jednotlivých slov až po nové přebásnění celého verše či dvojverší. Budeme tedy tento text považovat za překladatelské dílo Rosovo (chronologicky pátý překlad Catona do češtiny).

Z dalších edic nás zajímají už jen ty, jejichž autoři mohli mít k dispozici původní amsterodamské vydání Komenského překladu. První je opis gramatika Daniela Krmana mladšího zařazený (po příkladu V. J. Rosy) jako přírůstek k jeho mluvnici *Rudimenta grammaticae Slavo-Bohemicae*, 1729. (Budeme ho zkracovat Kr.) Z textu Distich se bohužel zachoval jen titul (*Dionysii Catonis Disticha Moralia, Latino et Bohemico Metro edita. Maudrého Katona Mrawnj Povčowánj, Od něho Weršji Latinskými, a nyní giž take Češkými (: ku podobnosti onech, ne Rytmem než Metrem :) Sepřaná, A wytištěná w Amsterdáme, Roku 1662.*), obě předmluvy a prvních čtrnáct dvojverší. Druhou přidal ke své mluvnici *Grammatica Slavico-Bohemica* (Prešpurk, 1746) Pavel Doležal. (V dalším rozboru D.) Disticha nadepsal *DIONYSII CATONIS Disticha Moralia Latino & Bohemico metro edita, a J. A Comenio Amstelodami 1662*. Nedržel se však amsterodamského vydání a množství veršů, převážně podle znění z Čechořečnosti, přepracoval.

Moderní kritické vydání, k němuž budeme mít několik výhrad, obstarali Milan Kopecký, Martin Steiner a Antonín Škarka v DJAK 4 (Praha, 1983).

* * *

Srovnajme nyní texty K, R, Kr a D, především předmluvy a prvních čtrnáct veršů, kde můžeme použít jako vodítko text Kr, resp. neshody mezi Kr a K. Ve srovnání, které by mělo vést k návrhu rekonstrukce textu vydání amsterodamského, se zaměříme zejména na rozdíly v kvantitě a nesrovnalosti metrické. Východiskem k posuzování metra se nám staly výklady časoměrných zásad, které sepsal jak Komenský (O poezy české, DJAK 4, Praha 1983, tak (ve svých mluvnicích) Rosa a Doležal.

- 1) V předmluvě opravil Krman původní *Scrybenty* na *Sfkrybenty* – K má *Scrybenty*; Komenskému je asi bližší výraz *škríbenti*, takže při rekonstrukci původního vydání bychom zvolili opravené znění Kr.
- 2) Krman opět opravoval, *rozházené* na *rozházeně* – K má spíše *rozházené*, ale čárka nad *e* je od háčku velmi těžko rozlišitelná. Tentýž problém najdeme ve druhém verši úvodu, kde mají Kr a K shodně *šškodliwé*, a R a D *šškodliwě*. Zde bude pro naše rozhodování směrodatné metrum. Metricky správné je *šškodliwě* (znění v R a D), dokonce se shoduje s Komenského zvykem používat adverbium místo adjektiva. Vybereme tedy varianty *rozházeně* (Kr) a *šškodliwě* (R, D). Kritické vydání v DJAK 4 má *rozházeně*, ale bez jediné poznámky! Podle těchto případů soudíme, že amsterodamské vydání mohlo mít podobně nekvalitní tisk jako K. Uvedeme zde ještě jeden příklad z D, který naši domněnku potvrzuje. Je jím verš 108,2, kde má D *Sluššne*, ale metricky správné (a shodné s K) je *Sluššné*. Doležal tedy pravděpodobně četl *ně* místo *né* v předloze.
- 3) Kr má často krátkou samohlásku, K dlouhou, na místech, kde nám při rozhodování časoměrné metrum nepomůže, např. v předmluvě Kr *Werššum* – K *Werššúm*; dvakrát Kr *take* – K *také*; Kr *Knihy* – K *Knjhy*; Kr *Sškolmištrů* – K *Sškolmjštrů*, ve 4. verši úvodu Kr, D *Mištr* – K, R *Mjštr* atd. Krátké vokály sice způsobu psaní Komenského nijak neodporují, ale přikloníme se ke K ve všech případech, kde Kr kvantitu neoznačuje, protože jde nejspíš o záležitost Krmanova písaře. Tato eventualita přichází v úvahu rovněž u chybějících háčků nad *e* (např. *onech*, *wššechnem*, *nekteřj*) – zde to může souviset i s případným pronikáním slovákismů do českého textu. Ve slovech s dlouhým *i* (psaným *j*) vybereme opět K jako variantu Komenskému bližší, avšak s rizikem (podpořeným shodou Kr a D), že tato místa Rosa opravil.
- 4) Celá skupina rozdílu se týká kvantity kmenotvorného vokálu v imperativích zakončených na *-uj* nebo *-ůj*: 2,2 Kr *pečug* – K *pečůg*; 11,1 Kr, R *pokutug* – K, D *pokutůg*; 13,1 Kr *wyprawug* – K, D *wyprawůg*. U Komenského, Rosy i Doležala platily slabiky končící na *-uj* za pozičně dlouhé (u Krmana zřejmě také – podle Nudožerského), takže časomíra nám zde (obdobně jako v předchozím případě) nepomůže. Z Komenského způsobu psaní známe obvyklé zakončení *-ůj*, které se v K vyskytuje ve všech uvedených případech, proto mu nejspíše dáme přednost. Rovněž z toho důvodu, že pokud se od sebe vydání liší v dalších verších, najdeme v D (stejně jako zde) vždycky zakončení dlouhé (např. 22,1 i dále K, D *pamatůg* – R *pamatug*; 82,1 K, R *pamatug* – D *pamatůg*; 23,1 i dále K, R *warug* – D *warůg*; 78,2 K, D *poděkůg*

– R *poděkug* a další), a můžeme tedy mluvit o tendenci kvantitu sjednotit, a text D nepovažovat za směrodatný. Tatáž tendence v R (zde ve prospěch zakončení krátkého) nebude na překážku, protože v K ji Rosa neuplatnil.

- 5) V ostatních případech, kde se Kr a K neshodují a kde opět nemůžeme rozhodovat podle kritéria metrické správnosti, máme k dispozici (na rozdíl od bodu 3) znění v R a D. Ona místa jsou ve 3,2 Kr *wěſti* – K, R, D *wěſti*; 6,2 Kr, R, D *Bláznowſtwj* – K *Blaznowſtwj*; 12,2 Kr, R, D *zuſtana* – K *zůſtana* a 14,2 Kr *nikdy* – K, R, D *nikdy*. Jak vidíme, situace, kdy se Kr jediný liší od ostatních, jsou ve slovech *wěſti* a *nikdy*. Rozhodneme se zde nejspíše (s přihlédnutím k písařovu úzu v předmluvě, v níž nestojí ani jednou dlouhá samohláska v Kr proti krátké v K, jak jsme uvedli výše) ve prospěch vokálů dlouhých. Zbylé dva rozdíly se týkají K – *Blaznowſtwj* a *zůſtana*. V obou se asi nakonec opět přidržíme znění vyskytujícího se vícekrát, tj. *Bláznowſtwj* a *zuſtana*; *zuſtana* je navíc pravděpodobně bližší Komenského úzu a chybějící čárku nad *a* v K (*Blaznowſtwj*) přičteme na vrub tiskovým chybám.
- 6) Poslední dva rozdíly mezi Kr a K jsou záležitostí metrickou, uvedeme proto celé verše, ve kterých se vyskytují, u verše 9,2 také podobné znění z R a D. (Dovolíme si v této souvislosti malou odbočku k verši 7,1, protože výstižně charakterizuje Rosovu a (především) Doležalovu překladatelskou práci. Tento verš přeložil Rosa „*Více budeš bdícím, jest špatná rozkoše spicím*“, zcela jinak než Komenský („*Bedlivě rád sobě čiň, a v spání rozkoše neplod*“), Doležal pak ve svém překladu Rosovu a Komenského práci spojil: „*Víc bývej bdícím, nehledej své rozkoše v spání*“.) Ve verších, kterými se budeme nyní zabývat, si vyznačíme hranice stop:

7,1	Kr	Bedliwě	rád ſobě	čiň, a	w	pánj	rozkoſſe	neplod:
	K	Bedliwě	rád ſobě	čiň/ a	we	ſpánj	rozkoſſe	neplod:
9,2	Kr	Neſrow	ná s žád	ným nev	mjli	kdy	ſám ſebe	ſněſti.
	K	Neſrow	ná s žád	ným nev	mjli	ſám ſebe	ſněſti.	
	R	Neſrow	ná s žád	ným nev	mjlit̄	ſám ſebe	ſněſti.	
	D	Neſrow	ná s žád	ným, nev	mjli	kdo	ſam ſebe	něſti.

Ve verši 7,1 považujeme za správnější znění z Kr, protože po *a* následují tři souhlásky, a je to tudíž slabika polohou dlouhá, ve shodě s metrem. V K bychom museli slabiku *we* považovat za krátkou, přestože je polohou dlouhá. Komenský má sice pravidlo, podle něž polohou dlouhá slabika na konci slova může být obojetná, ale *we* není na konci slova, nýbrž je to slovo celé, a tak se na něj toto

pravidlo nejspíše nevztahuje. Naopak podle Rosovy zásady o jednoslabičných slovech obojetných může být *we* bez problémů krátká. Znění v K tedy sice Rosovi neodporuje, ale Komenskému ano, a znění v Kr neodporuje ani jednomu. Ještě si všimněme v obou verzích dloužení krátké slabiky (*čín*) v tezi před cézurou; tato metrická licence se vyskytuje ve verších latinských, i u Komenského, ale Komenského pravidla o ní nemluví.

Ve verši 9,2, srovnáme-li jenom Kr a K, rozhodneme opět ve prospěch Kr. Slabiku *li* bychom totiž těžko mohli pokládat za dlouhou, a při srovnání s ostatními texty je evidentní, že v K jedno slůvko (nebo písmeno) omylem schází. Máme tu na výběr mezi Krmanovým *kdy*, Rosovým *-l* a Doležalovým *kdo*. Verš latinský (*Conveniet nulli qui secum dissidet ipse*) hovoří ve prospěch D, ale fakt, že se v tomto místě liší všechny edice, může svědčit o poruše textu amsterodamského vydání. Přikloníme se sice nejspíše k D, ale s vědomím, že pravděpodobně jde o Doležalovu opravu. Doležal opravil i další místa, jednak změnil *sám* na *sam*, podle svého rozlišování *ipse = sam* (*solus = sám*), jednak odstranil poziční délku v poslední slabice páté stopy (i přesto, že tato slabika polohou dlouhá (původní *ſebe lnéſti*) je podle jeho pravidel obojetná).

Z výsledků tohoto srovnání vyplývá, že nejvíce metrických licencí najdeme u Doležala, nejméně u Rosy, Komenský (v K) je uprostřed. V případě Komenského a Rosy je to dáno jejich metrickými pravidly; Komenský vyšel z časoměrných básní latinských a uplatňuje jejich normu, ačkoli výčet pravidel ve zmíněné stati O poezy české není úplný. Rosa „zpravidelnil“ snad všechny metrické licence, těžko u něj pak hledat nějaké odchylky. Doležal některá pravidla Rosova převzal, ale např. licenci o dloužení krátké slabiky před cézurou asi nepochopil a opsal od Rosy jen zásadu o možnosti prodloužit v hexametru krátkou slabiku po třech prvních stopách (tj. před c. semiseptenárií) s poznámkou, že se má užívat jen zřídka. Sám často, pokud mění Komenského nebo Rosovy překlady, ve verších svá metrická pravidla nedodržuje.

* * *

Editoři kritického, transkribovaného vydání Catonových Distich vycházeli z Rosova vydání z r. 1670 (naše K), Krmanova opisu a vydání Doležalova. S transkripcí převážně souhlasíme, ale za nedostatek v takové edici považujeme opomíjení některých textových variant v kritickém aparátu. Tento fakt snad tolik nevádí u pravopisu (např. 9,1 Kr *nedeg* – K, R, D *nedey*, 23,2 K *Nectnoſti* a další), nebo při rozepsání zkratky (124,1 K, R *gt'* – D *geſt*), zásadní je ovšem u kvantity, kdy v kritickém aparátu nenajdeme např. variantu v 88,1 K *podáwaš* – R, D *podáwáſ* (přepsáno *podávaš*), 93,1 K, R *pokládáti* – D *pokládati*

(přepsáno *pokládati*), 141,2 K *šťáťný* – D *šťáťný* (přepsáno *šťastný*) aj. Naopak v něm najdeme varianty i u míst, kde nejsou (např. 43,2 *nemjwá*, 50,1 *sám*), jistě vlivem špatného čtení z nekvalitně tištěného exempláře Catona. Transkripce *maistra* ve verši 133,1 je asi způsobena tiskovou chybou v DJAK, protože K, R, D se shodují ve znění *Magi/tra*. Napříště by tedy bylo třeba více pečlivosti. V obrazové příloze DJAK by mělo být upozorněno na fakt, že zde zveřejněný titulní list Catonových Distich není tisk, ale opis.

Zjistili jsme, že Rosa ve vydání z r. 1670 do veršů Komenského po překladatelské stránce nezasahoval (alespoň ne v prvních čtrnácti verších, kde můžeme srovnávat se zněním Krmanova opisu). Nelze se ale už spolehnout na pravopis (ten snad věrněji zachycuje Krman), a především si nemůžeme být jisti kvantitou samohlásek tam, kde není jednoznačně podřízena metrickému schématu; to je způsobeno nekvalitním tiskem. V této souvislosti by bylo třeba potvrdit nebo vyvrátit naši hypotézu o podobně nízké úrovni předlohy (tzn. především se více zabývat dalšími amsterodamskými tisky J. Paskovského). Dále jsme zjistili, že Krmanův opis je nespolehlivý zejména v kvantitě (asi vlivem písaře) a že pro rekonstrukci původního textu je téměř nepoužitelné vydání Doležalovo. Doležal se amsterodamským tiskem příliš neřídil a větším vzorem než Komenský mu byl Rosa. Konečně vydání v Čechořečnosti lze považovat za překlad Rosův, jímž chtěl porovnat své schopnosti s uměním Komenského.

Jana Ježková

HISTORIE

Poznámky k problematice pojmu baroko v současných učebnicích literatury pro střední školy

Psát učebnici literatury je v jistém smyslu náročnější než práce na literárních dějinách čistě teoretického charakteru. V nich může autor počítat s poučenějším a vzdělanějším čtenářem, kterému lze odhalit složitost problému v celé šíři. Středoškolský student je schopný vstřebat podobný postup v míře velmi omezené. Probíraná látka je pro něj většinou zcela nová a student potřebuje nejprve vybudovat znalostní základnu, z níž by mohl podnikat složitější analýzy. Autor tedy nemá lehkou výchozí pozici – literárněhistorické nebo teoretické téma musí sám dovést k obecně platné definici, již by měl doložit na konkrétních příkladech.

Jedním z takových problematických témat je pojem baroko. Předem rezignuji na vlastní plnohodnotnou definici, jde mi spíš o to, porovnat několik současných učebnicových textů, které se s tímto problémem vypořádávají, a posoudit je z pozice studenta i učitele.

Pojem baroko patřil v literární vědě minulé doby k ideologicky nejzatiženějším. Dnes už nedochází k jeho hrubým zkreslením, sama komplikovaná mnohostrannost tohoto pojmu ovšem zůstává. Jednou z možných metod výkladu pojmu je popis všech jeho detailů a složitostí. Autor učebnice však s touto metodou nevystačí: je limitován vymezeným rozsahem textu, strukturou a kompozicí celé učebnice, a především vzdělanostní a uvažovací úrovní studenta.

* * *

Nyní se zaměřím na kapitoly z několika nejnovějších učebnic literatury, které studenta seznamují s pojmem baroko. Liší se nejen v tom, jak velký prostor baroku věnují, ale i v přístupu k danému problému. V centru mého zájmu není celé zpracování úseku literárních dějin označovaných jako barokní, ale pouze sama, většinou úvodní charakteristika baroka. Pokusím se na předložených textových ukázkách dokumentovat klady a zápory konkrétních zpracování.

V Dějinách literatury I VĚRY MARTINKOVÉ se setkáme s výkladem pojmu baroko v nejtradičnější podobě. Autorka nejprve zmíní původ tohoto slova, pak podotkne, že baroko „(...) prvotně označuje sloh, který se výrazně

liší od renesance bohatostí a oblastí tvarů“ (Martinková 1995, str. 122). Následují stručné zmínky o některých vlastnostech baroka, o rozpornosti a vědomí pomíjivosti. Největší část této výkladové kapitoly je věnována přehledu historických událostí. Ani následující pasáže nejsou oprostěny od jisté tezovitosti a výčtovosti. Pro studenta prvního ročníku střední školy jde navíc často o dosti abstraktní pojmy. Těžko lze očekávat, že každý bude schopen najít souvislost mezi barokní rozporností a zámořskou kolonizací. O duchu evropského baroka se z výkladu nedozvíme nic.

Mírné zlepšení je patrné o několik stránek později, kdy autorka píše o baroku v českých zemích. Opět se zabývá především historickými událostmi, kromě toho ale nastiňuje vztah mezi hrůzami třicetileté války a zintenzivněním víry v Boha. Pozitivní je snaha o časové vymezení a periodizaci baroka, která v mnohých učebnicích chybí, i když určení počátku evropského baroka v Itálii do 16. století a v ostatní Evropě s výjimkou Ruska a severských zemí do 17. století pokládám za příliš obecné. Celkově je možné shrnout, že v této učebnici převládá přehledovost nad osvětlujícím výkladem. Mnohé další oblasti barokní kultury (např. drama nebo kazatelství) nejsou vůbec zmíněny, stejně tak i jiné stránky samotného pojmu baroko, kterého je zde užíváno pro označení epochy.

Tradiční formu výkladu baroka najdeme také v učebnici BOHUMILA SVOZILA. Po etymologickém výkladu se dovídáme, že „*baroko totiž nebylo jen uměleckým principem, ale též zvláštním životním stylem, duchovním rozpoložením, novým typem religiozity (= náboženskosti)*“ (Svozil 1997, str. 110), čímž byla postižena alespoň nejdůležitější z možných užití tohoto pojmu. Následuje upozornění na evropskou univerzálnost baroka a zároveň na obtížnost stručného vyjádření jeho rozmanité podstaty. Autor však, zřejmě z nedostatku místa, tento solidní obecný úvod bohužel nedoplnil příklady.

K učebnicím s tradičním výkladem patří i práce MICHAELY HORÁKOVÉ a LIBORA KYŠUČANA. Podstatný rozdíl je v tom, že autoři označení baroko používají jednoznačně: „*Termínem baroko se označuje kulturní a umělecká stylová epocha asi od druhé poloviny 16. století mistry až do poloviny 18. století*“ (Horáková, Kysučan 1997, str. 114). Nicméně jak je z jedné poznámky zřejmé, autoři jsou si vědomi jednak obecně panující nejednotnosti v užití tohoto pojmu, jednak složitosti literárního vývoje: „*Rozporuplnost, životní tragika a zvýraznění tématu smrti, označované někdy jako barokní znaky na rozdíl od harmonického a optimistického vidění světa spojovaného s renesancí, se objevovaly již v renesanční literatuře, např. u Villona a Michelangela. Provázejí umění od jeho počátků dosud. Od motivů tohoto druhu je však třeba termín baroko odlišit*

jako historicky vymezenou epochu. V české literatuře 20. století lze mluvit o barokních motivech a prostředcích v poezii Františka Halase i o barokním vidění světa v próze Jaroslava Durycha. Taková díla patří do jiné epochy literárního vývoje. Jsou součástí jiných poetik, mají sice k baroku vztah, ale jsou jeho posunem, případně popřením. Svědčí o tom např. odlišné pojetí milenecké lásky jako hodnoty přesahující smrt v Durychově románu Bloudění (1929)“ (Horáková, Kysučan 1997, str. 114). Autoři zde popsali problematiku pro literární dějiny velmi podstatnou. Svým jednoznačným pojetím se ovšem odlišili od řady níže popsaných učebnic, které termín baroko aplikují ne sice na barokizující moderní literaturu, ale třeba na jistý duchovní princip.

Výklad Horákové a Kysučana je poměrně stručný a tezovitý (kromě petitových poznámek) a v určitých místech pro studenta prvního ročníku těžko srozumitelný. O to větší nároky klade na učitele, jenž musí podat doplňující vysvětlení.

Mezi středoškolskými pedagogy je v posledním roce v oblibě BLAŽKEHO učebnice Kouzelné zrcadlo literatury. Důvody této popularity spočívají především v tom, že učebnice je velmi názorná – za obecnou charakteristikou určitého díla následuje ukázka – a zároveň „nevtíravá“. Autor se omezuje prakticky jen na faktografické poznámky a velmi stručné definice, poté ustupuje do pozadí a hodnotící úlohu přenechává jiným: uznávaným odborníkům a autoritám, z jejichž textů cituje. Učebnice je tedy praktickým spojením literárněhistorické faktografie a čítanky.

Vzhledem k popularitě a dosud nezvyklé koncepci je zajímavé sledovat, jak se právě tato publikace s problematikou baroka vyrovnává. Tradiční definice, jaké nabízely předcházející učebnice, u Blažkeho nenajdeme. Oddíl zabývající se literaturou humanismu a baroka je tvořen výhradně portréty jednotlivých autorů. Krátký úvod k tomuto oddílu obsahuje pouze několik poznámek esejistického charakteru, které srovnávají baroko s renesancí: *„Prožitek svobody, který u renesančního člověka ústil někdy do touhy po svobodě absolutní, spojuje barokní člověk s prožitkem křesťanského mravního zákona. V tvorbě barokních umělců se toto spojení projevuje často jako vnitřní svár, střetání motivů hrdinství i nicoty lidského života, motivů lásky a smrti, hříchu a silného vztahu k Bohu. Skrze pozemský svět chce barokní tvůrce nahlédnout do světa nadpozemského: prostor barokního kostela bývá řešen tak, aby vedl představivost věřícího k prostorám dalším, vytvářeným kupolí a iluzivní malbou*“ (Blažke 1998, str. 161). Autor tedy nevysvětluje ani nepodává definici, jeho vstup se omezil na výše citované popsaní některých znaků baroka. Tento postup ovšem může vést

ke zkusení. K závěru, že oním „barokním člověkem“ je míněn zřejmě člověk žijící v epoše tradičně označované jako baroko, musí student dospět sám. Tato epocha ovšem není časově blíže určena. Podobně nejasné může být z hlediska studenta autorovo vyjádření o vnitřním sváru, pocitu nicoty lidského života a snaze nahlédnout do nadpozemského světa v tvorbě barokních umělců. Tvoří snad soubor právě těchto vlastností ono baroko? Nebo je primární umělcova baroknost a tyto vlastnosti jsou jejími důsledky? Blažke si je vědom potřeby hlubšího vymezení baroka. Nenabízí ovšem studentovi žádné vlastní prefabrikované definice, ale opět cituje autority: Zdeňka Kalistu a především Josefa Válku. A právě úryvek z Váلكových Dějin Moravy se vyjadřuje k mnohostrannosti pojmu baroko; vymezuje ho jako styl, epochu a kulturu v širokém slova smyslu a dokládá to příklady.

Další z učebnic, Přehledné dějiny literatury I BOHUŠE BALAJKY, také volí netradiční metodu výkladu a tentokrát i dokonce mírně expresivní styl. Autor chce studenta zjevně přivést nejprve k pochopení jím vylíčeného barokního pocitu a vidění světa. Používá k tomu známou literární paralelu – Komenského Labyrint světa a ráj srdce. V následujícím výkladu autor odhaluje některé ze zdrojů barokního umění, hledá mezi nimi souvislosti, jmenuje některé důležité znaky barokní tvorby. Student má možnost vytvořit si o barokním umění vlastní rámcový obraz. V učebnici však najdeme některá zkusující vyjádření, např. různá hodnocení, která generalizují politické události a plně je vztahují i na oblast kulturní. Taková je například zmínka o jazyku barokní literatury: „*Kulturní úpadek národa v době pobělohorské se projevil nápadně v jazykové úrovni slovesných děl. Jazyk, kterému chyběly vzory dokonalé češtiny a který neměl vynikající pěstitele, stával se obětí libovůle jazykových brusičů a puristů. Jejich typem je učitel češtiny císaře Josefa II. Václav Pohl (1740–1790)*“ (Balajka 1995, str. 81).

Podobnou metodu jako Balajka, tedy postup od objasnění obecných kulturních jevů ke konkrétnímu pojmu baroko, aplikuje ve své učebnici také VLADIMÍR NEZKUSIL. Ten ovšem věnuje této problematice větší prostor a to mu umožňuje rysy baroknosti více než jen načrtnout. Svůj výklad začíná zachycením momentu krize renesance. Veškeré renesanční představy o schopnostech jedince se zkrátka nemohly bezchybně naplnit a leckteré ideje ztroskotaly na přirozené lidské slabosti. Náboženská svoboda s sebou také přinesla zvýšenou náboženskou nesnášenlivost. Jen silní duchové byli schopni unést míru renesanční svobody, jiní trpěli bídou – mravní či hmotnou. Celoevropská válečná přítomnost smrti připomínala každému křehkost vlastního života.

Teprve na pozadí těchto událostí začíná autor s pojmem baroko pracovat: „Z tohoto poznání pak se zhruba od poloviny 16. st. rodí zcela nový životní pocit a zcela nová umělecká epocha, označená později výrazem baroko“ (Nezkusil 1994, str. 91). Studentovi se na tomto místě dostává toho, co v mnohých jiných učebnicích chybí – stručné definice, vystihující dvě důležité stránky pojmu baroko – epochu a atmosféru. Za nejdůležitější prvek duchovní stránky baroka považuje Nezkusil fascinaci smrtí, která se váže na pevnou víru v Boha. Opět používá srovnání s epochou renesance, během níž stál Bůh spíše v pozadí lidského osudu. Nyní je to naopak právě pocit Boží blízkosti, který je jedinou jistotou v pomíjivém životě člověka. Podle autora je základním atributem barokního Boha „věčnost“, která se projevuje také ve snaze o prostorovou neuzavřenost. Autor tento moment přirovnává k pocitu mořeplavce hledícího na nekonečné pláně oceánu.

Nezkusil se také, jako jeden z mála, pokouší popsat různé stránky života a mentality v barokní době. Bohužel však zůstává na velmi obecné rovině a nenabízí konkrétnější příklady. Přesto je pozitivní, že Nezkusilova učebnice nenabízí pouze běžně používaná učebnicová klišé. Její text je plynulý, stylově se blíží esejistickému podání. Kvůli větší epické šíři však nezbyl prostor pro konkrétní příklady.

Podobný postup, ovšem značně zestručněný, nalezneme i v učebnici KARLA MILIČKY. Kapitola věnovaná obecnému výkladu baroka je v samém závěru učebnice a tvoří jen jakýsi předvoj ke komplexnímu zpracování této problematiky, které bude následovat ve druhém dílu této učebnice. Jedná se tedy jen o úvodní, zhruba jednostránkový text, který má za úkol spíše uzavřít problematiku renesance a nastínit přechod k novému celku. Ve srovnání s Nezkusilem se v Miličkově výkladu setkáme s větší mírou expresivity, která je obsažena již v samotném názvu kapitoly – *Hledání ráje srdce*, a podtitulu – *Uprostřed hrůz a béd*. Podobně jako Nezkusil začíná i Milička líčením krize renesance a pokračuje zmínkami o nástupu bojovné religiozity. Následuje popis složité duchovní a hmotné situace tehdejšího člověka, jehož jistotami otrásla renesanční racionalistická vlna a hrůzy válek. Teprve nyní zavádí autor pojem baroko. Popisuje ho jako nový umělecký styl, který se zrodil z výše zmíněných předpokladů. Celý výklad je plynulý, pojem baroko je do něj včleněn nenásilným způsobem. Běžným klišé se vymyká i působivé upozornění na změněný žebříček hodnot barokní společnosti: „*Křesťanský Bůh, marnotratně zavržený novými božstvy – Rozumem a Lidstvím, přece jen přinášel to, s čím humanisté počítali málo: záruku mravnosti a pokory*“ (Milička 1997, str. 237).

Učebnice JANA LEHÁRA a ALEXANDRA STICHA je podobně jako publikace Svozilova věnována pouze české literatuře. Ve srovnání s jinými učebnicemi je však výklad mnohem podrobnější, náročnější je i forma sdělení. Autoři jako by počítali s již poučeným čtenářem, který se v problematice orientuje. Výstupují z rolí nezpochybnitelných poučovatelů a stávají se spíše předavatelí a modifikátory myšlenek jiných autorit. Není blíže specifikováno, pro které studenty je tato publikace vhodná. Myslím, že záměrně. Tato kniha je skutečně náročnější než výše popsané učebnice a asi by nebylo vhodné předepisovat ji studentům prvního ročníku, nemluvě o nižších stupních klasického víceletého gymnázia. Lehárova a Stichova publikace se spíše blíží příručce, která si svého čtenáře musí najít sama.

Autorem kapitol o baroku je Jan Lehár. Obecná úvodní charakteristika je shrnuta do prvních dvou podkapitol. První se zabývá výhradně problematikou pojmu baroka, a to způsobem dosud neobvyklým. Autor se totiž nejprve zmiňuje o okolnostech zavedení tohoto pojmu do světové kulturní terminologie a seznamuje čtenáře se jménem Heinricha Wölfflina, který na přelomu devatenáctého a dvacátého století užil tohoto pojmenování pro umělecký styl a posléze jej aplikoval také na uměleckou epochu. V dalších odstavcích této kapitoly již Lehár běžně s pojmem baroko, barokní literatura, barokní styl pracuje a popisuje peripetie barokistického bádání v německé a české oblasti. K přesnější definici, respektive k popisu různých pokusů o přesnou definici baroka, se dostává posléze. Zachycuje dvě hlavní linie, po nichž se barokističtí badatelé ubírali: *„Baroko bývá definováno dvojím způsobem: buď v kategoriích stylu, nebo v kategoriích idejí. Pokusy definovat baroko čistě stylistickými kategoriemi (jako jsou oblíbené figury: paradox, hyperbola, antiteze) opakovaně neobstály před kritikou: vždy znovu se ukázalo, že tytéž stylové znaky se ve velkém množství vyskytují v téměř každé epoše. To vedlo k přesvědčení, že stylistické kategorie mají pro definici baroka smysl jen tehdy, jsou-li projevem ‚barokní duše‘. (...) Ale antitetické jevy, které se mnohým jevily jako barokní, lze stejně dobře najít např. v pozdním středověku, ba dokonce je lze pokládat za obecně křesťanské paradoxy víry“* (Lehár, Stich 1997, str. 146).

Pro Nezkusilem používané označení „životní postoj“ užívá Lehár složitější termín „antitetický životní pocit baroka“. Termín je zdánlivě málo srozumitelný, ovšem student, který se v barokní problematice alespoň rámcově orientuje a umí používat při práci slovníky a encyklopedie, bude schopen celý výklad sledovat a chápat. Jako „nejplodnější metodu studia literárního baroka“ pak autor uvádí „rozbor, který spojuje stylistické a ideové kategorie“ (Lehár, Stich 1997, str. 147).

Další kapitola nastiňuje politické pozadí v českých zemích po Bílé hoře a především řeší otázku, jak tyto události modifikovaly literární vývoj a proč došlo ke vzniku dvojí české barokní literatury. Tyto úvahy mohou pomoci všem, kteří se nechtějí spokojit s tradovaným tvrzením, že období baroka bylo pro českou literaturu dobou úpadku. Autor se tomuto problému věnuje konkrétněji a upozorňuje, že omezení se týkala jen určitých, byť podstatných žánrů literatury, např. dvorských, pro které v české kultuře chyběly v této době podmínky.

Lehárova a Stichova učebnice odpovídá potřebám náročného studenta, je koncipována tak, aby mohl nahlédnout k základům světové literární historie. Konkrétně díky kapitolám o baroku může student ve větší míře porozumět složitosti pojmosloví a může o předložené úvahy a parafráze opřít vlastní názor.

* * *

Z předloženého přehledu nejnovějších učebnic literatury pro střední školy vyplývá, že jejich spektrum je nepoměrně širší než před několika lety. Tento počet stále stoupá a náš přehled obsahuje učebnice užívané na středních školách v uplynulém školním roce. Mezitím byly vydány další. Je to jednoznačně pozitivní rys. Studenti a učitelé mají možnost volit a také nejsou pod tlakem jedné jediné koncepce. Maturitní zkouška by měla v ideálním případě přimět studenty k poznání, že na tu kterou problematiku může existovat několik různých pohledů, měla by se stát skutečně státní zkouškou, méně závislou na konkrétní střední škole. Student by byl nucen před nezávislým odborníkem obhajovat to, co se v hodinách češtiny a při domácím studiu naučil. V ideálním případě by pak na úkol charakterizovat baroko zareagoval srovnáním několika koncepcí a vlastní zkušeností s užitím tohoto pojmu. Bude-li se tato tendence v české pedagogické praxi prosazovat, bude třeba, aby byly studentům nabízeny spíše učebnice s rozsáhlejšími výklady, které v komplikovanějších případech, jakým je třeba právě vymezení pojmu baroko, přinášejí i variantní pojetí. Učebnice, jež se omezí pouze na několik tezovitých charakteristik, mohou plnit funkci stručného přehledu, ale jako plnohodnotné zpracování určité problematiky neobstojí.

Přehled učebnic

Balajka, B.: Přehledné dějiny literatury. Praha, Fortuna 1995.

Blažke, J.: Kouzelné zrcadlo literatury. Brno, Atlantis 1998.

Horáková, M., Kysučan, L.: Literatura I. Praha, Scientia 1997.

Lehár, J., Stich, A.: Česká literatura 1. Praha, Český spisovatel 1997.

- Martinková, V. a kol.: Dějiny literatury 1. Praha, Trizonia 1995.
Milička, K.: Světová literatura I. Praha, Fortuna 1997.
Nezkusil, V.: Literatura pro 1. ročník středních škol. Praha, Fortuna 1994.
Svozil, B.: Česká literatura ve zkratce 1. Praha, Brána / Knižní klub 1997.

Alena Nováková

„Ovce od Kozlův se dělí: oné tiché, tito smělí“ (Barokní rýmované čtení k mravů zvelebení)

Den poslední plný strachu;
toho se boj, darmotlachu.
(s. 1)

Ne vždycky a každá žena
má býti opovržená.
(s. 344)

Když rodiče s dětmi hrají,
bolestný meč z toho mají.
(s. 97)

Duše, vlastní dcera naše,
hned umírá, jak hřích spaše.
(s. 1093)

Kdo čas drahý maří, trátí,
bude někdy naříkati.
(s. 795)

Potvrď víru, živ buď svatě,
neb řeč holá nespasí tě.
(s. 739)

Boha pravě nemiluje
ten, jenž s Mammonou obcuje.
(s. 885)

Kárej tvé bratry hřešící,
sic budeš spolutrpicí.
(s. 854)

Kdo se hněvá a kdo blázní,
oba jsou rozumu prázdní.
(s. 692)

Ne každý, kdo Blázne říká,
proto se do pekla strká.
(s. 697)

Kristus, Lev silný, z mrtvých vstal,
ďábla popral, peklo obral.
(s. 437)

Dej dělníkům, co zaslouží;
mzdu zdržující Bůh souží.
(s. 265)

Císaři plat dáti sluší;
Bohu tělo s čistou duší.
(s. 1062)

Ti, jenž bližního valchují,
potvory ohyzdné slují.
(s. 933)

Noční schůzky a toulání
dobře činit mnohým brání.
(s. 977)

Kdo příliš chvátá k ženění,
stav svůj v samé Kříže mění.
(s. 146)

Zhřešils? Oplač, doufej v Boha;
setřet' se neprávost mnohá.
(s. 992)

Světa sláva
polní tráva.
(s. 409)

Poznámka

Všechna dvojverší pocházejí z postily Damascena Marka „Trojím Chléb Nebeský / Pro Láčný Lid Český (...) To jest: Na každou Neděli Troje krátké Kázání / K Hříchům Kárání / Ctností Povstání / Blížních Vzdělání (...) k Duchovnímu všech Krajanův Posilnění laskavě / též uctivě přednešené“. Každému ze 162 kázání předsovává Marek rýmované dvojverší, které plní funkci jakési předsunuté propozice: čtenář tu nachází zformulováno hlavní téma kázání. Toto dvojverší má tři funkční typy: a) *pouze parafrázuje perikopu* (Neděle čtvrtá v postě: „Na koho se Pán Bůh dívá / Ten od něho pomoc mívá.“ – „Když pozdvíhl oči Ježíš a viděl, že množství veliké jde k němu, řekl k Filipovi: odkud nakoupíme chlébu, aby pojedli ti to?“); b) *vymezuje vlastní téma kázání* (Neděle třetí po Třech králích: „Na tom záleží tvé zboží / Když srovnáš vůli tvou s Boží.“); c) *vymezuje téma a napovídá, jak kazatel svůj text horizontálně člení* (Neděle Provodní: „Proč Rány Pán zachovává / Paterá příčina dává.“).

Malá edice si klade jediný – nevědecký – cíl: pobavit i poučit postmoderně zmlsaného čtenáře.

Jakub Krč

Tragedya o svatém Tobiášovi

Mezi památkami starší české literatury náleží místo ne nejposlednější tzv. sousedským hrám. Skládány a provozovány byly na různých místech v Čechách i na Moravě v 18. a v 19. století; nejproslulejší oblastí bylo horní Pojizeří s řadou divadelních středisek (Turnov, Železný Brod, Stará Ves u Vysokého nad Jizerou, Zásada, Vlastiboř aj.).

Nejčastějšími náměty sousedských her jsou hlavní události života Ježíšova – jeho narození, umučení a vzkříšení. Obvyklé jsou dále náměty starozákonní – Mojžíš, Tobiáš, Ester, Josef Egyptský aj. – a náměty legendické, např. sv. Ivan, sv. Jenovéfa. V 19. století pronikají do sousedského dramatu náměty světské, přejímané často z knížek lidového čtení, např. Komédie o Heleně, dceři císaře tureckého, nebo Komédie o dvou kupcích a židovi Šilokoj, zpracovávající námět Shakespearova Kupce benátského.

Zpracování námětu je podobné jako ve hrách pozdně humanistických a barokních. Pokud jde o příběh, hra těsně sleduje předlohu, zachována zůstává nejen fabule, nýbrž bez větších odchylek i vedení syžetu, takže charakter hry je spíše epický než dramatický; doplňovány jsou komické postavy a výstupy. Pravidlem je veršovaná forma. Vedle mluveného slova se uplatňuje i zpěv ve vložených písních.

Autory sousedských her byli prostí měšťané a vesničané; kněží a učitelé se na vzniku her podíleli pouze výjimečně. Patrně nejznámější ze sousedských dramatiků je dnes František Vodseďálek (1762–1843), krejčí a zedník ve Staré Vsi u Vysokého nad Jizerou, autor devíti dramát: o Mojžíšovi, o Tobiášovi, o Petrovi a Pavlovi, o Davidovi, o Esteře, o Danielovi, o Šalomounovi, o Samsonovi a Nové komedije o Libuši.

Hra, z níž volíme ukázkou, Tragedya o svatém Tobiášovi, vznikla ve druhé polovině 18. století nebo v prvním desetiletí století následujícího. Zpracovává námět biblické knihy Tobiáš: zbožní Tobiášové, otec a syn, postupně překonávají všechna protiventství, která je pronásledují. Jejím pravděpodobným autorem je Josef Havel (1778–1838), soused vlastibořský a ve své době slavnější konkurent staroveského Vodseďálka.

[Starý Tobiáš proti královskému zákazu pohřbívá těla zabíjených židů. Král Senaherib jej dá vyhnat ze země a zabaví mu majetek. Zatímco Tobiáš žije ve vyhnanství, krále Senaheriba zavraždí jeho synové.]

SEDLÁK PAJZAN

Tobijáši, Tobijáši, navrat' se do domu svého.

Statek jest zase tvůj, můžeš jít do něho.

Nebo již toho krále bezbožného
zabili synové jeho.

Ty můžeš směle domů jít,
nemáš z ničeho strachy mít.

Nyní snad budem mít krále lepšího,
Asarhadona, syna jeho.

TOBIJÁŠ STARÝ

Ach, můj příteli, kdespak to slyšel,
že by ten král zabit být měl?

Kdopak jest ho asi zabil?

SEDLÁK PAJZAN

Jeho synové, když se v chrámě modlil.

TOBIJÁŠ [STARÝ]

Ó, nejdobrotivější Hospodine,
díky tobě vzdávám v každé hodině!

Právě dnes máme den sváteční Páně.

Budem hodovat ve svém domě.

Ty můj synu Tobiaši,
pro sousedy v čas nynější
di a přiveď některé k nám,
neboť velikou radost mám.

Aby hodovali s námi.

A to z našeho pokolení,
kterýžto sou bohabojný.

TOBIJÁŠ MLADÝ

Neodložím jedné hodiny,
milý otče. Rád to učiním,
rychle s radostí pospíším.

Mladý Tobijáš de zvát židy

Židy sou v oponě

TOBIJÁŠ MLADÝ

S uctivostí k vám přicházím,
otce mého žádost přednáším.

A ta jest nádeje jeho:

který ste z pokolení našeho,
abyste dnešní den ho navštívili
a se mnou na jeho hody přišli.
A ta jest žádost jeho: rád chce s vámi být.

ŽIDÉ

S radostí to chcem učinit.
My s tebou rádi půjdeme,
tvého otce navštívíme,
nebo to Pán Bůh schvaluje,
když jeden druhého miluje.

Židé dou se synem mladým Tobijášem

Starý Tobijáš sedí v oponě

ŽIDÉ *přidou k Tobijášovi starému, vítají se*

Pozdraven buď, náš příteli Tobijáši.

TOBIJÁŠ STARÝ

Děkuji vám po všechny časy,
že ste mně tu čest prokázali
a mne jako přátelé navštívili.

Posaďte se nyní u stolu mého
a požívejte se mnou pokermu z něho.

Sednou u stolu a jedí, starý Tobijáš

TOBIJÁŠ STARÝ

Díky Hospodinu vzdávejme,
jeho jméno zvelebujme.

TOBIJÁŠ MLADÝ nosí na stůl a odbíhá ven

TOBIJÁŠ MLADÝ přide ke stolu prázen

Ach, můj otče nejmilejší,
nesu novinu smutnou v čas nynější.
Já sem viděl jednoho zabitého,
jednoho izdrahelského.

TOBIJÁŠ STARÝ vyvstane od stolu

Nebudu meškat a pro něho
a ukreji tělo jeho.

Když slunce zajde, hrob vykopám,
nočním časem ho pochovám.

Nebo to přísluší činit,
mertvému tělu posloužit.

Pod'te se mnou asi jeden.

TOBIJÁŠ [STARÝ] *de*

ŽIDÉ 2 *vyvstanou*

I my s tebou hned dva půjdem.

Tu odnesou mrtvého a sednou za stůl

TOBIJÁŠ [STARÝ]

Rozmilí přátelé, radost mám z toho,

když můžu pochovat tělo mrtvého,

aby na posměch nikde nebylo,

nebo Hospodinu jest to velmi milo.

ŽIDÉ A TOBIJÁŠOVÉ OBA I ANNA *zpívají*

Chvalte Pána anjelové,

měšťané nebeští,

chvalte Pána měsíc, hvězdy

i tvorové zemští

oslavujte jméno jeho.

Chráníl života našeho

před tou ukrutností.

Oslavujte Pána všechno,

tvorce nebeského,

hosana libě zpívejte

ke cti, chvále jeho,

nebo on nás vysvobodil

a náš život jest ochránil

krále ukrutného.

TOBIJÁŠ STARÝ

Nyní mně na mysel padlo,

nebo již slunce zapadlo,

nyní sem se rozpomenul

na slova, kteréž Bůh mluvil

skerze proroka Amosa, řkoucí,

a pravé sou jeho řeči:

Dnové svátků vašich v žalost se obrátí.

Půjdu nyní pochovati

do chrobu toho mrtvého,

ať tam odpočívá do dne soudného.

ŽIDÉ A PŘÁTELE

Sotvas ušel jednou smrti,

opět se chceš dopustiti
přestupovat poručení?
By všichni jeho poddaní
vše moudrosti napelnili,
sotva s námi tebe skryli!
Byl bys do arestu vsazen,
také i života zbaven.
Nech ty mrtvého ležet na ulici.
Třebas ho pochoval v noci,
ty můžeš být prozrazený,
u krále obžalovaný.
Uznají tvou tvrdou hlavu,
že se zprotivíš královskému právu.
Jaký z toho užitek máš,
mrtvá těla pochováváš?
Almužny ti nic neplatí,
byť bys měl všechno rozdati,
a když nic nebudeš mítí,
k stáru si s cherbem stejskati.

TOBIJÁŠ STARÝ

Toho činit nepřestanu.
Poznáte berzy ochranu.
Izdrahelský Pán Bůh s námi
bude vždycky do skonání,
i dobré skutky odplatí.
Těch řečí hled'te přestati.

TOBIJÁŠ [STARÝ] *de toho mrtvého pochovávat*

TOBIJÁŠ STARÝ *přide domů*

Unaven sem tuze velmi
od mrtvého pochování.
Musím si drobet polehnout,
svému tělu odpočinout.
Polehnu si za svůj statek.
Tuto na trávníku jest pěkný chládek.

TOBIJÁŠ [STARÝ] *lehne naznak do nebe hledí*

Laštovice nad ním lítají

TOBIJÁŠ STARÝ

Ty laštovky na hnízdo nosejí,

pěkně ho hledají i umazují.
Hospodin to ráčil tak pěkně zřídít
dle postavy jeho, smyslem obdařit.
Chval každé stvoření Tvorce svého,
neb on obdařil smyslem každého.

TOBIJÁŠ STARÝ *vytírá oči*

Ach, nastojte, co se mně přitrefilo!
Lejno teplé mně upadlo
nyní tejd' právě do očí.
A to jest právě laštovčí.
Začíná mně bolest činit.
Snad již musím zraku pozbyt!

PŘÁTELE *vedou Tobijáše [starého] do domu*

Náděje tvá jest zmařena,
proto laštovičí lejna
zraku tvého tě zbavily.
Skutky tvé se nelíbily,
proto tebe Bůh náš tresce.

TOBIJÁŠ STARÝ *leží na posteli*

Nemluvte toho již více.
Nebo synové svatých sme.
Života od Boha očekáváme
budoucího a neskonaleho.
Ale ty, kterýž se z víry jeho
nikdy docela nezmění,
mertvému chudému vždy dobře činí.

ŽENA ANNA TOBIJÁŠOVA

Já musím jít svou práci kalcovskou provozovat,
ať bychom mohli život zachovat.

TOBIJÁŠ STARÝ

Bože věčný na výsosti,
vyterhni mne z té ouzkosti.
Pojmi duši z těla mého,
ať du do hrobu tmavého.
Odpusť mně mé provinění.
Zbav mne toho zahanbení.

Kozel bečí

TOBIJÁŠ STARÝ

Ženo, co to slyším za hlas

jako kozelce bečícího?
Není-li on ukradený?
Navraťte je pánu jeho,
nebo nám nesluší ničeho
z krádeře jíst aneb požívat
ani se čeho takového dotýkat.

ŽENA ANNA

Na loži ležíš a nic neděláš,
přeci ještě pokoj nedáš.
I krádeř na nás počítáš.
Kdybychom po tvé naději živi byli,
snad bychom hladem zemřeli.

TOBIJÁŠ STARÝ

A tobě nepravím, žes ho vzala.
Ale ani snad od zloděje nekoupila?

ŽENA ANNA *se hněvá a odchází pryč*

Škoda, bych s tebou mluvila.

TOBIJÁŠ STARÝ

Spravedlivý si, ó Pane,
a všechny soudové tvoji,
a cesty tvé i milosrdenství,
pravda i soud. A nyní, Pane, pamatuj na mne,
nebeť pomsty z hříchův mých aniž zpomeň na provinění mé
anebo rodičův mých.

Neb sme nepelnili přikázání tvých,
a protož sme dáni v pohanění,
v loupež a zajetí
všechněm národům,

mezi kterýmižto rozptýlil si nás,
a smert před očima máme.

Velicí sou soudové tvoji, Pane,
že sme vedle tvých přikázání nečinili
a upřímě před tebou nechodili.

Vedle své vůle učíš se mnou, Pane,
a rozkaž ať v pokoji
vzat jest duch můj,
nebo lépe mně jest zemřít nežli živu být.

Zavře se opona

Ediční poznámka

Text je transkribován podle rukopisu knihovny Vlastivědného muzea ve Vysokém nad Jizerou (sign. RK 2). Interpunkci a psaní velkých písmen upravuji, diakritická znaménka doplňuji podle současného spisovného úzu. Čtenáře znepokojeného těmito edičními zásadami, jakož i zájemce o dílčí bibliografii k tématu odkazuji na svou diplomovou práci *Dvě sousedské hry o Tobiššovi, hájenou v září 1998 na Katedře české literatury a literární vědy FF UK*.

Tomáš Matějec

Jan Josef Božan: Slaviček rájský

Předmluva k pobožnému čtenáři

Slavička rájského, v létě i zímě spívajícího, ano zimy žádné, nýbrž stálé jaro a léto majícího, tobě laskavý čtenáři podávám, totiž kancionál, anebo knihu, rozličné nábožné, jak staré, tak nové písně, kterých náš český národ při službách Božích, doma, po cestách, etc. k chválení Pána BOHA užívá, v sobě obsahující. Ačkoliv pak tato léta na kancionály v Čechách se nedostatku nevidí; neb teprv před málo léty zase jeden od Dědictví svatováclavského vydán byl; nicméně pevně se důvěřuji, že tento za zbytečný se zdáti nebude, jakožto který netoliko text a noty pro spěváky, ale taky bas pro varhaníky místem i víceji hlasů ukazuje, tak, že plnému kůru, k pořádnému, a dobře zvučnému spěvu sloužiti může. Ukazuje také kantorům a jiným žákům, jak podlé rozličného času, a rozličných slavnosti, i při mši svaté, i při nešpořích, i letanyích, i jakýchkoliv v církvi svaté katolické obyčejných ceremoniích se chovati, jaké písně spívati mají; což v jiných kancionálních sem až posavad nenalezl.

K tomu přidaná má velmi spasitedlná přemýšlování o tajemstvích svaté víry, jako o vtělení, narození, umučení Páně, etc. o dobrodiních Božských, o posledních věcech, etc. Kterážto přemejšlování s milostí Božskou za dostatečná soudím, i také kamenné hříšníka srdce k pokání obměkčiti. Odkudž doufám, že práce na tento kancionál vynaložená, nebude stracená, nýbrž s pomocí svrchovaného Pána mnohým, zvláště pak těm prospěšná, kteří v neděli a ve svátek doma pro opatrování příbytků, neb z jiné slušné příčiny zanechání, z této knihy nábožně čistí a spívati budou; neb tady sebe oučastné učiní (aspoň z dílu

a podle míry pobožnosti) toho užitku, kterého nabývají jiní službám Božím veřejným přítomní. Čehož však ať žádný nevztahuje na ty, kteří ne z nemožnosti, ale svývolně služby Boží zanedbávají; byť by i doma se modlili nebo spívali, nebo Slovo Boží z knihy sobě čtli. Neb mimo toho, že v den posvátní každý katolický křesťan pod smrtedlným hříchem se zavazuje, nejsvětější Oběť oltární nábožně slyšeti; také skrze domácí čtení toho prospěchu duchovního nenabude, kterého nabývají pilní kázání poslouchačové: neb Slovo Boží skrze osobu posvátnou, od Boha a církve k tomu ouřadu zřízenou, rozsívané, dřívější sejde, pevněji se vkoření, lépeji zroste, hojnější žej duši přinese, než by přineslo, kdyby je jiný k tomu od Boha a církve nepovolaný, buď to sobě, neb jiným skrze *privatní* obzvláštní čtení rozsívati chtěl. Totiž jako každé símě lépeji roste v vzdělané zemi než v nezdělané, tak i Slovo Boží lépeji se rozumí, a výbornější oučinky působí v připraveném srdci, než v nepřipraveném. Žádný pak ho připravit jiný nemůže, než BŮH. Odtud pochází, že před kázáním jak od kazatele modlením, tak od poslouchačův spíváním Duch svatý se vzývá, aby je k poznání pravdy osvětlil, k přijetí naklonil, k zachování utvrdil. Jak ale takového připravení doufati může, který opovrhne církevní kázatelé, sám sebe za dostatečného prodům svůj kázatelé drží? Ať takový pomní ne slova Pána Ježíše propověděná Apoštolům, a jich náměstkům církevním kněžím: *Vobis datum est nosse Mysterium Regni Dei, caeteris autem inparabilis: ut videntes non videant, & audientes non intelligant.* (Luk. 8.) *Vám dáno jest znáti tajemství Království Božího, ostatním pak toliko v podobenstvích: a aby vidíce neviděli, a slyšice nerozuměli, leč od vás vyučení a vycvičení.* Ať také dobře k srdci vemou, co tenž nebeský mistr dí k Apoštolům a ke všemu kněžstvu, zvláště správu duší majícímu: *Qui vos audit, me audit, & qui vos spernit, me spernit.* (Luk. 10.) *Kdo vás slyší, mě slyší, a kdo vás opovrhne, mě opovrhne.* Protož čtení této knihy kancionální obsahující velmi spasitedlná naučení, napomínání, přemejšlování, tak radím, že při tom vícejí každého, zvláště sprostějšího k veřejnému slyšení Slova Božího, když buď to při kázání, neb při katechysmu, anebo křesťanských článkův vykládání, se bude rozhlašovati, nabízím.

Co v této knize se nachází, nic mého není, mimo spořádání věcí odjinud porozdílně sebraných, a dílem v latinu v češtinu uvedených. Ano, ani to za své pokládám, leč jestli v tom spořádání nějaká nepořádnost shledaná bude. Pročež laskavý čtenáři, bude-li se ti co v ní líbiti, a chvály hodné zdáti, to připiš Bohu, a jeho jedině z toho chval, který mě, již v sešlosti věku, jak k začeti, tak k dokonání toho kancionálu i chuti, i síly dodal; co pak uzříš chybného, neb nedostatečného, v tom mě, jakožto mdlobám lidským podrobeného, měj vymluveného.

Za to tě posledně žádám: když tuto knihu čísti, neb z ní spívati budeš, spomeň na duši mou, a dobře ji vinšuj, jakož i já vinšuji tobě, bys skrze spívání písní zde zavřených, zasloužil s nebeskými slavičky duchy anjelskými, čest a chválu Bohu na věky prospěvovati, amen.

Slávo markgrabství tohoto

Slávo markgrabství tohoto,
naší zástupcové,
svatý Crho a Strachoto,
vítejte Otcové:
příjměte vroucnost synovskou,
popřejte lásku otcovskou,
svatí Patronové.

Ej táhne horlivost myslí,
k vaší velebnosti,
bychme bíd břímě přednesli
se vší důvěrnosti.
Známe my vaší dobrotu,
v čemž stvrzení jsouc jistotu,
lkáme za milosti.

Od dávna jsme již zažili
hojné lásky pramen,
když jste první založili
pravé víry kámen.
Zasvítla nám dennice,
uhasla modlářství svíce,
zažžit ctnosti plamen.

Nad míru tenkrát Morava,
od vás jest poctěná,
jenžto svrchovaná sláva
jest jí učiněná:
že jste její biskupové
a víry Apoštolové,
v tom jest zvelebená.

Jho d'ábla z nás jste zhodili,
všichni vyznáváme,
ano i Kristu zplodili,
z toho my plesáme:
že přispějete Otcové,
neb vaší hynem synové,
tu důvěrnost máme.

Moravanům osiřalým
věčně se spřízněte,
v vroucnosti k vám již zemřelým
pobožnost zažžete.
Neb pro naši k vám nevděčnost
odvrátiti Božskou přísnost
vy sami můžete.

Dejtež kráčet cestou pravou
nesoucím své kříže,
vše věřiti myslí zdravou,
v vystavené míře,
bychme v ctnostech stáli byli,
hříchy naše slzy myli,
setrvajíc v víře.

Crho, Strachoto Otcové,
k nám se nyní znejte,
ač jsme nehodní synové,
však nás ostříhejte:
od moru, hladu, rozbroje,
stálost svatého pokoje,
bídňým vyžádejte.

V kterémž vlast oplývajíce,
uznáť vaší přížeň,
Boha v vás vychvalujíce,
vznikneť pravá kázeň:
přispějte Crho, Strachoto,
slávo markrabství tohoto,
skonáváme píseň,
amen.

Anno přesvatá

(Na Den svaté Anny matky nejsvětější Rodičky Boží Panny Marie)

Anno přesvatá,
zahrádko vzáctná,
kvítím nebeským
jsi ozdobená,
lilium, růži
při tobě vidím,
srdce mé plesá,
když na tě hledím.

Ježíš miláček,
nejčervenější,
Maria Panna
jest nejkrásnější,
ty tvoje dítky,
rozkošné kvítky,
táhnou mě k sobě,
s tvou vůni vždycky.

Ty máš v rukouch svých
poklad milosti,
Beránek Boží
dal se s svou moci,
chováš ovčičku,
Boží Rodičku,
přesvatá Anno,
Marie bráno.

O co tvá radost
tvé duši byla,
kdyžs tvé rozkošné
dítky krmila,
je jménovala
jménem přesvatým,
je objímala
líbáním sladkým.

POEZIE

Hvězdo přejasná,
v Nebi se stkvoucí,
přineslas světu
poklad žádoucí,
za to děkujem
s poníženosti,
tebe prosíme,
uděl milosti,

ETIKA

zde v tom oudoli,
nuzni bídnicí,
popřej v pokoji
nás vše plačící
v lásce, v svornosti
vždy přebývati,
potom se s vámi
tam radovati.

Popřej nám toho,
Ježíšku krásný,
s Matičkou čistou
v nebeské vlasti,
bychom vždy mohli
na vás patřiti
a věčně s vámi tam přebývati.

Pro tvé milosti,
o svatá Anno,
přístup k Ježíšku
s Marií Pannou,
vyved' dušičky,
o rájská bráno,
jenž jsou v očistci,
muky trpící.

Plesejte se mnou,
všecky dušičky,
a chvalte jméno

té holubičky,
z níž vyšla krásná
Boží hrdlička,
ta nejsvětější
Boží Matička.

Poklad se v tobě
vzáctný jest zavřel,
jenž skrz něj nám všem
bránu otevřel,
klénotek drahý,
karbunkulový,
Ježíšek milý,
všecken cukrový.

Do té zahrádky,
Panenky, jděte,
vůně libezné
tam nabudete,
usty vašimi
je vychvalujte,
srdéčka vaše
jí obětujte.

Neb v ní jest samé
přátelstvo Boží,
nad kterým plesají
Anjelé Boží,
mocnosti svaté,
i ti trůnové,
klaní a slaví Serafinové.

Dušičko hříšná,
kterákoliv jsi,
přestaň hřešiti,
dej se v přátelství
s Annou přesvatou,
s MARYÍ Pannou,

FILOZOFIE PODLE BOËTHIA

Ježíšek miláček
bude obranou.

Již se raduji,
láskou umírám,
jméno tvé svaté
již vždyckny vzývám,
ANNO přesvatá,
zahrádka vzáctná,
kvítím nebeským jsi ozdobená.

Mezi díla barokní literatury, která jsou sice často připomínána v nejrůznějších literárněhistorických přehledech, ale jejich hlubší poznání nám dosud chybí, patří v neposlední řadě i obsáhlé kancionály vrcholného baroka. Tento stav se pokouší alespoň zčásti změnit edice kancionálu *Slaviček rájský* (1719) Jana Josefa Božana. Hlavním problémem při analýzách kancionálů z let 1680–1740 je to, že tyto obsáhlé svazky neobsahují písně jediného autora, ale představují anonymní výběry z autorsky i časově rozličného písňového fondu. Tuto otázku se snaží v edici řešit *Katalog všech českých písní kancionálu*, který registruje u každé písně (823 položek) její výskyt v předchozích pramenech, tištěných i rukopisných. Na základě těchto rozborů se z celého materiálu vydělil okruh písní, jenž ve starších kancionálech není zastoupen. Právě tato nejmladší vrstva textů se stala předmětem edice díla, kromě toho jsou zařazeny i ukázky z prozaické tvorby (*Slaviček rájský* totiž obsahuje i čtyřicet rozjímání, která plnila funkci kazatelských textů). Z vrstvy původních skladeb zde přetiskujeme tři ukázky: *Předmluvu k pobožnému čtenáři*, v níž Božan osvětluje především účel celého svazku, a dále dvě písně z oddílu o svatých. *Anno přesvatá* je pozoruhodná svou metaforickou rovinou, *Slávo markgrabství tohoto* zastupuje jinak dost ojedinělou skupinu cyrilometodějských písní.

Texty jsou připraveny podle transkripčních zásad, které jsou podrobně popsány v edici. Její součástí je také literárněhistorická studie a rovněž samostatná příloha s prepisy dvaceti nápěvů kancionálu (připravil Michael Pospíšil), jež připomíná, že duchovní píseň baroka je třeba posuzovat jako fenomén literárně-hudební.

Edici vydalo v listopadu 1999 nakladatelství Host ve spolupráci s Ústavem pro regionální studia Ostravské univerzity.

Pavel Kosek, Jan Malura

Z klenotnice staršieho slovenského písomníctva (Trochu i o svízeliých edičnách)

(Z klenotnice staršieho slovenského písomníctva I–III. Bratislava, Slovenský Tatran 1997)

Slovenská barokistika prožila v posledních desetiletích rozmach, který nutně budí pozornost i obdiv. Týká se to i historického rozměru. Souviselo to jistě s celkovou společenskou, kulturní a vědeckou atmosférou Slovenska po roce 1945, s národním a státoprávním usilováním slovenské národní společnosti. Pro nás je důležité i to, že výsledky této aktivity přinesly několik závažných publikací, o nichž by měli bohemiści, a především studenti bohemistiky, nejen vědět, ale jichž by se měli naučit ke svým cílům a záměrům bohemistickým, popřípadě bohemoslovakistickým využívat.

Za prvé je to Historický slovník slovenského jazyka. Přípravuje ho Jazykovedný ústav L. Štúra SAV pod redakcí M. Majtána, V. Blanára, I. Kotuliče, Š. Peciara a M. Majtánové. Dosud vyšly čtyři svazky, první z nich roku 1991 (další následovaly: II. 1992, III. 1994, IV. 1995); heslový abecední sled dospěl k heslu „pytlovať“. Slovník zahrnuje rozsáhlé období od doložitelných počátků (v propriích, glosách atd.) až po rok 1800. Těžiště pochopitelně leží v 16.–18. století. Kromě jiných teoretických lexikografických otázek museli autoři stanovit rozsah pramenné základny a kritéria pro zahrnutí toho či onoho textu do korpusu slovníku. Došli k důležitému pojmu slovacity textu. Je to formulováno v § 5, odstavci 3 Úvodu takto: „Slovenskú jazykovú pamiatku predstavuje taký rukopisný alebo tlačeny text, ktorý možno pokladať za slovenský nielen podľa pôvodu autora, miesta vzniku, určenia pamiatky ap., ale aj podľa jazyka pamiatky. Okrem pamiatok, v ktorých sa slovenské jazykové prvky uplatňujú pravidelnejšie vo všetkých jazykových rovinách, zahrnujú sa do pramennej základne HSSJ aj také pamiatky, v ktorých sa slovenské jazykové prvky vyskytujú jednotlivo a sporadicky. Z pamiatok tohto druhu sa vyberali iba výrazy s hláskoslovnými, gramatickými a najmä lexikálnymi slovakizmami. Pri

budování základne HSSJ sa uplatňovali viaceré kritériá. Okrem stupňa jazykovej slovacity prameňov, ktorý je základným kritériom výberu, prizeralo sa aj na to, aby boli zastúpené pamiatky z rozličných oblastí územia Slovenska a z rozličných období (storočí). Dôležitým kritériom bol aj žánrový a tematický charakter pamiatky.“

V jednotlivostech ovšem autoři naráželi na potíže. Největší byla zřejmě v tom, jak od sebe oddělit jazykový element slovenský od lexikálního živlu českého, a navíc od toho, co nazývám prostředky jazyka československého, který je pro střední období zcela nepochybná a prokazatelná realita. Následek toho je, že do slovníku proniklo mnohem víc bohemikálních jevů a elementů, než by se z proklamace dalo očekávat.

Ukážu to na zcela náhodně zvoleném příkladu lexému čalún. Je doložen třemi příklady: „stůl přikriti kobercy (:čžalaunj:) 1685“; „Teppich: koberec, čalaun 1779“; „czalaun, drahy koberec 18. stol.“. Jak vidět, ve všech třech příkladech je provedena typicky česká diftongizace, a hláskově-grafické bohemizmy v prvním příkladu tuto skutečnost ještě zvýrazňují.

To není na újmu slovníku, naopak. Tento lexikografický realizmus způsobil, že slovník kromě svého základního poslání a funkce je eminentně využitelný pro studium československých, popř. českých textů slovenské provenience, a nejen to, nýbrž i pro studium památek čistě českých, vzniklých v zemích české koruny. To je pro nás důležité i pro to, že se tak trochu zmírňuje i tíživá, přímo osudová laxnost české bohemistiky, která nejen že slovník češtiny střední doby nemá, ale ani jí to evidentně vůbec nevadí.

Lexikograficky zpracovaný úhrn staršího slovenského lexika se promítá zpětně i do vnímání a interpretace výchozích textů samých. Slovenským odborníkům i kulturní veřejnosti je k dispozici několik antologií. Pro bohemisty je účelné připomenout alespoň už klasické ediční podniky, totiž Antologii zo staršej slovenskej literatúry (ed. J. Mišianik, 1981) a dva svazky knižnice Zlatý fond slovenskej literatúry, totiž Slovenská renesančná lutna (ed. J. Minárik, 1982) a Já miluji, nesmím povídati (antologie barokní poezie, ed. G. Slavkovská, 1977). A nesmí se zapomenout na výběrnou edici Dialógy poučné i rozmarné (ed. M. Cesnaková-Michalcová, 1989).

Nyní je k dispozici českému bohemistickému publiku chrestomatie jiného typu, pod názvem uvedeným v titulu tohoto příspěvku. Jedná se o reedici (1. vyd. je z r. 1988 a na české straně prošlo bez pozornosti; 2. vydání je z roku 1997; edici připravil Jozef Minárik). Publikace je to programově popularizační – vyšla

v edici *Knihy do vrecka*. Je čtyřsvazková: I. Stredovek, 158 s.; II. Renesancia a humanizmus, 492 s.; IIIa. Barok. Poézia, 468 s.; IIIb. Barok. Próza, dráma a ústna ľudová slovesnosť, 460 s.).

Pro nás je podnětné a přímo apelové, že je zde v našem kulturním okruhu poprvé, pokud jsem informován, učiněn důsledný pokus představit literární proces některého geografického celku bez ohledu na jazykovou příslušnost textů. Základní pilíř díla tvoří pochopitelně památky slovenské, provázené texty slovenskočeskými, československými a českými. Tuto jazykovou prorostlost a srostlost naznačuje i to, jak pořadatel antologie sám kolísal v jazykové atribuci textů (například určení „domáci“ se vztahuje k celé oné jazykové škále, kterou jsme naznačili výše). Tuto otázku ještě trochu zastírá ediční technika, již se zde (a nejen zde) užilo. Problém je zvláště při ediční přípravě rukopisů, které často nemají vůbec žádná diakritika nebo jich používají nesystematicky, popřípadě chaoticky. Pak záleží na tom, kterým směrem editor text posune. Zde je před bohemistickou editologií úkol; dovedu si představit dokonce dvě sady edičních zásad, jednu interní slovakistickou, a jednu bohemoslovakistickou (vycházíme přitom z pozice editora samého, viz svazek IIIb., str. 387). Na ukázkou toho opět alespoň jeden náhodně vybraný příklad: v textu rukopisného slovensko-českého kázání Dominika Mokoše z roku 1758 se tiskne „mnozí krestané“; český editor téhož textu by patrně toto místo řešil v transkribované edici jako „mnozí křesťané“. Zvláště ošidné a záludné je toto rozhodování v poezii, zde se dotýká zvukových kvalit veršů i velkých básníků slovensko-českých (jako například Ja/án Siboán, Eliáš Láni, Vavřinec Benedikti z Nudožer, J. Tr/řanovský, D. Sinapius Hor/řička a další).

Oč tu konkrétně jde, předvedeme si juxtaopozicí těchto dvou edičních variant:

Takliž ja předce v úzkosti
svej musím trvati,
těžce narřkati,
an mi vždy více bolesti
chce Bůh nakládati,
mne zarmucovati?
Uvadlo ve mně srdce mé,
až i ty mé kosti
prřischlř z bolesti
k kůži mej.

Takliž já předce v úzkosti
svěj musím trvati,
těžce narřkati,
an mi vždy více bolesti
chce Bůh nakládati,
mne zarmucovati?
Uvadlo ve mně srdce mé,
až i ty mé kosti
prřischlř z bolesti
k kůži méj.

Já jsem jako ten na streše
vrabec osamělý,
útěchy zbavený
a jako bez tovariše
pelikán spanilý,
věkem ostaralý.
Přátelé zdaleka stojí
a nenávistníci,
zlostí hořící,
plesají.

Já jsem jako ten na streše
vrabec osamělý,
útěchy zbavený
a jako bez tovaryše
pelikán spanilý,
věkem ostaralý.
Přátelé zdaleka stojí
a nenávistníci,
zlostí hořící,
plesají.

V levém sloupci je ediční řešení J. Minárika (díl II., s. 67–68; provenienční komentář na s. 408–409); toto řešení je, pokud to můžeme posoudit, regulérní, plně oprávněné v rámci dané antologie a v rámci slovenské slovesné kultury vůbec. V pravém sloupci je ediční řešení naše; takto bychom tuto vynikající báseň Eliáše Lániho z počátku 17. století (rádi) otiskli v antologii české barokní poezie.

Rozhodující kritérium přitom pro nás je to, pro co bychom rádi navrhli a uvedli v život termín ediční impulz (podle vzoru termínu „metrický impulz“). Myslím tím editorsky relevantní jazykové jevy, které manifestují vztaženost textu k té či oné, nebo k dvěma, popřípadě několika jazykovým kulturám a tradicím. V našem úryvku z Lániho jsou to podoby, které manifestují zjevnou nebo skrytou bohemikálnost těchto veršů, a to zřejmě uvědoměnou, zamýšlenou (podoby jako prischli, kůži, pratele). Ty nám otevírají cestu k bohemistickému řešení problémů těchto textů. Ale to už jsou otázky, které detailně bude, doufejme, řešit česká bohemoslovakistika.

Právě tyto, sfingovité, úlohy budou snad pro mladé bohemisty a bohemoslovakisty dobrý a působivý osten. Nejde totiž jen o prameny řazené primárně do sféry kultury slovenské – problém je například i to, jak vydat Kollárovy Národné spievanky (Čech by je vydal pro potřeby českého čtenářstva asi zásadně jinak, než to učinil E. Pauliny r. 1952 apod.).

Plodných otázek nadhazuje tato Pokladnice víc. Texty latinské a německé se překládají; to ovšem vytváří novou jazykovou i hodnotovou hierarchii (překlad se jeví jako živý, přístupný; originál se obtížněji čte a působí časovou distancí). I to bude nutno řešit i u nás (i když si studenti asi zvykli, že třeba Dalimil je na některých místech trochu jazykový rébus, zatímco Kosmas je jazykově na úrovni novinky). Speciální otázka se pak pro českého čtenáře skrývá

v tom, že antologie nemá texty maďarské – jistě na území dnešního Slovenska vznikaly.

Ale to už jsou náměty detailní. Důležité je, aby se česká bohemistika a slovakistika naučila tyto a podobné prameny a pomůcky užívat zcela rutinně a aby přijala existenci části českého písemnictví v slovenském prostředí jako součást své představy bohemistiky jako oboru.

Alexandr Stich

„Ako tá hruda maslová / topia sa nám v ústach praslová...“

(Nad publikací Chvála slovenčiny)

(Pavol Hudík (ed.): *Chvála slovenčiny. Dokumenty, svedectvá a vyznania*. Bratislava, Martin, Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, Matica slovenská 1998, 187 s.)

Na počiatku bolo slovo. A to slovo bolo u Štúra.
Vladimír Mináč

O tom, že čím menší národ, tím více dbá o svůj jazyk, o jeho obranu, ochranu a slávu, se můžeme přesvědčit v rozsáhlé a velkoryse pojaté publikaci Chvála slovenčiny, která vyšla minulý rok na Slovensku. Nalistuje-li čtenář předmluvu Ivana Hudce, udělá si předběžný, ale možná dost přesný obrázek o tom, co ho na následujících stranách čeká: „Slovenský jazyk sa oslobodil od pút, ktoré mu nasadzovali nesvojprávne režimy, v ktorých náš národ jestvoval. Chvála slovenčiny, to je motto i názov tejto krásnej publikácie. Som šťastný, že som sa dožil toho, čoho sa nedožili celé generácie našich predkov. Som šťastný, že sme pri tom všetci spolu, pretože náš slovenský vesmír, na ktorom sa jagajú nádherné hviezdy slovenských slov, znovu ožil.“

Poučený český čtenář si možná vzpomene, že o deset let dříve než Chvála slovenčiny vyšla v Praze podobná kniha – Chvála české řeči aneb O národě v řeči a o řeči v národě slovy českých spisovatelů od počátků až po naše dny

(Praha, Československý spisovatel 1988. Vybrala a uspořádala Jaroslava Janáčková, k vydání připravil Alexandr Stich). Je nápadná už tím, že se své mladší sestře velmi podobá. Formátem, koncepcí, řešením grafické úpravy – reprodukce starých dokumentů se v obou knihách mísí s díly soudobých malířů a grafiků. Nacházíme ale dva podstatné rozdíly: 1. V české chvále není do korpusu textů zahrnuto staroslověnské a latinské období literatury. Začíná se Dalimilem a snad kromě Balbínovy Obrany, přeložené z latiny, jsou všechny ostatní texty původně jazykově české; 2. Chválu české řeči nedoprovázejí oslavné, sebeckvalné a sebezpřesvědčující pasáže z různých dějin jazyka a kultury, s nimiž se setkáváme ve Chvále slovenčiny.

Recenzovaná publikace je členěna do osmi oddílů, které mají odrážet osm vývojových stadií spisovně slovenštiny a které přinášejí úryvky z různých dokumentů a literárních děl: 1. Začiatky nášho jazyka a písomníctva (např. tzv. panonské legendy, Proglas...), 2. Slovenčina v prvých piatich storočiach po zániku Veľkej Moravy (např. latinská legenda o sv. Svoradovi a sv. Benediktovi), 3. Slovenčina v predbernolákovskom období (Daniel Sinapius-Horčička, Daniel Krman, Matej Bel...), 4. Slovenčina v bernolákovskom období (Anton Bernolák, Ján Kollár, Pavol Országh-Hviezdoslav...), 5. Slovenčina v štúrovskom období (Ľudovít Štúr, Jozef Miloslav Hurban...), 6. Slovenčina v matičnom a pomatičnom období (ze stanov Matice slovenské...), 7. Slovenčina po roku 1918 (Clevelandská dohoda, Pittsburská dohoda, Ján Smrek...), 8. Slovenčina našich dní (Dominik Tatarka, z Ústavy Slovenskej republiky...).

Tyto „dokumenty a svědectví“ jsou prokládány různými „vyznáními“ novodobých slovenských básníků, kteří se rozhodli přiložit svými verši polínko na vatru slovenského jazyka. O tom, že tento žánr oslavné básně v sobě vždy implicitně skrývá nebezpečí pádu do banality a patosu, se můžeme přesvědčit na každém kroku, například v úvodním dvojverší básně Štefana Moravčíka *Staré slová, jež dalo název této recenzi. Za mnohé uveďme báseň Daniela Heviera Poďakovanie Ľudovítovi Štúrovi: „Národ je najprv ako dieťa. / Treba ho naučiť / pomaly lúskať hrášok reči, / učiteľ Ľudovít... // Národ je najprv ako dieťa. / Treba ho ochrániť / pred tými, čo mu ubližujú, / bojovník Ľudovít... // Národ bol najprv ako dieťa. / Vyrástol. Bude žiť. / Už nezablúdi v cudzom svete. / Vďaka ti, Ľudovít.“*

Vedle básnických vyznání doprovázejí publikaci, jak jsme již zmínili, pasáže z knih o dějinách slovenského jazyka. Mnohé z nich přitom zcela evidentně odrážejí dobu svého vzniku, a proto není jasné, proč byly pořadatelem vůbec zařazeny. Nebo je to naopak až příliš jasné... Smělé tvrzení nalezneme například

v pasáži z knihy Jána Stanislava Kultúra starých Slovákov (1944, 1997 – příznačná jsou obě data vydání): „V 9. storočí sme boli [rozuměj Slováci – pozn. M. V.] mohutným národom, ktorý ovládal skoro celú Dunajskú kotlinu.“ Marxistická terminologie a rétorika v knihách Rudolfa Krajčoviča (Svedectvo dejín o slovenčine, 1980; Pri prameňoch slovenčiny, 1978), z nichž pochází většina průvodních historických pasáží, je dnes ještě patrnější než před dvaceti lety: „Svedectvo štúrovskej epochy o slovenčine je svedectvom o revolučnom úsilí štúrovskej generácie zúčtovať so zvyškami feudálnej poroby v prospech všetkých, ale najmä v prospech robotného ľudu, zviať rozhodný zápas o nové priestory na rozvoj národného života.“

Čtenář, který potřebuje získat seriózní informace o vývoji slovenského jazyka, bude Chválou slovenčiny asi trochu zklamán. Naopak čtenář, který se bude chtít něco dozvědět o tom, jak Slováci k svému jazyku přistupují, jak ho hýčkají a pro potřebu jeho zvýznamnění si občas i něco nadsadí, bude snad Chválou slovenčiny potěšen.

Martin Valášek

VĚČNOST

Žena krásná náramně

(Milan Kopecký aj. (ed.): *Žena krásná náramně: soubor svatojanských kázání a jiných spisů z doby opata Václava Vejmluvy*. Žďár nad Sázavou, Cisterciaria Sarensis 1998, 292 s.)

Loni v zimě se editoři české barokní literatury sešli v budově AV ČR na Národní třídě a rokovali o staré otázce, jak dělat to, co dělají. Jako obvykle – diskuse o ediční zásadách raněnovověkých textů trvá od konce let šedesátých – se k určitějším závěrům nedošlo. Skepsi toho, kdo klání editorů sleduje, však rozhánil fakt, že i bez daných, psaných a pevných zásad se dále vydává, editor musí o své práci víc a samostatněji přemýšlet a napsat o tom zajímavou ediční poznámku. Tu si pak přečtou jiní editoři, také přemýšlejí a zaujímají k způsobu práce své/ho kolegyně/kolegy stanovisko. Ačkoliv teoretická diskuse stojí na místě, prakticky, v jednotlivých edicích, se leccos řeší (musí). A navíc: kdo toho vydá nejvíc, ten taky nejvíc ovlivní úzus, protože jeho přístup bude převládat.

Jedním z takových vydání je druhý díl „žďárské řady“, série kázání a textů vztahujících se k cisterciáckému klášteři žďárskému a jeho rozkvětu v 18. století. Žďárské edice a jejich brněnské ohnisko kolem M. Kopeckého navazují na práci radomyšlského rodáka dr. B. Lifky, který už před třiceti lety sestavil první díl řady, vydaný až po editorově smrti pod názvem *Medotekoucí sláva na hůře Libanu* (1995). Edice tehdy způsobila bouři na lžičce české barokistiky: všichni byli rádi, že vyšla, želeli však mnoha tiskových chyb a přehlédnutí. Tentýž B. Lifka „nastínil obsah tohoto druhého dílu“ (s. 4). Edice je hodná pozornosti především z toho důvodu, že se neomezuje na texty české, ale na „bohemika“ vůbec: 7 textů českých, 1 německý (s překladem), 3 latinské (s překlady). Ta trojjazyčnost, to je hlavní přínos edice, a všem, kdo to vymysleli a provedli, za to patří poděkovat. Téměř polovinu svazku zabírají poznámky: jsou to vysvětlivky věcné i jazykové, jak je spojoval už B. Lifka, u nečeských textů se v poznámkách skrývají celé edice originálů. V ediční poznámce (s. 266–268 formátu A4) se dočteme, kdo a podle jakých zásad na edicích a překladech pracoval. Německé kázání transkribovala K. Kallertová a přeložil J. Pospíšil. Latinskou část vydal i přeložil L. Kysučan. O české texty se podělili M. Kopecký a M. Horáková.

Ve svazku se tedy vedle sebe vyskytují texty nové i staré, totiž nové překlady z latiny a němčiny a vedle nich edice textů středněčeských. Recenzent doufá,

že tato juxtapozice (k níž došlo např. i u spisů Husových či Komenského) vzbudí větší zájem o neřešitelný teoretický problém, je-li to náležitá prezentace jazykové produkce trilingvního 18. století. Rozhodně má čtenář dojem asymetrie: nahlédneme-li na edici a překlad jako na procesy obdobné, totiž jako na přibližování textu originálu jazyku a recepčním zvyklostem čtenáře, je „pouhá“ edice proti překladu „nedotažená“, od čtenáře je přece stále ještě příliš vzdálená. Ale kdo v dnešní době, kdy se všechno vydává pokud možno „nejvěrněji“, přistoupí na vyrovnání asymetrie tím, že by se přeložil i text český? Ale kdo v dnešní době, kdy „se už neumí latinsky“ (J. Deml dodával: „... a kdy mně umřela Pavla Kytlicová“) a kdy se umí málo německy, přistoupí na vyrovnání asymetrie tím, že se nebude překládat a budou se číst originály? Budeme tedy nejspíše dále jazykově nerealisticky proplovat mezi těmito dvěma útesy.

B. Lifka má jistě na věčnosti z edice radost. Obávám se však, že jedna věc ho mrzí. Byl totiž bibliofil, přispíval už do předválečných publikací Spolku českých bibliofilů. A tak tedy by žasl nad třemi nešvary počítačové sazby, které recenzovaný svazek hyzdí. Se sebevědomou zelenou koženkovou vazbou se zlatým potiskem totiž ostře kontrastují: nesprávné české uvozovky (rovné nahore), používání spojovníku místo pomlčky (přitom, jak s oblibou praví typofil J. Krč, tato dvě znaménka rozlišují i Pravidla českého pravopisu) a ponechávání jednopísmenných spojek a předložek na konci řádků. Výčet – doufáme – hovoří sám za sebe. Jak asi dopadne sazba tohoto čísla ČDS?

Ondřej Koupil

Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století

(Jan Royt: *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*. Praha, Karolinum 1999, 364 s.)

Do pomyslného města českého baroka vede několik přístupů. Je obvyklé, že bohemisté, kteří především čtou ČDS, a jiní filologové do něho vcházejí stezkou lingvální, kunsthistorici cestou imaginární a statuární, muzikologové kontrapunktovou branou múzickou. Jak je všeobecně známo, každý z těchto přístupů je prošlapán jinak: baroko hudební a výtvarné je poměrně známé

a populární, Michnu, Brandla a Brauna zná každý. Ale protože ono „město“ je jen jedno, Čechy 17.–18. století byly jedny, je užitečné a žádoucí, aby si bohemista zabývající se tímto obdobím občas dopřál cestu jiným než tím svým přístupem: aby například zalistoval recenzovanou publikaci J. Royta (pobádá ho k tomu samozřejmě také fakt, že i Filozofická fakulta UK je jedna a na ní vedle sebe katedry dějin umění a českého jazyka a...).

Při tom listování nemůže hledat to, co ho obvykle zajímá: slova a texty. U Royta to má snadné, protože ten se sice primárně zabývá skutečnostmi výtvarnými – konkrétně milostnými obrazy a jejich funkcí v náboženském životě střední Evropy doby barokní –, ale v maximální možné míře využívá textových pramenů: kodifikací a preskripcí, jak mají tato výtvarná díla vypadat a jak se mají používat, historických záznamů o výtvarných dílech, případně též interakcí obrazu a nápisu. Recenzovaná kniha je rozdělena na kapitoly relativně samostatné, uvedené vstupem Tridentský koncil a milostné obrazy a uzavřené epilogem Konec barokní úcty k milostným obrazům. Obě tyto krajní části Roytova díla se příznačně zabývají texty: východiskem je stanovisko, jež k posvátným obrazům zaujal na základě starobylých Libri Carolini ekumenický koncil v Tridentě (dekret De invocatione, veneratione, reliquiis sanctorum, sacris imaginibus) a později pražská synoda v r. 1605. Zlatý věk milostných obrazů pak ukončuje opět text – josefinské dekry. Kdo má rád slova (filolog), najde je pak i mezi těmito texty hraničními, v kapitolách věnovaných jednotlivým poutním místům, vztahům milostných obrazů k místům, jejich schvalování a šíření. Barokologa především potěší a okouzlí nestřídmy seznam písemných pramenů ke zkoumané problematice (husté strany 303–312), většinou – jak jinak – latinských. Celá kapitola se zabývá vztahem milostných obrazů k legendám (s. 73n.). Zmiňovány jsou texty přednášené na barokních slavnostech – kázání.

Recenzentovi nepřísluší, aby se knihou zabýval z hlediska jejího vlastního předmětu, totiž výtvarného. Chtěl si jen vzít metodické poučení a upozornit obec filologickou na počín sousední obce kunsthistorické. Přece však je na místě přičinit několik poznámek o způsobu vydání knihy a o věcech jazykových. Kateřina Řezáčová vysadila knihu z Timesu (na rubu titulu do jednoho řádku se jménem recenzenta nedopatřením vplynulo písmo jiné) a titulky ozdobil obrysovou antikvou se zesílenými tahy ve stylu Rosartově. Celý text doprovázejí reprodukce dobových rytin, většinou znázorňujících samotné milostné obrazy, poutní místa, popisované slavnosti atd. Jejich popisky jsou provedeny kapitálkami, bohužel však nepravými (malá písmena nejsou samostatného řezu,

nýbrž jsou to verzálky menšího stupně, tedy se znatelně slabšími tahy). Použitý papír dosahuje značného stupně bělosti a svým hlazeným matným povrchem působí poněkud syntetickým, nepřirodním dojmem: je bezesporu trvanlivý a kvalitní, ale trochu těžký. Na obálce s matným laminovaným povrchem je jako podtisku použito dobové rytiny Sv. kopečku, úměrně zeslabeného do šedi.

Royt pracuje s mnoha dobovými texty, jak bylo řečeno i latinskými. V první kapitole děkuje za pomoc při překladu dr. Martinu Svatošovi. Na jiných místech překládá pravděpodobně sám. Recenzent hojný výskyt „otcovského jazyka“ staré Evropy vřele vítá: je to pro poznání kultury 17. a 18. století nezbytné. Není si jen úplně jist transkripcí a mírou volnosti překladu např. na s. 137–139.

Ondřej Koupil

Polská revue Barok do druhé desítky

(Barok. Historia – Literatura – Sztuka, VI, 11, 1999)

Než jsme stačili u nás odbornou veřejnost a zájemce důrazněji upozornit, že tato revue vůbec existuje, ona sama zakončila první desítku. Jednotlivá čísla vycházejí dvakrát do roka – byl tedy uzavřen ročník pátý, nyní vyšlo první číslo ročníku šestého. Revue má podtitul *Historia, Literatura, Sztuka* – tj. „umění“. Českému čtenáři asi neunikne, že není zastoupena položka „jazyk“, kterou bychom my – kdybychom se na něco podobného zmohli – jistě měli na zřeteli. Odráží se tu typologická různost polské a české kultury 17. a 18. století. Hlavním redaktorem je varšavský profesor Janusz Pelc, redakce sídlí v Institutu Literatury Polskiej Varšavské univerzity, jednotlivá čísla dosahují až tři set stran (!).

Z ukončené desítky upozorníme jen na vstupní stať J. Pelce v 1. čísle, která přinesla podrobný výklad dějin polské filologické barokistiky za poslední století (!), a v jednom z dalších čísel pak informační článek Eduarda Petru o stavu bádání v Česku; shodou okolností bylo poslední desetiletí prezentováno v redukované podobě. V osmém čísle (z roku 1997) je otištěn referát J. Pelce *Czeski barok*, který připomíná konferenci *Inter vepres rosae nascuntur* aneb *Česká slovesná kultura 17. a 18. století v evropských souvztažnostech*, která se konala na podzim téhož roku v Hradci Králové.

Podrobněji poreferujeme o aktuálním čísle 11, aby si čeští čtenáři, a zvláště mladí odborníci, mohli udělat představu o zaměření, tematické šířce a žánrech, které se v revui pěstují. Ovšem jen ve výběru a extrémních zkratkách – vždyť obsah 11. čísla čítá na 50 (!) položek.

Toto číslo má jako stěžejní téma muzikologii – nás se zřejmě nejbezprostředněji dotýká stať Ireny Poniatowské o baroku jakožto pojmu stylistickém (s. 13n.). Následuje pojednání nám dobře známého D. Chemperka o barokní fantastice v emblematech (s. 97n.), N. Kornilowicze o sémiotice barokní poezie (113n.), P. Urbaňského o novolatinské poezii K. Sarbiewského (s. 117n.), H. Dziechcińské o rodině v životě a literatuře 16. a 17. stol. (s. 129n.). Následují diskuse a polemiky o barokistických výstavách (v Paříži a Madridu), přehled provádění barokní hudby v Polsku (1997–1998), a dále informace, přehledy, recenze, poznámky, kronika (přináší informace o konferencích, setkáních, sympoziích apod.; napočítalo se jich celkem osmnáct) a nekrology. Zde vzpomeňme aspoň i u nás dobře známé prof. Janiny Laloczycské-Salini.

Redakce má živý zájem o dění v Česku a dává to výrazně najevo. V tomto čísle se to projevilo rozsáhlou informační statí (s. 197n.) R. Lungy z naší fakulty o práci na Repertoriu českých, moravských a slezských rukopisů 17. a 18. století v českých muzeích, recenzí J. A. Chroścického knihy *Rudolf II., Prague and the World* (vznikla péčí Ústavu dějin umění AV ČR na základě konference ze září 1997, vydalo nakl. Artefactum v Praze 1998, s. 236n.), informací o sympoziu v Českém Krumlově o barokní festivitě šlechtické a měšťanské (pořádala Jihočeská univerzita, referoval P. Maťa, s. 254n.) a nakonec o zasedání česko-polském, které uspořádala Varšavská univerzita v červnu 1998 (ve zprávě R. Krzywého byly zmíněny vstupní referáty – v oboru synchronní lingvistiky je přednesli R. Grzegorzcykowa a O. Uličný, v oboru barokistiky A. Nowická-Jeżowá a A. Stich, česká účast byla čtenářům představena referáty M. Valáška, O. Koupila, R. Lungy, V. Petrbocka a J. Linky – toto poslední vystoupení bylo v referátu zdůrazněno pro svou kontaktnou tematiku česko-polskou, což polská odborná obec dovede ocenit, s. 243n.).

Tento opravdu hříšně kusý a útržkovitý referát je spíše pobídkou ke sledování a čtení této mimořádně cenné publikační platformy. Především je však zamýšlen jako výzva ke spolupráci a přispívání. Profesor Janusz Pelc toto pozvání houževnatě opakuje.

Alexandr Stich

Tschechisches Barock / České baroko

(Gertraude Zand, Jiří Holý (ed.): *Tschechisches Barock: Sprache, Literatur, Kultur / České baroko: Jazyk, Literatura, Kultura*. Frankfurt am Main, Peter Lang 1999, 312 s.)

Ve velkém nadnárodním nakladatelství Peter Lang vyšel sborník studií pod názvem *Tschechisches Barock / České baroko* (Sprache, Literatur, Kultur / Jazyk, Literatura, Kultura), který je výsledkem společné rakousko-české spolupráce. Hlavní postavou tohoto sborníku a středobodem snažení editorů (Gertraude Zand a Jiří Holý) je profesor vídeňské univerzity Josef Vintř, respektive jeho šedesáté narozeniny. Při této příležitosti se v recenzované publikaci sešly více než dvě desítky gratulantů.

Sborník je rozdělen na čtyři tematické části – 1. Jazyk, 2. Literatura a kultura, 3. České baroko v středoevropských souvislostech, 4. Ohlas baroka v české literatuře – a přináší celkem 22 studií (12 německy, 9 česky a jednu slovensky; česky a slovensky psané studie jsou opatřeny německým resumé).

V části lingvistické je mimo jiné studie Mirka Čejky *Devotyho opis* Loutny české *Adama Michny z Otradovic*, v níž srovnává tisk Loutny české s *Devotyho* o třináct let mladším manuskriptem a konkluduje, že „v polovině 17. století fungovaly v našich zemích přinejmenším dva typy ortografických konvencí: jeden typ *pro foro externo*, především pro texty tištěné, jiný typ *pro foro interno*, tedy pro rukopisné záznamy k soukromé potřebě“. Pro českou historickou bohemistiku je velmi podstatná studie Stefana Michaela Newerkly *Johann Wenzel Pohl – Sprachpurismus zwischen Spätbarock und tschechischer Erneuerung*, v níž monograficky pojednává tuto známou, a vlastně neznámou osobnost české jazykovědy a analyzuje Pohlovu mluvnici. Dále je tu studie Igora Němce (*Ke kongruentním doplňkovým vazbám v české barokní bibli*), Dušana Šlosara (*Středník*) a Marka Nekuly (*Über „ten“ und „on“ bei W. J. Rosa. Ein Beitrag zur Referenz und Koreferenz*).

Ve druhé části se několik literárních historiků vrací k významným postavám českého baroka: Zdeněk Kožmín – *Jan Amos Komenský als Dichter*, Eduard Petřů – *An der Grenze von Humanismus und Barock. Heřman Černín von Chudenice und seine Reisebeschreibung*, Ludger Udolph – *Bohuslav Balbín als Landeshistoriker*. Jaroslav Kolár přispěl studií o tzv. pastorelách (*Eine noch unentdeckte Fundgrube tschechischer Barockpoesie?*); ke dvěma zásadním

bridelovským studiím z posledních let, Svatošově a Vintrově, se vrací Jan Lehár a doplňuje je novými, provokujícími otázkami (*Poznámky k Bridelově básni Co Bůh? Člověk?*). Další krok k poznávání Antonína Koniáše nám umožňuje učinit Martin Svatoš v rozsáhlé studii *Koniášův Catalogus librorum haereticorum z roku 1724 – předstupeň jeho Klíče*. Autoři tří zbývajících studií tohoto nejobsáhlejšího bloku jsou Světla Mathauserová („*Skládati*“ či „*tkáti*“?), Milan Kopecký (*Abgesang des tschechischen Barock?*) a Hans Rothe (*Zum Theater des Jesuiten-Collegiums in Krumau in seiner Zeit*).

Třetí část je tematicky velice pestrá. Všechny čtyři příspěvky se více či méně zabývají barokem v jiných středoevropských literaturách: Michaela Horáková – *Shody a rozdíly svatonepomucenských kázání českého a rakouského prostředí*, Slavomír Wollman – *Zur tschechisch-polnischen Problematik des Barock*, Gizela Gáfríková – *K niektorým otázkám poetiky barokovej kázne (Rétorická stratégia Paulína Bajana)*, Radoslav Katičić – *Grundlagen und Ansätze der kroatischen Barockliteratur*.

Tématem studie Alexandra Sticha („*Pomsta*“ v *barokní literatuře po-barokního období*), která zahajuje čtvrtý, závěrečný blok sborníku, je „pomsta“. Stich tak rozšiřuje korpus svých motivických studií o další, opět velmi podstatnou. Sleduje tento motiv od Máchy zpět k Chelčickému a poté postupuje chronologicky až k období dozrívajícího baroka. Příspěvek Herty Schmid (*Die Hussitenliteratur bei Jaroslav Vrchlický*) je jistě důležitý pro poznání osobnosti Jaroslava Vrchlického, avšak nepodařilo se nám nalézt styčné body tématu studie a sborníku. Jiří Holý (*Durychovo Bloudění, baroko a Komenského Labyrint*) znovu, pečlivě a jistě ne jednou přečetl román *Bloudění Jaroslava Durycha*. Snáší mnoho dokladů (užití cizích či přejatých slov, expresivní výrazy, metaforika, biblismy a narážky na Písmo aj.), jež se podle jeho názoru podílejí na celkové baroknosti tohoto románu, a polemizuje s výkladem *Bloudění* jakožto dogmaticky katolického díla. V závěrečné studii sborníku vede Gertraude Zand (*Karel Šiktanc – ein „barocker“ Dichter der Gegenwart*) paralelu mezi básnickou sbírkou Karla Šiktance *Tanec smrti aneb Ještě Pámbu neumřel (1974/75)* a barokním cyklem *Smrtí tanec z roku 1721* a shledává v Šiktancově poezii četné rysy barokní poetiky.

Již z pouhého stručného přehledu studií je zřejmé, že tento sborník patří k tomu nejlepšímu, co četná festschriftová literatura poslední doby nabízí. Škoda, že zde není uvedena, jak bývá v těchto publikacích zvykem, úplná jubilantova bibliografie, a dvojnásob škoda – že vzhledem k tomu, že sborník vyšel západně od naší hranice, není a asi nebude dostupný v našich knihkupectvích. I kdy-

bychom ho však na pultech spatřili, jeho cena by po přepočtu na naši měnu o mnoho přesáhla hranici tisíce korun. Nezbývá než se spolehnout na služby našich knihoven...

Martin Valášek

VĚRNOST

Návraty bez konce Jaroslava Kolára

(Jaroslav Kolár: *Návraty bez konce. Studie k starší české literatuře*. Brno, Atlantis 1999. Uspořádala Lenka Jiroušková. 360 s.)

Po A. Škarkovi, V. Černém, E. Pražákovi a E. Petřu se odborníci i studenti dočkali dalšího výboru z „klasika“ literární historie i literární teorie zaměřené k starší české literatuře.

Výbor ze sborníkových a časopiseckých statí představuje Jaroslava Kolára v celé šíři jeho odborných zájmů: od středověkého písemnictví (Staročeská bajka o lišce a džbánů; Rozmlouvání člověka se smrtí) přes renesanční a humanistickou literaturu (K počátkům české renesanční prózy; K podobám epičnosti v Hájkově

kronice) k literatuře barokní (Labyrint jako modelové dílo literární práce J. A. Komenského) i pozdější (Jiráskův Horymír a Bruncvík a jejich předlohy). Studie zaměřené na jednotlivá díla či autory (často jde o díla nedoceněná či stojící stranou literárněhistorického zájmu) jsou proloženy statěmi, které sledují hlavně typologickou a genologickou problematiku starší české literatury a její souvislosti s jinými uměleckými obory či sousedními literaturami (Kodex gigas a otázka jeho sémiotické interpretace; K typologii české historické prózy z období humanismu; K transformaci středověkého žánrového systému v literatuře husitské doby; Jan Kochanowski, česká literatura 16.–17. století a otázky literární komparace). Knihu otvírají dvě programové studie usilující o revizi tradičního přístupu k přiřazování žánrové charakteristiky dílům starší české literatury (K žánrovému statutu děl starší české literatury; O mezidruhových kontextech v české literatuře 16.–17. století). Pečlivě připravený výběr uzavírá úplná bibliografie Kolárova díla vědeckého, edičního i překladatelského.

Shrujete stručnou anotaci: pro studenta bohemistiky doporučená četba a bohatý zdroj pramenů i podnětů.

Jakub Hrabánek

PÍLE

Předválečná studia

Stáří nás nutí bilancovat život, přemýšlet o tom, co jsme měli udělat jinak, co lépe, čemu jsme se měli vyhnout, ale také nás nutí ke vzpomínkám.

Nerada se dívám zpět, tady už nemohu nic změnit, raději stále ještě hledím kupředu očima svého syna, vnoučat, teď už i pravnoučete, nádherného ročního Martínka. Už teď myslím na to, jak bude zvládat léta učednická, bude-li dlouho věrný školním lavicím, skončí-li vysokou školou nebo bude-li pokračovat v rodinné tradici dál ve školství, tentokrát tváří v tvář chudáků studentů.

Vysoké školy jsem se hrozně bála. Hospodářská krize mi nedovolila míchat mastičky v lékárně, nikde nesměli přijímat praktikanty. V sousedním Německu navíc začal strašit Hitler. Vyhlídku na budoucí práci proto skýtalo studium germanistiky (můj nejslabší předmět) a k tomu bohemistika (mateřský jazyk ovládám díky skvělému češtináři, autorovi mnoha učebnic prof. Kotalíkovi).

Bylo rozhodnuto. Zkoušky se tehdy nekonalý. Buď se protlučeš, nebo ztroskotáš.

Studovat češtinu ovšem znamenalo začít kromě jiných, volitelných přednášek – staroslověnštinou.

Povinný staroslověnský seminář vedl dr. Miloš Weingart, pán ve středních letech, vzbuzující respekt. Začal s námi systémem, který jsme znali ze střední školy. Každou hodinu zkoušel, jak jsme pokročili v interpretaci staroslověnských textů. Dnes vidím, že to byl systém výborný, díky němuž jsme hladce zvládli státnicovou písemku.

Weingartovy hodiny nebyly vždycky klidné. Povahou cholerik, vyběhl jednou na chodbu, aby hlavu rozpálenou tupostí studentů zchladil studenou vodou z vodovodu. Jedna hodina byla zvláště vzrušující. Pan doktor zkoušel u tabule jednu slabší studentku a tu zaslechl z lavic náповědu (měli jsme lavice šikmo vzhůru a vyučující měl tedy přehled). Silným hlasem označil jednu studentku

z přechinu nápovědy. Musela vystoupit z lavice a odejít „na hanbu“. Bránila se, že ona to nebyla, ale nic to nepomohlo. Zkoušel dál, teď už měl šťastnou ruku vybírat mezi chytřejšími, ale provinilec stál na hanbě až do konce hodiny. Příští seminář se nás sešlo ve třídě mnohem méně. Při kontrole docházky se často ozvalo „přestoupila na práva“. U několika zvlášť dobrých studentů utrousil vyučující poznámku „škoda, ta byla dobrá“, takže se dotyčná příště v semináři objevila znovu.

Miloš Weingart byl výborný znalec operního zpěvu. Po návštěvě Národního divadla někdy srovnával, jak tutéž árii zpívají různé umělkyně. Bylo to velmi zajímavé, bohužel vždy velmi krátké, protože svědomitý učitel jen nerad promarnil z hodiny byť jen minutu.

Díky Vám, drahý, i když velmi přísný učiteli!

Nebyli takoví všichni. Na literaturu jsme si mohli vybrat: Hýsek, nebo Pražák. A tu se tradovala rada formou pohádky. Byl jednou jeden otec a ten měl dva syny. Ten jeden byl chytrý a ten druhý chodil k Hýskovi do semináře. Já byla bohužel ta druhá, takže jsem byla svědkem toho, jak každou přednášku končí Boženou Němcovou. Zato jsem věděla i to, kdy měla spalničky. Miluji ji stejně i nadále a vždy jsem ji ve své dlouhé učitelské dráze propagovala stejně jako milovaného Karla Čapka. V jeho Společnosti jsem téměř od založení a to už je v mém věku hodně dlouho.

Na germanistice byl úžasný Otokar Fischer. Vystačil s Goethem celá má studia, ale bylo to vždycky tak strhující, že největší posluchárna byla nabitá až ke stropu i studenty, kteří germanistiku vůbec nestudovali.

Postrachem byl dr. Janko. Já si na něho však nemohu stěžovat. Při kolokviu z Althochdeutsch jen pokyvoval hlavou, že to mám trochu popletené, ale vysvědčení mi podepsal. Asi se mu zželelo malé vykulené studentky z malého města.

Něco jako Fischer u germanistů byl u bohemistů Albert Pražák. Měla jsem to štěstí, že jsem se sblížila s jeho rodinou, do vzpomínkového almanachu jsem také přispěla článkem. Ráda bych se dověděla něco o jeho dceři Hance.

17. listopad 1939 naše studia rázem přerušil. Měla jsem hotové písemky na II. státnici, pozvánku na ústní zkoušky 7. prosince, ale bohužel už k nim nesmělo dojít. Okamžitě však zapracovalo ministerstvo školství, zřídilo abiturientské kurzy při obchodních akademiích a nás, kteří jsme měli absolutorium, poslalo do týdne učit. Mě do Tábora. To by byla další dlouhá a velmi smutná kapitola.

Aloisie Hrubá

Výchova sluchově postižených dětí. Část III

(Pokračování z čísel 1 a 2/1999)

Návrh modelových kroků pro začátek výchovné práce

Pro strategii výchovné práce se sluchově postiženými dětmi si dovoluujeme navrhnout následující kroky:

- včasnou diagnostiku a poskytnutí přesných informací o stavu sluchu dítěte rodičům
- navázání kontaktu s rodiči
- včasné a vyčerpávající informování rodičů o možných výchovných postupech, způsobech a cílech výchovného snažení
- včasnou a efektivní pomoc rodičům při řešení běžných i nenadálých situací týkajících se přímo dítěte nebo klimatu v rodině
- nabídnutí kontaktů s dalšími rodiči sluchově postižených dětí

Uvedené kroky považujeme za základní, prvotní, nutné k tomu, aby byly vytvořeny předpoklady pro další práci. První položka je plně v kompetenci medicíny, proto tedy považujeme za potřebné popularizovat problematiku speciální výchovy i mezi zdravotníky. Stále není dostatečné množství pediatrických a foniatrických pracovišť, která mají zájem vstupovat do pracovních kontaktů se školskými pracovišti a zejména s pedagogickými centry. Stále se totiž vztahy budují na osobních kontaktech, nikoliv na základě propracovaného systému. V této oblasti přetrvává podle našeho názoru jistý legislativní dluh.

Další požadavek – navázání kontaktu s rodiči při dodržení zásady vlastního rozhodování – je do jisté míry podmíněn včasným podchycením dítěte, dobře a včas provedenou depistáží. Završením by měla být následná péče odborníků z oblasti speciální pedagogiky. Včasná neboli raná péče bývá také nazývána ranou intervencí. Přestože je pro naše poměry uvedený termín snad až příliš agresivní, v anglosaských zemích se běžně používá a považujeme ho za výstižný. Dovolujeme si tvrdit, že úkolem pracovníků, kteří přicházejí s rodiči do kontaktu

jako první a snaží se v těchto kontaktech nadále pokračovat, je navodit takovou situaci, aby si rodiče dobrovolně vybrali pomoc speciálně pedagogického centra. Tento požadavek klade na všechny zúčastněné pracovníky velmi vysoké nároky z hlediska využití předchozích zkušeností i schopností kombinovat a odhadovat psychický stav lidí. Velmi vysoké nároky musí být kladeny na odbornou informovanost všech pracovníků centra, protože zejména v období prvních setkání musejí přinášet do rodin tolik potřebný klid a pocit jistoty.

Při návštěvách v rodinách sluchově postižených dětí jsme získali zajímavou zkušenost týkající se věku pracovníků speciálně pedagogického centra. Nepotvrdil se předpoklad, že pracovník vykonávající prvotní kontakt a dále pak fungující jako „odborný poradce“ by neměl být příliš mladý, protože není na první pohled zřejmá jeho zkušenost s prací v oboru ani přílišná rodičovská vyzrállost. V mnoha případech se mladé pracovnice centra staly až důvěřnicemi a jejich postavení ve vztahu k rodině klientů bylo velmi dobré a plně funkční. Nezdá se tedy, že počet vlastních dětí a věk, který by vypovídal o jisté zkušenosti, významným způsobem pozitivně ovlivňuje vztahy mezi rodiči klientů a pracovníky centra z hlediska jejich důvěry a ochoty nechat se vést.

Velmi důležitým krokem je pomoc rodičům sluchově postiženého dítěte při rozhodování o příštím způsobu komunikace dítěte. Náročnost tohoto kroku je umocněna tím, že se jedná (nebo by se mělo jednat) o dítě v raném věku. Chybné rozhodnutí přináší jen obtížně napravitelné výsledky. Základním předpokladem pro dobré rozhodování je správně a včas provedená diagnostika stavu sluchu. Další kroky však již závisí na pracovnících speciálně pedagogického centra a na jejich včasné informovanosti. Známe oblasti, kde je spolupráce pediatra a foniatra z hlediska vzájemné informovanosti a důvěry výborná. Jsou však i oblasti, v nichž se nedaří dobrou výměnu informací zajistit. Podle našich analýz jde často o závalu na straně zdravotníků. Možnost nápravy opět spatřujeme v osobních kontaktech, protože u nás není legislativa, o kterou by bylo možno se opřít.

Aby se mohli rodiče dobře rozhodnout, je nutno jim zajistit co největší množství informací o možných způsobech komunikace. Opět zdůrazňujeme, že rodiče o svém dítěti rozhodují sami. Informace by měla být podána rodičům o každém systému zvlášť a opravdu vyčerpávajícím způsobem. Je vhodné použít videozáznamů či zajistit kontakt přímo s dětmi, které již byly zařazeny do některého z programů. V případě, že je navrhován systém znakového jazyka, měla by být rodičům dána možnost setkat se s dospělým neslyšícím. Pokud se rodiče pro některý ze systémů komunikace rozhodnou, měli by mít při získávání

komunikačních dovedností v tomto systému co největší podporu. Považujeme za potřebné připomenout následující hlavní zásady:

- Komunikace a aktivita jsou pro dobrý vývoj dítěte velmi důležitými předpoklady. Nedostává-li se jich v dostatečné míře, bude dítě vykazovat tendence k autostimulačním pohybům (omylem často označovaným jako sebepoškozování) a může upadnout po delší době do stavu pasivity. V obou případech jsou pozdější výchovné pokusy a navázání na předešlé úspěchy velmi obtížné.

- Matky jsou často vedeny dle zásady „mluvte, mluvte a mluvte“ ke komentování vlastních činností. Je zde třeba upozornit na skutečnost, že v případě těžce sluchově postiženého dítěte se jedná o aktivitu nepříliš efektivní. Z výchovného hlediska může dokonce mít zcela opačný výsledek. Dítě, které nevnímá akustické podněty, nepovažuje mluvenou řeč za důležitý komunikační kanál.

- Doporučujeme komunikační projev co nejvíce vizualizovat a co největší množství informací podávat formou, která dítě zaujme.

- K. Nováková a L. Kročánová uvádějí v časopise Speciální pedagogika (6/1996) skutečnost, že byl experimentálně dokázán delší a stálejší pohled neslyšících dětí na matku. Je to významný rozdíl ve srovnání s dětmi slyšícími. Je zřejmé, že tolik důležitý zrakový kontakt je třeba budovat jako ranou přípravu na komunikaci co nejdříve.

Na závěr části o volbě komunikačního systému uvádím poznámku, že těžce sluchově postižené dítě (zejména jde-li o postižení od útlého věku) potřebuje vnímat – a to jakoukoli cestou – plnohodnotnou komunikaci, protože v ní a skrze ni je vychováváno.

V počáteční etapě dáváme přednost spíše domácí péči o dítě. Dítě i rodiče tak ve známém prostředí získají potřebný pocit jistoty. Teprve po čase můžeme začít uvažovat o návštěvách rodiny klienta ve speciálně pedagogickém centru, zřizovaném zpravidla při speciální škole. Později je výhodné zařazovat do programu práce s rodiči větší akce s možnostmi setkat se s jinými rodiči a jinými dětmi. Tyto akce jsou organizovány jako kurzy, psychorehabilitační pobyty či rekreace. Ani zde není možno uvést jednotnou metodiku a jednotné zásady postupu, ač by to bylo zejména z hlediska kontroly velmi výhodné. Volba forem a postupů i jejich časování je plně v kompetenci odborných pracovníků speciálně pedagogického centra. Budou-li fungovat jako tým, přebírají za další vývoj a výchovu dítěte jistou míru odpovědnosti.

Vzhledem k tomu, že náš zájem a naše práce se týkají převážně těžce sluchově postižených dětí, nebude zde podrobněji zmíněna problematika integrace. Chápeme totiž integraci širše a nezabýváme se pouze integrací v období školního věku dětí. Existuje dostatek materiálů a informací o tom, že integrace je celoživotní proces, který je podstatně širší než pouhé umístění postiženého dítěte ve třídě běžné mateřské či základní školy. Dovolujeme si tvrdit, že pojetí integrace a měření její úspěšnosti je v případě těžce sluchově postižených a neslyšících dětí zavádějící a nevyovídá o skutečnosti. Zcela zřetelně odlišné podmínky jsou ve školní třídě (časový limit vyučovací jednotky, pravidla, která ve vyučování platí, organizovanost výuky apod.) ve srovnání s podmínkami opravdové integrace v životě dospělého člověka, tedy v celoživotním měřítku. Také podmínky pro integraci školního typu v případě dětí s těžkými sluchovými vadami jsou zcela odlišné od podmínek integrace dětí s jinými druhy postižení. Chybí zde totiž nástroj ke komunikaci při výchovně vzdělávacích situacích, kterými je oboustranně zvládnutý a efektivní komunikační systém. Teprve potom je možno naplňovat i cíle stanovené pro běžné školní vzdělávání.

Přesto však považujeme za vhodné uvést na závěr tohoto článku názor, který jsme si po letech praxe vytvořili. Pro děti s efektivní kompenzací sluchového postižení je velmi nutné začít s integračními snahami co nejdříve. Jde o to, aby tyto děti mohly být zařazeny do běžného vzdělávacího systému, který je připraví i pro příští plnou integraci do společnosti.

Miloň Potměšil

SMRT

Co zajímá výzkumníky na osvojování jazyka

V literatuře věnované osvojování jazyka bývají citovány útržky rozhovorů matek s dětmi, které ukazují, jak beznadějně může být, když se pokoušíme „vyučovat“ děti správně mluvit. Opravy gramatických chyb, které některé matky vnášejí do běžné komunikace s dítětem, se nesetkávají s úspěchem. Dítě většinou na explicitní korekce nereaguje a chyb se dopouští opakovaně. A přitom se děti naučí v podstatě gramatice svého jazyka jakoby samy od sebe, a to s překvapující rychlostí. Od šedesátých let se rozvinula dnes již poměrně široká disciplína, věnující se studiu osvojování jazyka. Zkusíme na tomto místě alespoň stručně ukázat, jaké otázky vlastně výzkumníkům v tomto oboru vrtají hlavou.

Studium osvojování není předmět, který by byl vyhrazen jednomu oboru. Svě otázky a odpovědi zde hledají psychologie, lingvistika, neurovědy i další disciplíny. Dá se říci, že jde o součást širokého proudu *kognitivní vědy*, vědy o poznávacích procesech. Jazyk je s myšlením a dalšími psychickými, zejména poznávacími procesy, úzce provázán. Když prostřednictvím jazyka vypovídáme o světě, intuitivně používáme řadu gramatických kategorií a dalších pravidel. Jedna z nejzajímavějších otázek zní: kde se tyto kategorie a tato pravidla berou? V jakém vztahu jsou „lingvistické“ kategorie ke kategoriím „přirozeným“? Dají se kategorie jako substantivum či sloveso nebo přísudek a podmět nějak odvodit z kategorií přirozených, jako jsou předměty ve světě a různé děje? Určitě cítíme nějakou souvislost, avšak nepodařilo se ji dosud vyjádřit. Při studiu osvojování jazyka jsou pak tyto problémy ještě výraznější. Dítě se zhruba ve stejné době musí jednak zorientovat ve světě mimojazykovém, jednak si osvojovat pravidla fungující v jazyce. Tyto dva světy se přitom někdy nekryjí. Příkladem jsou třeba mluvnické rody substantiv v češtině: v naprosté většině případů nemají rody českých podstatných jmen žádnou oporu ve skutečném světě (nelze říci, proč máme *to* slunce a *ten* měsíc), avšak mají velký význam pro tvarosloví, závisejí na nich tvary řady některých dalších slov ve větě.

Dítě má přitom k dispozici dosti omezené množství informací. Má zkušenost mimojazykového světa a slyší řeč, kterou se mluví v jeho okolí. Avšak jazyková pravidla mají abstraktní povahu, pracují s kategoriemi, které z mluvené řeči nejsou na první pohled nijak patrné. Kromě toho je jazyk složitě hierarchizován. Nezávisejí na sobě jen kategorie představované jednotlivými slovy, ale i sekvencemi slov. Abychom např. porozuměli souvětí, musíme pochopit jeho stavbu. Toto vše jsou dovednosti, které se musí nějak vytvořit „v hlavě“ mluvčího a posluchače. Přitom nejde o vědomé procesy, znalost jazyka se projevuje ve

schopnosti mluvit a rozumět, a nikoli ve schopnosti provádět gramatické rozbory. Psychologové o takových dovednostech říkají, že jsou obsaženy v *procedurální* paměti, která nám neříká *co*, ale *jak*. Osvojování jazyka navíc zahrnuje i jiné děje než jen znalost pravidel a jejich užívání v řeči. Můžeme se ptát i na to, jak si dítě osvojuje slovní zásobu, která slova si osvojuje nejrychleji a nejdříve. Rovněž je důležitá sociální stránka jazyka, pragmatika: jak se dítě učí používat jazyka ke komunikaci s okolím, k vyjadřování svých potřeb, zájmů atd. Tyto otázky s osvojováním gramatiky do jisté míry souvisejí a do jisté míry jsou samostatné. Dá se říci, že čím ranější fázi vývoje sledujeme, tím méně jsou jednotlivé funkce a aspekty jazykových schopností rozčleněny.

Studium gramatické stránky osvojování jazyka dostalo velký impuls v podobě generativní gramatiky Noama Chomského na přelomu padesátých a šedesátých let. Rychlost osvojování jazyka je pro Chomského důvodem k předpokladu existence poměrně rozsáhlého vrozeného jazykového vybavení. Přitom bylo při výzkumu osvojování zjištěno, že dospělí gramatické chyby dětí opravují zřídka, a když je opravují, tak opravy bývají většinou neúčinné, jak jsme zmínili již výše. Rodiče opravují více chyby obsahové, např. slova nevhodně použitá k označení určitého předmětu, ale zřídka opravují např. chybné tvary či chybný slovosled. Z toho bylo vyvozeno, že dítě se učí gramatiku především na základě tzv. *pozitivní evidence* či textové prezentace. Hlavní zdroj pro něj představuje slyšený jazyk, a nikoli korekce dospělých. Matematická teorie „naučitelnosti“ pak dokládá, že jazyky takového typu, jako jsou jazyky přirozené, nemohou být naučeny jen prostřednictvím pozitivní evidence, pokud dítě již v sobě nemá zabudovány určité předchozí charakteristiky jazyka. To se pokládá za nejvýraznější podporu vrozenosti jazyka. Za vrozené prvky jazyka se považují např. základní kategorie jako substantivum a sloveso, ale i některé vztahy ve struktuře vět, např. souřadnost a podřadnost.

Problém „naučitelnosti“ je však stále živý. Podle některých badatelů sice dítě není při svých gramatických chybách výslovně korigováno, avšak přesto určitým způsobem dostává informaci o svých chybách, tzv. *negativní evidenci*. Dospělí většinou odlišně reagují na správně a na chybně utvořená vyjádření dítěte. Je-li vyjádření dítěte chybné, mají tendenci opakovat obsah výroku dítěte a místo chybné konstrukce přitom použít konstrukci správnou. Naproti tomu na správné výroky dítěte reagují dospělí častěji tím, že pokračují v rozhovoru dále nebo přejdou k jinému tématu. O negativní evidenci se stále vede živá diskuse a shromažďují se empirické argumenty na jedné straně pro její potvrzení, na druhé straně pro její vyvrácení. Psychologové dobře vědí, že náš nervový

system je už od nejnižších úrovní specializován na zvýrazňování kontrastů a vytváření hranic. Většina poznávacích procesů nějak kategorizuje poznávané jevy z vnějšího světa, ačkoli ty se často vlastně liší jen co do míry výskytu nebo častosti výskytu. Proto by i využívání „nedůsledné“ negativní evidence mohlo mít významný vliv na vytváření „ostrých“ jazykových kategorií.

Ostatně i to, zda jsou kategorie jazyka opravdu ostře vymezeny, je sporné. Je otázka, nakolik se dají kategorie jako substantivum nebo podmět ostře vymežit. Podle některých badatelů takové vymezení možné není (záleží i na typu jazyka). Podle nich existují spíše jakési prototypy, typické případy kategorií a pravidel. Jednotlivá slova či pozice se pak tomuto prototypu více nebo méně blíží. Zatímco některá pravidla jsou platná vždy nebo téměř vždy (v češtině podmět se shoduje s přísudkem), jiná jsou „neostrá“. V jazyce je řada případů, kdy si můžeme vybírat z více variant. Skloňování řady slov kolísá mezi dvěma vzory, jsou přípustné různé slovosledy (to platí v češtině; v jiných jazycích bychom neostrá vymezení našli na jiných místech). Gramatika tak není uzavřený systém, úkolem dítěte při osvojování jazyka není dojít k jedinému správnému řešení. Cílem osvojování je dojít k tomu, aby se mluvčí shodoval s ostatními mluvčími téhož jazyka v určité míře. Čím menší je míra shody, tím je obtížnější komunikace, tím omezenější má mluvčí možnosti. Avšak není žádné jasné a jediné kritérium osvojení. Tím by mohlo být oslabeno teoretické tvrzení, že přirozený jazyk je bez vrozených základů neosvojitelný, protože není osvojován nějaký jazyk, ale základní komplex kategorií a pravidel konkrétního jazyka. Není zřetelná hranice, kdy jazyk ještě není osvojen a kdy již osvojen je.

Podle nastíněného pojetí není zapotřebí rozsáhlého vrozeného vybavení, které by bylo specifické pro jazyk. Nemusejí být vrozené gramatické kategorie a univerzální pravidla. Jevy, které jsou ve všech jazycích shodné – *jazykové univerzálie* (např. pojmenování dějů), vycházejí ze shodného uspořádání celého kognitivního systému u všech lidí, tj. na vzniku jazykových univerzálií se podílí souhra vnímání, myšlení, paměti a dalších poznávacích procesů. Druhým zdrojem univerzálií jsou společné prvky lidské zkušenosti. Ačkoli australský domorodec a bostonský profesor lingvistiky žijí v různých světech, základní prvky skutečnosti jsou shodné. Oba žijí ve světě, kde existují předměty a lidé. Předměty mají různé vlastnosti, lidé vyvíjejí činnosti nebo jsou objekty jiných činností. Mají-li lidé své poznávací procesy strukturovány alespoň trochu podobně (o čemž se dá těžko pochybovat), není divu, že i jejich jazyky se podobají. Vrozené vybavení pro jazyk (které se také nedá popřít, jinak by nebyl důvod, aby byl člověk jediný tvor vládnoucí jazykem), pak může být dáno

spíše specifickým způsobem souhry poznávacích procesů, a nikoli vrozeným obsahem. Avšak teprve další vývoj zainteresovaných oborů, a určitě do značné míry vývoj teorie osvojování jazyka, nám ukážou, které z možných vysvětlení je blíže pravdě.

Filip Smolík

NAPODOBOVÁNÍ

STUDENTI DOMA A VE SVĚTĚ

Výměna Praha – Brno pražskýma očima

Tento článek je určen především těm, kteří o podobné výměně do budoucna uvažují. V následujících řádcích se je pokusím přesvědčit, že podniky tohoto typu mají smysl. Možnost srovnání s jinou univerzitou také de facto nabízí odpověď na otázku po kvalitě vlastní „alma mater“.

Nejprve musím poděkovat všem, kteří nám umožnili filozofickou fakultu v Brně navštívit, a zároveň i těm, kteří nám pomohli se na tamní univerzitě rychle zorientovat. Navíc pro nás zorganizovali několik zajímavých doprovodných akcí (navštívili jsme dialektologický a etymologický ústav AV ČR, redakci časopisu Host, absolvovali dialektologický výjezd na Hanou).

Stáž byla z finančních důvodů pojata recipročně, což je samozřejmě škoda, protože jsme se svými brněnskými kolegy, s nimiž jsme se měnili, prakticky vůbec nepřišli do styku.

K výměně samotné. Když jsem poprvé spatřil budovu brněnské filozofické fakulty, myslel jsem si, že jde o gymnázium. Prvotní dojem větší skromnosti tamních poměrů souhlasil i s vnímáním města Brna a pestrostí kulturních akcí, jež nabízí. Nižší počet volitelných seminářů, a tak i menší možnost výběru, souvisí zřejmě s nižším stavem studentů, a logicky tedy i vyučujících.

Avšak právě tento fakt (větší skromnost poměrů) mi umožnil se v Brně rychle zorientovat. Jsem za to Brnu neskonale vděčný, neboť si dokážu představit situaci brněnského studenta, který do Prahy přijel poprvé v životě, tak jako já do Brna.

Co však studentům Masarykovy univerzity upřímně závidím, je malý parčík uvnitř vlastní budovy. Milí Brňané, tak to my v Praze nemáme!

Ze čtrnáctidenního pobytu, během něhož jsme mohli tu kterou přednášku či seminář navštívit maximálně dvakrát, skutečně nelze dělat velké závěry, proto

se omezím na pouhý výčet jmen, kvůli nimž stojí za to se do Brna podívat a vidět jejich způsob výkladu: profesoři Erhart, Večerka, Grepl, Šlosar, Karlík, Kožmín, Suchomel, docent Trávníček a další.

Výrazně pozitivní aspekt naší krátkodobé stáže vidím v možnosti poznávání jiného univerzitního města. Na mysli mám například kulturní instituce jako Janáčkovo divadlo, Divadlo Na provázku, galerii moderního umění (Pražákův palác), Petrov či proslulé vězení Špilberk. Vřele doporučuji starou radnici a především technickou památku Panorama (tamtéž).

Prekvapující pro mě byl i fakt, že spíše než na vinné sklípky si Brňané potrpí na pivnice. Jedna obzvláště vyhlášená (Pegas) se prozíravě nachází ve stejné ulici jako budova fakulty.

V okolí Brna si nenechte ujít blízké Kralice (jedinečné muzeum kralické tiskárny a stálá výstava o J. A. Komenském opravdu stojí za návštěvu), renesanční zámek Žerotínů, Náměšť nad Oslavou; Předklášteří u Tišnova (raně gotický klášter cisterciáček) nebo legendární Slavkov.

Návštěva Brna a dialektologický průzkum s ní spojený nám také umožnily se v rychlosti seznámit s jiným jazykovým pojetím češtiny a zároveň si uvědomit fakt stírání nářečí.

Doufejme, že v budoucnu takovýto typ exkurzí na naší fakultě zdomácní a stane se každoroční, pravidelnou záležitostí. Zájem o podobné projekty ze strany studentů je nesporný. Koneckonců první vlaštovka, výměna Praha – Ostrava (podrobněji Čeština doma a ve světě 1/97) se uskutečnila již v roce 1995.

Na závěr nutno podotknout, že dvoutýdenní stáž vzhledem ke své krátkosti má charakter spíše informativní než studijní. Přesto však semestrální mezifakultní výměny v rámci studia, o nichž se zmínil ve svém zbožném přání do budoucna prof. Šlosar, se zdají s ohledem na větší organizační a finanční náročnost spíše futurologickou vizí.

Štěpán Balík

Výměnný pobyt v Brně

Až na zmatky před odjezdem proběhly dva týdny v Brně klidně. Byla jsem příjemně překvapena, jak dobře bylo všechno zorganizované. Zásahu na tom měly obě katedry, pražská i brněnská. V této souvislosti bych chtěla zvlášť poděkovat paní Mgr. Oberreiterové, protože se o nás v Brně dobře starala.

Jakmile jsme dorazili na fakultu, měli jsme připravené rozvrhy přednášek a seminářů na katedře českého jazyka. Bylo z čeho vybírat, ať už se jednalo o syntax (prof. Grepl, doc. Karlík), dialektologii (prof. Krěmová, PhDr. Hladká) či historickou mluvnici a vývoj jazyka (prof. Šlosar a doc. Pleskalová). Na literatuře mě zaujaly hlavně Trávníčkovy přednášky z teorie literatury, protože byl schopen nám zprostředkovat i náročnější látku (M. Heidegger, E. Fink). Jistě by stály za zmínku i další literární přednášky a semináře, ale já jsem se v Brně věnovala spíše jazyku.

Velice užitečné a zajímavé bylo srovnání seminářů na FF UK a FF MU. V některých jsou zřejmá odlišná pojetí. V Brně se například v rámci historické mluvnice důkladně probírá i slovtvorba, zatímco u nás je zmíněna jen letmo. Profesor Šlosar má přednášku Česká kompozita diachronně. Větší pozornost se věnuje rovněž dialektologii, což jistě souvisí s polohou Brna. Během pobytu jsme měli možnost navštívit Dialektologický ústav při AV ČR, kde nám prof. Balhar objasnil, v čem spočívá práce na Českém jazykovém atlase. Spolu s dialektology jsme byli mimo jiné nahrávat starou paní z Čebína u Tišnova. Když jsem porovnávala semináře, které jsem absolvovala v Praze, s brněnskými, konkrétně morfologii a lexikologii, musím konstatovat, že byl pro mě přínosnější pražský seminář z morfologie a brněnský z lexikologie. V obou seminářích byla totiž teoretická látka systematicky probrána a prakticky procvičena, nejednalo se jen o čtení z mluvnic či referáty.

Musím se přiznat, že jsem měla obavy z toho, jak k nám budou Moravané přistupovat. Obavy se však brzy rozplynuly, všichni, od vrátné přes profesory až po naše spolubydlící na „privátě“, k nám byli milí a vstřícní.

V neposlední řadě byl pro mě pobyt v Brně příležitostí, abych trochu více poznala své spolužáky a strávila s nimi hezké chvíle. Rádi jsme se podívali do brněnských divadel (představení Duch lesa od A. P. Čechova v podání souboru Divadla Na provázku, Dvořákova Rusalka). Poprvé jsem byla na cimbálové muzice a poznala tak něco typicky moravského.

Uvítala bych, kdyby bylo v budoucnu možné studovat třeba 2 roky v Praze, poté přejít na rok do Brna a studia dokončit opět v Praze. Víím, že je to zatím pouhá vize, nicméně výměnné pobyty mohou být první vlaštovkou. Je jen trochu škoda, že výměna probíhala paralelně s brněnskými kolegy, s nimiž jsme se proto nemohli osobně seznámit.

Klára Vyhnánková

Pozdravy z federální vesnice

Měl jsem to štěstí, že jsem v červnu devadesátého devátého zažil loučení Bonnu s jeho půlstoletím slávy. Za necelé tři měsíce, tak krátký je letní semestr v německé říši, mi stačilo městečko na Rýně přirůst k srdci, a tak jsem se s ním loučil stejně dojatě, jako lhostejně dali bonnští rodáci vale svému dočasnému regentství.

Život ve „federální vesnici“, jak se Bonnu s trochou dobromyslné ironie říkalo (nemám ověřeno, jestli z tohoto epiteta dnes zbyla pouze vesnice), plyne až neuvěřitelně poklidným tempem. Náměstíčko jako někde v Horšovském Týně, radnička by se taky dala schovat do kapsy, po několika uličkách starého města bloudí pár turistů od Beethovenova domu s muzeem k Münsteru neboli románské bazilice. V ní se Čech může cítit skoro jako doma – jednomu z bočních oltářů vévodí socha svatého Jana z Nepomuku, a zajdeš-li trochu dál do přítmi, najdeš záznam o tom, že právě zde byl 26. listopadu 1346 Karel IV. korunován římským králem.

Univerzita Bedřicha Viléma sídlí v někdejší sídelním zámku kolínského arcibiskupa. Před jeho žlutošedým průčelím začíná park a rozlehlá louka, za slunečného počasí plně obsazená studentstvem. Snad i tato trávníková ležérnost má vliv na to, že bonnská uni obsadila v žebříčku časopisu *Der Spiegel* úplně poslední příčku mezi německými univerzitami... Bonnští studenti ovšem podobné pomluvy rozhodně odmítají. Naopak, to, že jsou ke své škole kritičtí, svědčí v její prospěch.

Jednotlivé ústavy a semináře, stejně jako menzy, jsou roztroušeny po nevelkém centru města. Seminář slavistický hledí přes park přímo na zámek. Najdeme v něm slušnou knihovnu (což je v Německu obvyklé) a výuku převážně

rusistickou, o niž se svědomitě stará nástupce vydavatele řady Biblia Slavica Hanse Rotheho, profesor Helmuth Keipert. Bohemistika dnes v Bonnu příliš nekvete – pořád je ale na tom lépe než v sousedním Kolíně.

Z dob federálního vládnutí zdědil Bonn nejen zbrusu nový parlament u Rýna, ale také několik opravdu velkorysých kulturních statků: do Domu dějin (Haus der Geschichte) Spolkové republiky Německo je vstup volný a stojí za to – můžete si vyzkoušet hlasování v Bundestagu, vidět, slyšet i osahat si půlstoletí ještě příliš aktuálních dějin opravdu na vlastní kůži. Hned v sousedství se rozkládají dvě vznosné moderní budovy zasvěcené umění – Umělecké muzeum a Spolková výstavní hala. Vstupné je i zde lidové (nebo spíš spolkové) a výstavy na evropské úrovni. Kulturní metropolí Bonn bezpochyby zůstane.

„Die Bonner“ umějí žít: jako všichni Porýňané jsou to lidé veselí a bezprostřední, rádi si posedí u sklenky rýnského či moselského nebo u „Kölsche“, kolínského piva, jímž pro jeho kvalitu nepohrdne ani český pivař. Jakoby středem života celého města je však nekonečná rýnská promenáda. Silný a nebezpečný se valí Otec Rýn ke Kolínu a dál k oceánu, jeho žlutý hřbet hustě brázdí nákladní lodi a nábřeží běhající, bicyklující, bruslící nebo jen poklidně korzující obyvatelé. Chcete-li se naučit žít, Bonn čeká na vás!

Filip Outrata

UČENÍ

Německé Lipsko očima českých studentek

Ohlédnutí první – město

„Mein Leipzig lob ich mir, es ist kleines Paris.“

J. W. Goethe

Tak tento Goethův výrok provázal mě i ostatní kolegy z pražské univerzity celým naším půlročním pobytem na univerzitě v Lipsku. Goethovo dvousetpadesátileté jubileum vzala většina Němců vážně i nevázně, jen velmi málo jich zůstalo nedotčeno, a tak se Johann Wolfgang von Goethe stal na pár měsíců skutečnou mediální hvězdou. Nejenže se ke Goethovu odkazu přihlásila nejrůznějšími způsoby každá správná divadelní scéna, ale byla uvedena také celá řada televizních filmů a inscenací. Rovněž na méně seriózní úrovni byli Goethe a jeho dědictví často přetřásáni. Obyvatelé Lipska se v tomto období mohou chlubit cennou devizou – Goethe jako mladík totiž v Lipsku studoval, a co víc, toto město si také mimořádně oblíbil pro jeho uvolněnou kulturní atmosféru, která mu přinesla osvěžení po studiích v konzervativním Frankfurtu. Lipsko ohodnotil později právě výše citovanou, pro pravověrné Lipany (po dlouhých diskusích jsme dospěli k závěru, že takto by nejspíš mělo znít obyvatelské jméno od Lipska) tak milou vzpomínkou. Přirovnání k Paříži je dodnes využíváno v upoutávkách a restaurace Auerbachs Keller, do níž Goethe zasadil jednu ze scén prvního dílu Fausta, má právě díky tomu pověst nejexkluzivnějšího lipského podniku. Lipané si Mistrových stop ve svém městě samozřejmě považují a na rozdíl od tradiční „výmarské klasiky“ se hlásí ke Goethovi především jako k nadanému a bouřliváckému mladíkovi, který miloval umění a život a lipské dívky. Právě z bašt odpůrců tradicionalismu také zazněly první výstřely proti petrifikovanému obrazu Goetha jako výmarského klasika. Následoval frontální útok v podobě studentských vázně, ale především nevázně míněných diskusí, happeningů a jiných podobných akcí. Goethova osobnost tím neutrpěla. Právě naopak, ještě více se potvrdil její status superstar německé literatury. Díky akcím především neakademického charakteru byly znovuobjeveny mnohé aspekty z Goethova života a díla, hlavně z jeho ranějšího období. A na tom se mohutně podíleli a dosud podílejí také Lipané.

Je příjemné studovat ve městě s takovou atmosférou. Netajím se tím, že jako namyšlený Pražák jsem byla připravena na provinciální poklid půlmilionového města, možná i na trochu nudy. To se našťastí nepotvrdilo. Lipsko sice není

hlavní město Saska, svým významem se ale nyní rovná Drážďanům, v lecčems je i předčí. Snad nejvíc mě zaujala právě ona živá a pulzující kultura, jakou jsem se pokusila popsat výše. A nebyl to jenom Goethe, byl to také bachovský festival nebo koncerty slavných interpretů v lipském Gewandhausu, nemluvě o tom, co vše bylo spojeno s březnovým knižním veletrhem. V rámci tohoto veletrhu se jiný velký německý literát Günter Grass vyjádřil k aktuálním německým tématům – k otázkám spojeným se znovusjednocením. Kromě toho připomněl, že je čas a příležitost ohlédnout se za uplynulým desetiletím, ovšem drtivá většina Lipanů podobné upozornění nepotřebovala. Desetileté výročí východoněmecké *Wende* (= *převrat*, v Německu je to velmi rozšířený termín pro společenskou změnu, která tu tehdy nastala; srovnej naše označení *revoluce*) bylo pro právem pyšné Lipany další příležitostí k propagaci jejich města. Opět to bylo ono mladé revoltující Lipsko, které na jaře 1989 svým příkladem inspirovalo další protesty proti tehdejšímu východoněmeckému režimu. A opět svým spontánním způsobem, po pondělních bohoslužbách, kdy především studenti se svíčkami v rukou šli vstříc policejním kordonům. Ano, podobně jako u nás. Po absolvování jen malé části z množství připomínkových akcí jsem si kladla otázku, jakým způsobem se nyní ohlédneme my v Praze a zda to zvládneme se ctí.

Dalším kolegům, kteří váhají, zda by měli v rámci programu Socrates jet studovat do Lipska, tuto možnost opravdu doporučuji. Myslím, že poznání i jiných univerzitních pracovišť by mělo být umožněno každému studentovi. Víím, že v našich podmínkách je to zatím stěží uskutečnitelná představa. Ale nějaké možnosti už tu přece jen jsou. Na univerzitě v Lipsku se uplatní i jednooborový bohemista, neboť instituty pro slavistiku a lingvistiku nebo Herderův institut zaměřený na jazykovou výuku cizinců mají širokou a dostatečně atraktivní nabídku. To, že jste z pražské univerzity, je pro vás dobrým předpokladem. Nemusíte se bát, že úroveň tamějšího studia by pro vás byla nezvladatelně vysoká. Představu o studiu samotném si můžete utvořit z následujícího článku. Neodpustím si malou poznámku na závěr. Jak jistě víte, krátké období těsně před začátkem semestru se nevyznačuje přílišným klidem. S tímto předpokladem jsem také v Lipsku v brzkých ranních hodinách pospíchala do boje o semináře a přednášky v rozumném časovém rozvrhu. Každý institut, který jsem navštívila, mě ale za nepatrný peníz obdaroval aktualizovaným a plně komentovaným seznamem přednášek s upozorněním, že zapisovat se vůbec není nutné, stačí pouze přijít. Ani nevíte, jak příjemné může být takové sestavování rozvrhu během klidných večerů nad šálkem kávy.

Alena Nováková

Ohlédnutí druhé – univerzita

V Lipsku se všechno točí kolem univerzity. A to doslova – univerzita stojí v samém středu městského centra, které obkružuje takzvaný *Ring*, místní nejrušnější komunikace, na níž s největší pravděpodobností skončíte, ať už přijedete odkudkoli. Toto umístění má vzhledem k tomu, že v Lipsku ve srovnání s Prahou téměř nejsou turisté, a tudíž ani problémy s nimi spojené, mnohem více výhod než nevýhod. Centrum je plné studentů a jejich dobrá nálada a energie jako by se přenášely i na starší obyvatele města. Student to také nemá nikam daleko, snad jen na periferii, ale i tam je v podstatě nejsnazší se dostat právě z centra. A pro nikoho není nesnadné dostat se ke studentovi – toho využívají nejen místní i přespolní antikváři, kteří si na univerzitním dvoře pravidelně staví své stánky, ale i všichni ti, kdo chtějí mladé lidi o něčem informovat nebo mezi nimi třeba propagovat své zboží. A tak téměř nemine den, aby se poblíž univerzity nerozdávaly nějaké pozvánky nebo reklamní vzorky, novinami počínaje a sladkostmi konče.

Samotný komplex univerzitních budov není nijak krásný. Jde o stavbu z počátku sedmdesátých let, která i přes protesty nemalé části studentů a obyvatel města nahradila starší budovy univerzity včetně gotického kostela svatého Pavla, který byl na rozdíl od mnoha jiných lipských staveb za války poškozen jen nepatrně. Čtvrtstoletí po válce však musel ustoupit nové, socialistické architektuře, oslavující sílu a sebevědomí NDR. I když nebyl jedinou historickou památkou, která byla v této době v Lipsku vyhozena do povětří, znamená právě jeho zničení pro místní obyvatele nejbolavější ránu. A tak dnes jeho existenci připomíná alespoň kovová konstrukce napodobující jeho siluetu, umístěná na fasádě nynější budovy univerzity. Příznačné pro současnou situaci v tzv. nových spolkových zemích je přitom fakt, že přímo pod touto konstrukcí stále zůstává obrovská plastika, již místní přezdívali „Marx a jeho děti“ a která nikomu nedovolí zapomenout, či jméno univerzita po čtyřicet let nesla.

Až donedávna se univerzitní areál skládal z pěti částí: hlavní budovy, kde sídlí matematicko-fyzikální fakulta a některé další instituce, seminární budovy, plné malých a neútulných učeben, v nichž v zimě nefunguje topení a v létě klimatizace, přednáškové budovy, ve které sídlí také pobočka univerzitní knihovny zaměřená na „duchovědy“, budovy menzy a univerzitního mra-kodrapu, přezdívaného pro svůj tvar *Weiseheitszahn* neboli Zub moudrosti. Přibližně před rokem však vedení univerzity rozhodlo, že posledně jmenovaná stavba, kde byly umístěny pracovny učitelů, je ve špatném technickém stavu a její oprava by byla neúměrně drahá, a prodalo ji jedné velké bance. Dnes jsou

tedy pracovní profesori rozmístěny v několika pronajatých budovách více či méně vzdálených od hlavního komplexu (považte, třeba vyučujícím filologické fakulty trvá cesta sem skoro pět minut!) a uvažuje se o stavbě budovy nové. Už teď se ale proslýchá, že její vybudování bude zřejmě dražší, než kolik by byla stála oprava Zubu moudrosti.

Zbylé čtyři univerzitní budovy tvoří obdélník, v jehož středu je vnitřní dvůr: místo, kde lze nejen posedět ve volné chvíli na sluníčku, ale kde se také konají různé studentské akce – představení letního kina, festivaly a slavnosti všeho druhu nebo třeba protestní demonstrace. Mimo to vede podél jedné strany tohoto obdélníku pěší zóna, jíž je možné využívat k týmž účelům. A také se tak skutečně děje. Asi nejpozoruhodnější akcí, kterou jsme tu zažili, byly Dny univerzity. Celá pěší zóna se v té době zaplnila stánky jednotlivých fakult, ve kterých se studenti i vyučující snažili obyvatelům města co nejzajímavěji představit svůj obor. A tak jste si u archeologů mohli vyzkoušet, jak se třením dvou dřev rozděluje oheň nebo jak chutnají vařené lišejníky, u veterinářů se poučit, co nejvíce prospívá vašemu domácímu mazlíčkovi, a u fyziků se zúčastnit krátké ukázkové přednášky se zajímavými pokusy, která i mne přesvědčila, že fyzika vůbec není nudná a nepochopitelná věda. Zároveň se tu mohl každý maturant dozvědět, co a jak se na tom kterém oboru studuje, a odnést si domů pěknou hromádku různých materiálů. Především však snad tato akce přispěla k tomu, aby i ti, kdo nikdy nestudovali a studovat nebudou, přijali univerzitu za svou a aby pro ně nebyla nějakou tajemnou a nepřístupnou institucí, která jen žádá víc a víc peněz na něco, co není nikde vidět.

Samotná organizace studia je v některých ohledech volnější, v jiných zase méně volná než u nás. Na většinu oborů se nedělají žádné přijímací zkoušky, a ačkoli je univerzita rozdělena do různých fakult, neexistují předepsané kombinace oborů, a tak lze kombinovat v podstatě cokoli s čímkoli. Většina studentů studuje jeden hlavní a jeden vedlejší obor, který se od hlavního odlišuje omezeným rozsahem učiva, je však možná i kombinace dvou hlavních nebo jednoho hlavního a několika vedlejších oborů. V rámci jednoho oboru je však mnohem přesněji než u nás předepsáno, kdy musí student absolvovat jednotlivé předměty a zkoušky. Studium je také kratší – přinejmenším u filologických oborů je jeho standardní délka čtyři a půl roku a při jeho prodloužení hrozí studentovi ztráta různých finančních výhod. Podobně jako u nás se i v Německu v současné době diskutuje o novém vysokoškolském zákonu, který mnozí studenti i vyučující chápou jako pokus o okleštění svých práv a vážné ohrožení kvality vysokoškolského vzdělání.

A jak vypadá v Lipsku studium bohemistiky? Především zde neexistuje samostatná katedra, bohemistika je součástí západní slavistiky. Většina studentů, kteří se zde češtinou zabývají, jsou budoucí překladatelé a tlumočníci a kromě češtiny studují ještě nejméně jeden slovanský jazyk. Podle toho, jestli je pro ně čeština jazykem prvním nebo druhým, se liší i jejich jazyková kompetence. Vzhledem k tomu, že se studenti, vyjma dětí ze smíšených manželství a některých výjimečných případů, začínají s češtinou seznamovat až na vysoké škole, je převážná většina přednášek a seminářů vedena v němčině, a to i ve druhém cyklu studia. Samotné ovládnutí jazyka stojí studenty poměrně hodně sil, kterých se jim pak nedostává například ke studiu literatury. V každém semestru se tedy vypisuje pouze jeden literární seminář pro každý cyklus studia. Kromě něj jsou pro českého studenta poměrně zajímavou zkušeností také semináře překladatelské a tlumočnické, protože si často až tady s překvapením uvědomí, které jevy jsou v češtině pro cizince obtížné a které nikoli.

Pokud by snad někdo z předchozího odstavce nabyl dojmu, že v podstatě není důvod jezdit do Lipska studovat, hluboce by se mýlil. Především je pro každého studenta téměř životně důležité, aby se co nejdříve seznámil s poměry na jiné vysoké škole, než je jeho vlastní, a uchránil se tak bludu, že ten přístup, který poznal doma, je jediný správný a přípustný. Kromě toho jsou účastníkům výměnného programu Erasmus-Socrates otevřeny všechny přednášky a semináře, ať už původně přijel studovat kterýkoli obor. A v Lipsku je z čeho vybírat – zajímavé možnosti nabízejí instituty pro lingvistiku, germanistiku, komparatistiku nebo třeba Herderův institut, který má dlouholeté zkušenosti se vzděláváním zahraničních zájemců o němčinu a kde je možno se zabývat například lingvistickým srovnáním češtiny a němčiny. Dále tu existuje instituce s tajemným názvem GWZO. Jedná se o centrum pro studium střední a východní Evropy, vybavené příjemnou knihovnou a nabízející zajímavé přednášky německých i zahraničních odborníků. A v neposlední řadě má student v Lipsku k dispozici síť poměrně dobře vybavených poboček univerzitní knihovny se společným elektronickým katalogem, z něhož je možno se dozvědět nejen to, v které pobočce se hledaná kniha nachází, ale i jestli se půjčuje absenčně či prezenčně a je-li právě k dispozici. Kdyby mu to snad nestačilo, může využít služeb městské knihovny nebo *Deutsche Bücherei*, kde jsou uchovávány všechny publikace vydané v německém jazyce od roku 1913 a i mnohé starší.

Ani mně tedy nezbyvá než každému zájemci pobyt na lipské univerzitě doporučit. I proto, že je nám geograficky i historicky blízká. Vždyť je to vlastně, jak jsme někdy žertem říkali, „pobočka“ Univerzity Karlovy, založená v roce

1409 skupinou studentů a profesorů, kteří odešli z Prahy na protest proti přijetí Dekretu kutnohorského. A věřte mi, že tato blízkost je v Lipsku pocíťována mnohem silněji než u nás.

Na úplný závěr si dovolím ještě malý pokus o srovnání českých a německých studentů. Abych se vyhnula podezření z podjatosti, dám slovo samotným Němcům, tedy konkrétně jednomu z nich, mému kamarádovi, studentu anglistiky a ekonomie. Podle jeho názoru jsou čeští studenti a vůbec studenti z bývalého socialistického bloku ve většině případů pracovitější, pečlivější a vzdělanější než studenti západoevropští. Mají však jeden velký problém – jsou příliš skromní, neprůbojní a chybí jim sebevědomí. Ale právě tento problém by zahraniční stáže měly pomoci odstranit.

Alena Fidlerová

INTELIGENCE

O Pražanech v Lipsku

Pravděpodobně několik měsíců kolotala bezcílně kdesi v nitru administrativního soukolí mezi Bruselem a KČJ skupinka semestrálních stipendijních pobytů. Svůj cíl si ale nakonec našla: „Máme pět míst do Lipska a pět do Bonnu, kdo chcete jet?“ slyšelo několik seminářů. „Do zítřejšího poledne se odevzdávají první výpisy, projekty, prohlášení, doporučení, dokumenty...“ Našlo se nás nakonec pár a spíše pobaveně než napjatě jsme očekávali, kdy se vše zadrhne třeba na zmizení peněz z patřičných účtů, náročných požadavcích na zkoušky z němčiny nebo z jakéhokoli jiného důvodu. Nestalo se však kupodivu nic podobného. Po překvapení z nabídky tedy záhy následovalo překvapení druhé: v březnu 1999 skutečně vyjela skupina „Lipanů“ (tři bohemisté a jeden sorabista, později dorazili ještě dva germanisté) a v dubnu jeden odvážně osamocený „Boňan“, též bohemista.

A tak jsem i já mohl po čtyřech hodinách ve vlaku (okořeněných jen jedním xenofobním výstupem českých celníků) začít pomalu uplatňovat první z obligátních osmi pasových fotografií. Přijetí přivítivé: s lidmi z bývalé NDR bychom na sebe klidně mohli občas spiklenecky mrknout – víme přece, odkud pramení některé z našich zvyklostí a ve kterém režimu máme kořeny. Kromě toho není program Socrates všude ještě zcela zaběhnut, a nepůsobí tedy nelidsky suverénně. I lehké obavy z jednotného evropského bodového systému (ECTS) se nechaly snadno překrýt jinými zážitky. Přes autoritativně působící zkratku je totiž sestrojen s ohleduplností téměř mateřskou, takže studenti mnoha států se mohou – vedle studia – občas i proběhnout na čerstvém vzduchu (doporučuji od centra jen pár minut vzdálený Wildpark), případně jen bezcílně bloumat. I na to se Lipsko hodí skvěle. Co si pro zádumčivost přát více než menší město s poklidnou, nikoliv však stojatou atmosférou občasných hudebních festivalů, sportovních akcí a proti Praze jen decentního turistického šumu? Ale zpět ke studiu, byť jen krátce. Zapsat si bylo možno prakticky cokoli, a i to jen obrazně, protože studenti Socrata se zapisovat vlastně ani nemusí, vstup jim nebývá odepřen. Stipendijní podmínky lze naplnit i docházkou do seminářů jiných kateder, než je ta oborová. Stejně tak se započítávají i případné jazykové kurzy při universitě. O struktuře studia a běhu vyučovacích hodin není třeba psát vlastně nic, obé hodně připomíná naše domácí prostředí.

A ještě jednu věc je dlužno dodat. Záhy jsme si uvědomili, že Lipan je nejen obyvatel Lipska (podle nás), ale i lososovitá ryba s nápadně vysokou hřbetní ploutví (podle SSJČ). Alternativně jsme se tedy začali označovat též jako

Lipicáni (podle Jakuba Krče). Lipid je totiž bohužel již obsazen skupinou přírodních organických látek odvozených od vyšších mastných kyselin (tuky, vosky aj.), což jsme konotovat nechtěli.

Těmto stipendijním pobytům se podle posledních informací stále ještě nějak vede. Zeslábly sice na penězích, člověk se zato myslím může před odjezdem delší dobu věnovat administrativě.

Jan Táborský

INTELEKT

O autorech (1999)

Štěpán Balík: student bohemistiky na FF UK v Praze

Eva Beránková: učitelka češtiny na ZŠ v Ondřejově, autorka učebnic a příruček pro učitele

Jiří Fiala: docent katedry bohemistiky FF UP v Olomouci

Alena Fidlerová: studentka bohemistiky a anglistiky na FF UK v Praze

Milena Frydrychová: působí na KČJL PedF Ostravské univerzity, zabývá se současným českým jazykem a jeho didaktikou

Pavla Gavlasová: absolventka bohemistiky na FF UK v Praze

Peter Gavora: docent katedry pedagogiky na PedF Univerzity Komenského v Bratislavě

Lída Holá: prakticky i teoreticky se zabývá výukou češtiny pro cizince, autorka učebnice Czech Step by Step

Jakub Hrabánek: student bohemistiky na FF UK v Praze

Aloisie Hrubá: pamětnice

Jana Ježková: absolventka bohemistiky na FF UK v Praze

Marie Kaplanová: studentka bohemistiky na FF UK v Praze

Vladimír Koblížek: působí v Ústavu českého jazyka a literatury VŠP v Hradci Králové

Pavel Kosek: působí na katedře bohemistiky FF Ostravské univerzity

Ondřej Koupil: doktorand ÚČJTK (dříve KČJ) FF UK v Praze

Jakub Krč: student bohemistiky na FF UK v Praze

Mária Krčmáriková: učitelka na ZŠ Jarovce na Slovensku

Šárka Kučerová: absolventka bohemistiky na FF UK v Praze

Jan Malura: působí na katedře bohemistiky FF Ostravské univerzity

Tomáš Matějec: absolvent bohemistiky na FF UK v Praze

Alena Nováková: studentka bohemistiky a historie na FF UK v Praze

Květa Rysová: učitelka češtiny na ZŠ v Sedlici, členka red. rady časopisu Český jazyk a literatura

Alena Scheinostová: studentka bohemistiky na FF UK v Praze

Soňa Schneiderová: působí na katedře bohemistiky FF UP v Olomouci, zabývá se stylistikou

Filip Smolík: student bohemistiky na FF UK v Praze

Věra Strnadová: působí na Technické univerzitě v Liberci v oboru speciální pedagogiky

Jana Svobodová: docentka KČJL PedF Ostravské univerzity, zabývá se gramatikou a didaktikou českého jazyka

Marie Vágnerová: docentka Husitské teologické fakulty UK v Praze v oboru psychologie

Ida Viktorová: působí na katedře pedagogické a školní psychologie PedF UK v Praze

Denisa Votrubová: studentka bohemistiky a anglistiky na FF UK v Praze

Klára Vyhnanáková: studentka bohemistiky na FF UK v Praze

Eva Vyskočilová: docentka katedry pedagogické a školní psychologie PedF UK v Praze

Oľga Zápotočná: odborná pracovníce Kabinetu výskumu sociálnej a biologickej komunikácie SAV

Jiří Zeman: působí v Ústavu českého jazyka a literatury VŠP v Hradci Králové, zabývá se obecnou lingvistikou a analýzou mluvených projevů

O ostatních autorech viz poslední čísla dosavadních ročníků ČDS (1993 – 1998).

Obsah

České baroko... aneb Citát místo úvodu (Václav Černý)	149
---	-----

JAZYK

Vavřinec Benedikt Nudožerinus o adverbii (Filip Outrata)	150
Jiří Konstanc: De Orthographia, To jest: O dobrém Českém Psání a Tištění (Martin Valášek).....	154
Václav Jan Rosa o českém slovese (Ondřej Koupil).....	160
Využití přechodníků v česky psaných textech 1. poloviny 18. století (Vladimír Koblížek)	167
Z minulosti české filologie na Moravě (Jiří Fiala)	173
Alois Lisický: O Pobožovi a Vlčánkovi (Martin Valášek).....	177

LITERATURA

Disticha Catonis. Časoměrné překlady J. A. Komenského a V. J. Rosy a jejich vydání (Jana Ježková)	180
Poznámky k problematice pojmu baroko v současných učebnicích literatury pro střední školy (Alena Nováková)	188
„Ovce od Kozlův se dělí: oné tiché, tito smělí“ (Barokní rýmované čtení k mravů zvelebení) (Jakub Krč)	195
Tragedya o svatém Tobiášovi (Tomáš Matějec)	197
Jan Josef Božan: Slaviček rájský (Pavel Kosek, Jan Malura).....	204

RECENZE

Z klenotnice staršieho slovenského písomníctva (Trochu i o svízelených edičních) (Alexandr Stich)	212
„Ako tá hruda maslová / topia sa nám v ústach praslová...“ (Nad publikáci Chvála slovenčiny) (Martin Valášek)	216
Žena krásná náramně (Ondřej Koupil)	219
Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století (Ondřej Koupil)	220
Polská revue Barok do druhé desítky (Alexandr Stich)	222
Tschechisches Barock / České baroko (Martin Valášek)	224
Návraty bez konce Jaroslava Kolára (Jakub Hrabánek).....	226

VZPOMÍNKA

Předválečná studia (Aloisie Hrubá)	228
--	-----

OSVOJOVÁNÍ JAZYKA

Výchova sluchově postižených dětí. Část III (Miloň Potměšil)	230
Co zajímá výzkumníky na osvojování jazyka (Filip Smolík)	234

STUDENTI DOMA A VE SVĚTĚ

Výměna Praha – Brno pražským očima (Štěpán Balík)	238
Výměnný pobyt v Brně (Klára Vyhánková)	240
Pozdravy z federální vesnice (Filip Outrata)	241
Německé Lipsko očima českých studentek (Alena Nováková, Alena Fidlerová)	243
O Pražanech v Lipsku (Jan Tábořský)	249
O autorech (1999)	251